ПРАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ПРАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВАЦЮК ВІКТОР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.985:351.74

ДИСЕРТАЦІЯ

РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ОТРУЙНИХ ЧИ СИЛЬНОДІЮЧИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **Вацюк В.О.**

Науковий керівник:**Кислий А.М.,** доктор юридичних наук, професор

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Вацюк В. О. Розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Київ, 2021.

У дисертації сформульовані положення спрямовані на розв'язання важливого наукового та практичного завдання, що полягає у формуванні окремої методики розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а отримані висновки визначають перспективи наукового забезпечення протидії злочинності та підготовки фахівців для Національної поліції України. Розкриті зміст та зв'язки елементів криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, зважаючи на особливості їх розслідування. З'ясовані особливості початку досудового розслідування й обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях, а також виокремлено типові слідчі ситуації, тактичні завдання та порядок їх вирішення. Визначені можливості взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів. Розкрито особливості тактико-криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування й проаналізовано форми використання спеціальних знань за таких умов.

Ключові слова: лікарський засіб, обіг, криміналістична характеристика, розслідування, слідча ситуація, взаємодія, слідча (розшукова) дія, огляд, допит, обшук, спеціальні знання.

SUMMARY

Vatsyuk V.Oє Investigation of illicit trafficking in poisonous or potent drugs. − Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of legal sciences on a specialty 12.00.09 − criminal process and criminology; forensic examination; operational and investigative activities. − PJSC "Interregional Academy of Personnel Management", Kyiv, 2021.

The dissertation formulates provisions aimed at solving an important scientific and practical task, which is to form a separate method of investigating the illicit trafficking of poisonous or potent drugs, and the findings determine the prospects for scientific support against crime and training for the National Police of Ukraine. The content and connections of the elements of the forensic characterization of illicit trafficking in poisonous or potent drugs are revealed, taking into account the peculiarities of their investigation. The peculiarities of the beginning of the pre-trial investigation and the circumstances to be established in criminal proceedings are clarified, as well as the typical investigative situations, tactical tasks and the procedure for their solution are singled out. Possibilities of interaction of the investigator with employees of operative divisions are defined. The peculiarities of tactical and forensic support of investigative (search) actions during the investigation are revealed and the forms of use of special knowledge under such conditions are analyzed.

Keywords: medicinal product, circulation, forensic characteristics, investigation, investigative situation, interaction, investigative (search) action, review, interrogation, search, special knowledge.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Вацюк В.О. Характеристика способів учинення незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Юридична наука. 2020. №5. С. 232-236.
2. Вацюк В.О. Особливості початку досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Юридична наука. 2020. №6. С. 199-205.
3. Вацюк В.О. Призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях щодо незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 155-159.
4. Вацюк В.О. Особливості проведення огляду у кримінальних провадженнях щодо незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Науковий вісник публічного та приватного права. 2021. Випуск 5. С. 202-207.
5. Vatsyuk V.A. Features of Forensic Characteristics of Illicit Trafficking in Poisonous or Potent Drugs. *European Reforms Bulletin scientific peer-reviewed journal*. 2021. No. 3. P. 140–145.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Вацюк В.О. Особливості початку досудового розслідування кримінальних правопорушень передбачених ст. 321 КК України. Актуальні питання науки і практики та шляхи їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 21–22 квітня 2021 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 29–30.
2. Вацюк В.О. Особливості проведення огляду у кримінальних провадженнях щодо незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Сучасні проблеми юридичної наука в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 17–18 березня 2020 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 32–34.
3. Вацюк В.О. Деякі питання призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях щодо незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ 14-15 листопад 2018 року). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2018. С. 34-36.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 9

РОЗДІЛ 1 17

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ОТРУЙНИХ ЧИ СИЛЬНОДІЮЧИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ 17

1.1. Поняття та сутність криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів 17

1.2. Характеристика способів учинення незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів 34

1.3. Структурний аналіз інших елементів криміналістичної характеристики криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів 47

Висновки до розділу 1 68

РОЗДІЛ 2 74

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ОТРУЙНИХ ЧИ СИЛЬНОДІЮЧИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ 74

2.1. Особливості початку досудового розслідування 74

2.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, тактичні завдання та порядок їх вирішення 95

2.3. Організація взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб’єктами 111

Висновки до розділу 2 124

РОЗДІЛ 3 127

ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ОТРУЙНИХ ЧИ СИЛЬНОДІЮЧИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ 127

3.1. Огляд 127

3.2. Допит 144

3.3. Обшук 160

3.4. Призначення судових експертиз 167

Висновки до розділу 3 185

ВИСНОВКИ 190

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 191

ДОДАТКИ 192

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДБР – Державне бюро розслідувань

ЄО – єдиний облік

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ІТС ІПНП – Інформаційний портал Національної поліції України

КК – Кримінальний кодекс України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

ОРЗ – оперативно-розшукові заходи

СБУ – Служба безпеки України

СОГ – слідчо-оперативна група

СРД – слідчі (розшукові) дії

ВСТУП

Актуальність теми. Незаконне поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами становить небезпеку для здоров'я населення, оскільки безконтрольний обіг таких предметів загрожує невизначеному колу учасників суспільних відносин. За ці дії встановлена кримінальна відповідальність (ст. 321 розділу XIII Особливої частини Кримінального кодексу (КК) України). Суспільна небезпека незаконного обігу отруйних та сильнодіючих лікарських засобів полягає у спричиненні психологічної залежності, важких отруєнь та смерті. Окрім цього, масштаби незаконного збуту деяких сильнодіючих лікарських засобів, що вживаються особами замість наркотиків як спосіб заміни останніх, викликають серйозні занепокоєння щодо збереження генетичного здоров'я нації.

Останнім часом спостерігається стійка тенденція до збільшення незаконного обігу заборонених предметів, до яких відносяться не лише вогнепальна (холодна) зброя, вибухівка, чи наркотичні речовини, але й отруйні та сильнодіючі лікарські засоби. За 2015–2020 рр. кількість кримінальних правопорушень, що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) за ст. 321 КК України, зросла майже в два рази: з 122 (2016 р.) до 234 (2020 р.), а в окремих областях ріст злочинності значно стрімкіший, зокрема в Запорізькій області – з 18 кримінальних правопорушень на рік (2016) до 53 (2020), Херсонській – з 17 (2016) до 47 (2020).

У процесі досудового розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів недооцінюється складність розслідування в умовах очевидності, встановлення винних, оскільки підготовка і вчинення таких кримінальних правопорушень здійснюються на досить високому рівні. Така позиція призводить до зниження активності слідчих, неналежного виявлення та фіксації слідової інформації, допускаються процесуальні помилки, не досліджуються якісно та у повному обсязі усі обставини кримінального провадження, що призводить до необґрунтованих рішень, у результаті чого порушуються загальні засади розслідування.

Наявні практичні проблеми розслідування незаконного обігу лікарських засобів, які віднесені центральним органом виконавчої влади, що реалізовує державну політику у сфері охорони здоров'я, до категорій отруйних і сильнодіючих, сьогодні ще залишаються недослідженими. Окремими питаннями цієї тематики в підручниках з криміналістики автори обмежуються практично лише включенням фрази «… та отруйних, сильнодіючих речовин, або отруйних та сильнодіючих лікарських засобів» в назву окремих параграфів, що присвячені методиці розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. Чимало наведених у них положень певною мірою втратили свою актуальність через зміни в законодавстві та суспільних відносинах, що ними регулюються; вони не можуть враховувати особливості сучасної злочинності, криміногенної обстановки, специфіку роботи фармацевтичної, хімічної, лікувально-діагностичної галузі, особливо за сучасних умов пандемії, нові способи підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень цієї категорії.

Забезпечення всебічного, повного, об'єктивного, швидкого та ефективного розслідування незаконного обігу отруйних і сильнодіючих лікарських засобів обумовлює необхідність розробки сучасної криміналістичної методики розслідування таких кримінальних правопорушень і

правильного застосування її положень практичними працівниками органів досудового розслідування.

Теоретичне підґрунтя дисертації становлять фундаментальні роботи вчених, присвячені різним аспектам виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, зокрема Ю. П. Аленіна, Л. І. Аркуші, І. В. Басистої, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Бєлкіна, В. І. Василинчука, В. К. Весельського, Г. П. Власової, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, А. М. Кислого, В. А. Колесника, О. Н. Колесниченка, В. О. Коновалової, І. І. Котюка, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, Д. М. Мірковця, А. В. Мовчана, В. В. Назарова, Д. Й. Никифорчука, Ю. Ю. Орлова, М. А. Погорецького, В. Д. Пчолкіна, О. С. Саінчина, М. В. Салтевського, М. М. Сербіна, О. В. Таран, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенка, Л. Д. Удалової, В. Г. Хахановського, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, В. В. Юсупова, О. Г. Яновської та інших.

Окремі проблеми розслідування незаконних дій з отруйними та сильнодіючими речовинами були об'єктом уваги О. В. Кузнєцової (2008), О. В. Маслюка (2008), С. П. Митича (2019), М. С. Бондаренко (2021).

Вагомий внесок таких учених у розроблення проблематики є безперечним, однак не дивлячись на наявність науково-практичних розробок у сфері обігу лікарських засобів, отруйних і сильнодіючих речовин, усі вони безпосередньо не торкалися її комплексного криміналістичного дослідження. Тому, на сьогодні, з огляду на зростання рівня злочинності й потребу в оптимізації розслідування таких специфічних кримінальних правопорушень, особливою нагальністю вирізняється наукове розроблення методики, в якій особливу увагу необхідно приділити початковому етапу, який характеризується відносною нетривалістю, інтенсивністю та невідкладністю проведення окремих слідчих (розшукових) дій (СРД), обмеженістю інформації про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила. Обрана тема дисертації є актуальною і водночас недослідженою у правовій науці, а тому потребує комплексного підходу й більш ґрунтовного розгляду, що власне і зумовило її вибір.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Правил виписування рецептів на лікарські засоби і вироби медичного призначення, Порядку відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів, Інструкції про порядок зберігання, обліку та знищення рецептурних бланків (наказ МОЗ України від 19 липня 2005 р. № 360), Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про забезпечення населення якісними та доступними лікарськими засобами» (Указ Президента від 25 травня 2012 р. № 526/2012), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр. (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454); Загального плану науково-дослідної роботи ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» на 2018–2020 рр. «Теоретико-методологічні засади становлення української державності і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні та психологічні проблеми» (номер державної реєстрації: 0113U007698).

Тему дисертації затверджено Вченою радою ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» 31 серпня 2015 р. (протокол № 7) та уточнено 31 жовтня 2018 р.(протокол №10).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є розроблення теоретичних положень і практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення організації й тактики розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*:

– визначити теоретичні основи криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів;

– систематизувати типові способи вчинення незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів;

– охарактеризувати зміст інших основних елементів криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів;

– виявити особливості початку досудового розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів;

– виокремити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування зазначеної злочинної діяльності та сформулювати відповідні їм тактичні завдання й окреслити порядок їх вирішення;

– визначити напрями удосконалення взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами;

– систематизувати організаційні й тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Об'єкт дослідження – кримінальна протиправна діяльність проти здоров'я населення.

Предмет дослідження – розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є *діалектико-матеріалістичний* метод наукового пізнання соціально-правових явищ і загальнонаукові та спеціальні методи, що базуються на ньому. Так, *порівняльно-правовий метод* застосовувався під час аналізу думок науковців і практиків щодо досліджуваної проблематики, норм матеріального і процесуального права, наукових категорій та визначень (розділ 1, підрозділи 2.2, 2.3). При встановленні способів вчинення незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та особливостей слідової картини застосовувались *формально-логічний метод та метод структурного аналізу* (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2, 2.3). Під час дослідження особи злочинця застосовувались *методи порівняння, кількісного і якісного аналізу* (підрозділ 1.3). Методи *аналізу і синтезу* використовувались при розробці структури криміналістичної характеристики, формулюванні висновків з цієї категорії (підрозділ 1.1). При конкретизації понять і категоріального апарату дослідження, конструюванні вихідних посилок, виокремленні типових слідчих ситуацій та завдань розслідування застосовувалися *логіко-юридичний метод, методи індукції та дедукції* (підрозділи 2.2, 2.3), *моделювання* – для встановлення подібностей в ознаках і властивостях технологій вчинення злочинної діяльності у сфері обігу лікарських засобів, а також у методах і засобах розслідування, тактики проведення СРД (розділ 3); *статистичний* –

для узагальнення результатів соціологічних досліджень, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, матеріалів слідчої, прокурорської та судової практики, оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 65 кримінальних проваджень за ст. 321 КК України, що були розглянуті судами упродовж 2013–2020 рр. з усіх областей України; зведені дані анкетування 176 слідчих та 125 оперативних працівників Національної поліції у Вінницькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Житомирській, Львівській, Кіровоградської, Миколаївській, Одеській, Харківській областях та містах Дніпрі, Києві й Харкові; аналітичні узагальнення Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України, Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками (Держлікслужби).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у криміналістичній науці дослідженням незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів і проблем його досудового розслідування. Сформульовані положення спрямовані на розв’язання важливого наукового та практичного завдання, що полягає у формуванні окремої методики розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а отримані висновки визначають перспективи наукового забезпечення протидії злочинності та підготовки фахівців для Національної поліції України. Зокрема:

вперше:

– розкрито зміст і зв’язки елементів криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, зважаючи на особливості їх розслідування, а саме: предмет посягання; способи підготовки, учинення та приховування; обстановка та слідова картина; особа злочинця;

– проведено типізацію способів вчинення незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів відповідно до: предмета кримінального правопорушення, його кількісних та якісних ознак; особливостей обстановки вчинення кримінального правопорушення; можливості здійснення підготовчих дій; наявності у правопорушника корисливої мети вчинення, професійних знань, його відношення до сфери обігу лікарських засобів;

– визначено типові вихідні слідчі ситуації у розслідуванні таких кримінальних правопорушень (особу затримано під час збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; затримано особу, в якої під час особистого обшуку виявлено такі засоби; отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби були виявлені під час проведення процесуальних дій; встановлено факт вчинення

кримінального правопорушення, але будь-яка значуща інформація про особу-збувача відсутня), що створюються відповідно до кількісно-якісних характеристик первинної криміналістично значимої інформації й особливостей її джерел за схемою відносин «лікарський засіб–подія–особа злочинця», а також тактичні завдання розслідування зазначених кримінальних правопорушень й алгоритм проведення СРД за кожною з них;

удосконалено:

– теоретичні положення щодо поняття та структури методики розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, яка становить комплекс відомостей про злочинну діяльність, що має пізнавальне (побудова описової моделі кримінально-протиправної діяльності) та аналітичне (встановлення кореляційних зв'язків між елементами, що мають закономірний характер) значення й складається з криміналістичної характеристики; типових слідчих ситуацій та програм їх вирішення; обставин, що підлягають доказуванню; взаємодії слідчого з учасниками розслідування; проведення СРД та інших процесуальних дій; криміналістичної профілактики;

– сукупність відомостей щодо основних слідів, що відображають картину учинення кримінальних правопорушень досліджуваної категорії;

– теоретичне обґрунтування необхідності вдосконалення нормативної моделі взаємодії слідчих з працівниками оперативних підрозділів, інспекторами-криміналістами, дільничними офіцерами поліції, кінологічною службою на різних етапах розслідування таких кримінальних правопорушень;

– організацію і тактику проведення СРД (огляд, допит, обшук);

дістало подальшого розвитку:

– наукове обґрунтування механізму вчинення кримінальних правопорушень як про функціональний компонент криміналістичної характеристики, що відрізняється з поміж інших найбільшою інформаційністю та поєднує всі її елементи в єдине ціле, на основі чого показана специфіка механізму вчинення протиправних дій за ст. 321 КК України;

– встановлення слідової картини за допомогою криміналістичних ознак документів, що оформлюються при надходженні, списанні, знищенні, утилізації, інвентаризації, виготовленні, використанні, придбанні отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів;

– характеристика особи злочинця, яка вчиняє протиправні дії з лікарськими засобами, з криміналістично значущих ознак, урахування яких сприяє виявленню та розслідуванню незаконного обігу отруйних чи

сильнодіючих лікарських засобів;

– напрями організації і планування розслідування відповідно до визначених типових слідчих ситуацій, з урахуванням обставин, що підлягають встановленню та доказуванню, які виникають на різних етапах розслідування;

– форми використання спеціальних знань під час розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, залучення спеціалістів для надання допомоги під час проведення СРД, надання спеціалістами консультацій, проведення експертиз.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки і пропозиції впроваджено та можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження питань розслідування кримінальних правопорушень проти здоров'я населення;

– *практичній діяльності* правоохоронних органів України – з метою розроблення та вдосконалення відомчих нормативно-правових актів, підготовки посібників, методичних рекомендацій, а також при проведенні занять за відповідними дисциплінами в системі підвищення кваліфікації слідчих і співробітників оперативних підрозділів;

– *освітньому процесі* – при підготовці лекцій, методичних рекомендацій і дидактичних матеріалів з навчальних курсів «Криміналістика», «Актуальні проблеми розкриття та розслідування кримінальних правопорушень».

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні питання науки і практики та шляхи їх вирішення»(м. Київ, 21–22 квітня 2021 р.); «Сучасні проблеми юридичної наука в Україні»(м. Київ, 17–18 березня 2020 р.); «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Київ 14-15 листопад 2018 року).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації відображено у 8 наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у закордонному юридичному виданні, три – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять десяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (210 найменувань на 21 сторінці) та чотирьох додатків на 9 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 219 сторінок, з них основного тексту – 174 сторінки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ОТРУЙНИХ ЧИ СИЛЬНОДІЮЧИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

1.1. Поняття та сутність криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів

Злочинність у сфері незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів відноситься до нових видів протиправної діяльності. Розвиток міжнародного співробітництва, глобалізація економічних та суспільних процесів супроводжується появою нових ризиків, пов’язаних із загостренням ідеологічних, національних та релігійних протиріч, що у свою чергу сприяє активізації організованій й транснаціональній злочинності, яка постійно урізноманітнює форми свого прояву, долучаючи до свого арсеналу сучасні досягнення науки та техніки. Географічне розташування нашої країни потенційно визначають Україну в зоні ризику для діяльності організованих злочинних груп, метою яких є незаконний обіг отруйних та сильнодіючих лікарських засобів або налагодження їх транзиту.

Розроблені наукою криміналістичні рекомендації є важливим інструментарієм слідчого, інших компетентних суб’єктів, що залученні до кримінального провадження – своєрідним алгоритмом дій у типових слідчих ситуаціях [1, с. 570]. Якісно розроблена криміналістична характеристика, у тому числі незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, є своєрідною базою («матрицею») для розробки окремої методики досудового розслідування конкретного виду кримінального правопорушення.

[1] Криміналістика: підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В. В. Пясковського. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Харків: Право, 2020. – 752 с.

З огляду на зростання рівня злочинності й потребу в оптимізації розслідування таких специфічних кримінальних правопорушень, особливою нагальністю вирізняється наукове розроблення низки методик з найбільш важливих ключових напрямів, що можливе лише за умови детального вивчення криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Перед початком дослідження варто окреслити, визначення основних понять, без всебічного тлумачення яких неможливе розуміння проблеми дослідження та подальше формування методики досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Отруйні речовини (отрути) – це речовини рослинного, тваринного і мінерального походження або продукти хімічного синтезу у твердому, порошкоподібному чи іншому стані, які за сукупністю притаманних їм властивостей створюють або можуть створити небезпеку для людини, довкілля, тварин і які потребують спеціальних методів, умов і засобів поводження з ними, оскільки їх потрапляння в організм людини навіть у незначних дозах викликає тяжке отруєння (гостре чи хронічне) або смерть [[2], с. 728].

Сильнодіючі речовини – речовини чи відходи, які, потрапляючи всередину організму через органи дихання, травлення або через шкіру, здатні викликати смерть людини чи справляти на неї сильний негативний вплив [[3]].

Отруйні лікарські засоби – лікарські засоби, віднесені до отруйних центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров’я [[4]].

---

[2] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

[3] Про затвердження Переліку небезпечних властивостей та інструкцій щодо контролю за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням. наказ Мінекології: від 16 червня 2000 р. № 165. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-вр/card2#Card

[4] Про лікарські засоби: Закон України від 4 квітня 1996 р. №123/96. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-вр#Text

Сильнодіючі лікарські засоби – лікарські засоби, віднесені до сильнодіючих центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я [5].

Ґрунтовне дослідження криміналістичної характеристики, з урахуванням актуальної на сьогодні слідчої, експертної та судової практики, надає змогу в режимі реального часу проаналізувати стан та оперативну обстановку щодо кількісного і якісного рівня незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів за низкою показників, на основі отриманих даних сформувати наукові засади комплексної криміналістичної методики досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Для більш повного та об'єктивного визначення сучасного стану розробки проблеми криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів слід звернутись до історії її зародження, як елемента методики розслідування.

Вперше про криміналістичну характеристику, як елемент методики згадується в дисертації Л. О. Сергєєва ще у 1966 році. Так, прийнято вважати, що саме цей автор запровадив у науковий обіг термін «криміналістична характеристика», і тлумачив його як сукупність взаємопов'язаних чинників, що характеризують особливості способів учинення і слідів відповідних видів кримінальних правопорушень, об'єкта посягань, обставин, що характеризують учасників кримінальних правопорушень та їх злочинні зв'язки, час, місце, умови й обстановку вчинення кримінального правопорушення [6, с. 10].

З'явившись в кінці 60-х років, поняття «криміналістична характеристика» привернуло до себе увагу багатьох провідних вчених-

[5] Про лікарські засоби: Закон України від 4 квітня 1996 р. №123/96. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-вр#Text

[6] Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение преступлений, совершаемых при производстве строительных работ: автореф. дисс… канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1966. 22 с.

криміналістів, що досліджували теоретичні та практичні питання методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [7, с. 34].

Пізніше питання сутності криміналістичної характеристики різних категорій кримінальних правопорушень розглядали Ю. П. Аленін, Л. Я. Драпкін, І. Ф. Герасимов, О. Я. Баєв, В. Д. Басай, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, Р. С. Бєлкін, Т. В. Варфоломеєва, І. О. Возгрін, В. І. Шиканов, А. Ф. Волобуєв, В. К. Гавло, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, О. А. Кириченко, Н. І. Клименко, І. М. Артамонов, О. О. Ейсман, О. Н. Колесніченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, В. Т. Маляренко, Г. А. Матусовський, В. О. Образцов, М. В. Салтевський, В. В. Тіщенко, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько та ін.

Однак питання щодо змісту й основних елементів криміналістичної характеристики залишається дискусійним донині. Аналітичний огляд результатів досліджень науковців стосовно трактування досліджуваного поняття дає змогу дійти висновку, що вчені-криміналісти так і не досягли одностайності в баченні змісту й категорій, які охоплює зазначена конструкція, проте єдність наукових поглядів в даному напрямку вкрай важлива, адже при розробці та формуванні відповідної методики розслідування різного роду кримінальних правопорушень вчені-криміналісти в більшій або меншій мірі завжди враховують дані, які входять до складу елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень [8, с. 112-114; 9, с. 5; 10, с. 142; 11, с. 126; 12, с. 89].

---

[7] Возгрин И. А. Введение в криминалистику: История, основы теории, библиография / И. А. Возгрин. – СПб. 2003. – 475 с.

[8] Весельський В. К. Криміналістична характеристика злочинів / В. К. Весельський // – Право України. – 2001. – №5. – С. 112 – 114.

[9] Волобуєв А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики: Лек-ція / А. Ф. Волобуєв. – Х. : Ун-т. внутр. справ, 1996. – 36 с.

[10] Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений / В. Ф. Ермолович. – Мн., Амалфея, – 2001. – 304 с.

[11] Сорокотягина Д. А. Получение данных о способе совершения преступления при изучении личности потерпевшего / Д. А. Сорокотягина // Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений. – Свердловск, 1978. – С. 126–130.

Визначення поняття криміналістичної характеристики відіграє важливу роль у науці. Розробка понятійного апарату є принциповим і важливим питанням для науки. Це пояснюється різними факторами. Зокрема, перспективою побудови сталих кореляційних зв'язків між її елементами, можливістю, висувати певні версії за їх допомогою, під час досудового розслідування, планувати проведення різних слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) тощо.

В той же час одні автори розглядають її як наукову категорію (Л. Я. Драпкін, Л. А. Сергєєв) [[13], с. 17; [14], с. 4-5], інші - як сукупність відомостей про кримінальне правопорушення (І. Ф. Герасимов, В. Є. Коновалова, О. Н. Колесніченко) [[15], с. 96; [16], с. 16], треті вважають науковою абстракцією (В. І. Шиканов) [[17], с. 42]. Четверта група авторів, розглядає криміналістичну характеристику кримінального правопорушення як наукову розроблену систему істотних, типових криміналістичних ознак і властивостей, що притаманні певному виду кримінальних правопорушень (І. М. Артамонов, О. О. Ейсман) [[18], с. 7; [19], с. 98].

Вчені-криміналісти, що досліджують проблеми криміналістичної характеристики, не завжди однотипно підходять і до визначення її поняття та

---

[12] Каневский Л. Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних / Л. Л. Каневский – М., 1982. – 112 с.

[13] Драпкин Л. Я. Предмет доказывания и криминалистическая характеристика преступлений / Л. Я. Драпки // Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений. – Свердловск, 1978. – С. 11–18.

[14] Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ: Автореф. дис...канд. юрид. Наук / Л. А. Сергеев. – М., 1966. – 19 с.

[15] Герасимов И. Ф. Криминалистические характеристики преступлений в методике расследования / И. Ф. Герасимов // Методика расследования преступлений (общие положения) : Материалы, науч. - практ. конф. – М., 1976. – С. 93–97.

[16] Коновалова В. Е., Колесниченко А. Н. Теоретические проблемы криминалистической характеристики / В. Е. Коновалова, А. Н. Колисниченко // Криминалистическая характеристика преступлений. – М., 1984. – С. 15–19.

[17] Шиканов В. И. О междисциплинарной характеристики отдельных видов преступлений / В. И. Шиканов // Криминалистическая характеристика преступлений. – М., 1984. – С. 40–43.

[18] Артамонов И. И. Методологические аспекты криминалистической характеристики / И. И. Артамонов // Криминалистическая характеристика преступлений – М. : ВИИПиПП, 1984. – 66 с.

[19] Эйсман А. А. О содержании понятия криминалистической характери-стики преступления / А. А. Эйсман // Криминалистическая характери-стика преступлений. – М., 1984. – С. 98–99.

системи. Наприклад М. В. Салтевський зазначив, що криміналістична характеристика – це видова модель, яка дозволяє прогнозувати, будувати найбільш обґрунтовані версії щодо обставин конкретної події (особи, способу вчинення злочину, засобів злочину та іншого) [20 , с. 148-151]. Водночас В. Д. Берназ визначає дану категорію як основану на державних статистичних даних науково-обґрунтовану систему узагальненої інформації та їх джерел про обставини, які були доказані, та інші, які мали значення для попередження, виявлення, розкриття, розслідування та судового розгляду досліджуваних кримінальних правопорушень зазначеної категорії [21, с. 17]. А от В. С. Кузьмічов стверджує, що криміналістична характеристика – це своєрідна інформаційна модель, що являє собою якісно-кількісний опис типових ознак конкретного виду (групи) кримінальних правопорушень. При цьому, автор підкреслює що особливе значення криміналістична характеристика кримінальних правопорушень набуває на початковому етапі досудового розслідування для визнання основних його напрямків висунення обґрунтованих версій. На окремих етапах розслідування виявляються лише окремі елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, а повна їх сукупність встановлюється під кінець розслідування [22, с. 252].

На нашу думку найбільш вдале поняття *криміналістичної характеристики кримінального правопорушення*, було сформульоване О. М. Колесніченком, який визначив її як систему відомостей про криміналістично значимі ознаки кримінальних правопорушень певного виду, що відображає

[20] Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2008. 588 с.

[21] Берназ В. Д. Криміналістична характеристика як наукова категорія. Південноукраїнський правничий часопис. 2006. №1. С. 16–18.

[22] Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика. Навчальний посібник / В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.

закономірні зв’язки між ними і служить для побудови та перевірки слідчих версій для вирішення основних завдань досудового розслідування [[23], с. 12].

Однак незважаючи на різні позиції науковців у кожному погляді вчених-криміналістів простежується одна мета - сформулювати об’єктивне уявлення про кримінальне правопорушення, вказати ті його риси, що є відправними для методики досудового розслідування.

Аналіз вище викладених понять криміналістичної характеристики кримінального правопорушення дає можливість виділити ряд ознак, властивих якщо не всім, то більшості з цих визначень. Думки науковців близькі в тому, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень це: 1) сукупність даних (відомостей), інформація про кримінальні правопорушення, які характеризуються, і певні, пов’язані із ними явища; 2) сукупність (система) ознак властивостей, слідів, відношень кримінального правопорушення; 3) інформація, що має криміналістичне значення; 4) характеристика конкретного, реального кримінального правопорушення і наукова абстракція двох рівнів, яка виділяє типові ознаки певних категорій кримінальних правопорушень (видів і груп) і кримінальних правопорушень взагалі; 5) важливий елемент окремої методики.

Погоджуємось з думкою О. О. Ейсмана про те, що криміналістична характеристика служить «стержнем» методики досудового розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [[24], с. 99], для якої головними завданнями є:

1) розкрити фактичний зміст будь-якої конкретної події і сукупності супровідних обставин як системи послідовних у просторі та часі дій суб’єкта;

2) прояснювати механізм утворення слідів при вчиненні конкретного кримінального правопорушення, вказуючи на його закономірності, можливі варіанти слідів і їхній зв’язок між собою;

---

[23] Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. д – ра юрид. наук; спец. 12.00.09. ‘‘Уголовный процесс, криминалистика, судебная экспертиза» / А. Н. Колесниченко. – Харьков, 1967. – 32с

[24] Эйсман А. А. О содержании понятия криминалистической характеристики преступления / А. А. Эйсман // Криминалистическая характеристика преступлений. – М., 1984. – С. 98–99.

3) визначати шляхи доведення того або іншого складу кримінального правопорушення у всій сукупності обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні;

4) розмежовувати етапи досудового розслідування кримінального провадження (етапи доказування) залежно від вирішуваних на кожному етапі специфічних задач [25, с. 99].

Перед слідчим постійно виникає необхідність звернення до того чи іншого елемента криміналістичної характеристики з метою уточнення своїх дій або ж прогнозування дій злочинця для постановки правильних питань під час проведення експертизи, або ж у процесі спілкування з фахівцем у певній галузі – у кожному випадку він неодноразово звертається до кількісних і якісних компонентів криміналістичної характеристики.

Таким чином, практичне значення криміналістичної характеристики кримінального правопорушення полягає в тому, щоб служити слідчому (дізнавачу) своєрідним трафаретом, який би «накладався» на наявні в його розпорядженні на даному етапі досудового розслідування.

У свою чергу такий «трафарет» дозволяє: а) визначати, чи містяться в даній події ознаки кримінального правопорушення; б) прогнозувати суть цієї події і супутніх їй обставин; в) обґрунтовано припускати зміст і форми прояву тих слідів, які могли і повинні були залишитися в результаті кримінального правопорушення, і причинно пов’язаних з ним передуючих і подальших обставин; г) конкретизувати повноту зібраної у кримінальному провадженні доказової інформації і проводити їх аналіз та оцінку; ґ) планувати і здійснювати цілеспрямовані заходи з дослідження даної події, що припускають пошук, фіксацію і процесуальне закріплення цих слідів [26, с. 100].

---

[25] Басалаев А. Н., Гуняев В. А. Криминалистическая характеристика преступления (общее понятие и практическое значение) / А. Н. Басалаев, В. А. Гуняев // Методика расследования преступлений (общие положения): Материалы науч. - практ. конф. (г. Одесса, ноябрь 1976 г.) – М., 1976. – С. 97–100.

[26] Басалаев А. Н., Гуняев В. А. Криминалистическая характеристика преступления (общее понятие и практическое значение) / А. Н. Басалаев, В. А. Гуняев // Методика расследования преступлений (общие положения): Материалы науч. - практ. конф. (г. Одесса, ноябрь 1976 г.) – М., 1976. – С. 97–100.

З цього приводу слід наголосити, що адекватна характеристика кримінального правопорушення – це першорядна умова для успішної розробки методики досудового розслідування кримінального правопорушення.

Відповідно, знаючи способи учинення кримінального правопорушення, що зазвичай зустрічаються у слідчій та судовій практиці, місця вчинення тих або інших протиправних дій, способи приховування слідів, ознаки, що характеризують певне коло осіб, схильних до тих або інших злочинних посягань, керівник органу досудового розслідування, слідчий (дізнавач) в змозі надати обґрунтовану оцінку результатам дослідження конкретного кримінального провадження, визначити послідовність подальших СРД і оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ), необхідних для встановлення об’єктивної істини.

Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку вчення про криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, вчені-криміналісти поділяють цю категорію на різні рівні, а саме: як загальну криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, криміналістичну характеристику окремого виду (групи) кримінальних правопорушень, та як індивідуальну криміналістичну характеристику конкретного кримінального правопорушення.

Загальна криміналістична характеристика кримінальних правопорушень розглядається як загальне поняття, а саме як вищий рівень абстракції, що застосовується до цієї наукової категорії. З одного боку, вона має абстрактний характер, а з іншого – загальне криміналістичне значення, оскільки є методологічною основою для дослідження криміналістичних характеристик окремих видів та груп кримінальних правопорушень. За допомогою цього поняття виникає реальна можливість цілеспрямовано використовувати теоретичний та емпіричний матеріал для розвитку загальних та окремих питань криміналістичної методики.

Криміналістична характеристика окремих видів та груп кримінальних правопорушень відноситься до рівня, який має меншу ступінь абстракції. В

основі цього рівня криміналістичної характеристики повинні знаходитись положення загальної теорії криміналістики та конкретний передовий досвід слідчої та судової практики.

Криміналістична характеристика окремих кримінальних правопорушень являє собою поєднання вичерпних даних про розслідуване суспільно-небезпечне діяння. В ній відтворюються індивідуальні ознаки цього діяння. Її можна розглядати, як інформаційну модель розслідуваного кримінального правопорушення.

Криміналістична характеристика окремого кримінального правопорушення, яка отримана в процесі досудового розслідування, завжди індивідуальна, але в той же час вона відноситься до якоїсь визначеної групи, або виду кримінальних правопорушень.

Однак, запропонований дослідниками перелік рівнів криміналістичної характеристики, не отримав відповідної підтримки з боку деяких вчених і саме тому проблема рівнів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень залишається спірною по сьогоднішній день.

На наш погляд, запропонований підхід поділу криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень на різні рівні, з урахуванням потреб практики, сучасного стану розвитку криміналістики, а також у зв’язку з внесенням законодавцем постійних змін та доповнень в нормативно-правові акти, які регулюють відносини в сфері досудового розслідування, об’єктивно потребує уточнення та подальшого розвитку.

Майже всі науковці виокремлюють чотири основні елементи криміналістичної характеристики:

1) предмет безпосереднього кримінально-протиправного посягання (найрізноманітніші об’єкти органічного та неорганічного походження).

2) спосіб вчинення кримінального правопорушення в його широкому розумінні (обставини приготування, здійснення і приховування, дії суб’єкта, що використовується для досягнення поставленої мети).

3) типова «слідова картина» в її широкій інтерпретації (сукупність джерел матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого кримінального правопорушення).

4) характеристика особи злочинця (опис людини як соціально-біологічної системи, чиї властивості та ознаки відображаються у матеріальному середовищі) [27, с. 364].

Проте, у юридичній літературі є й інші точки зору на загальну структуру криміналістичної характеристики. Наприклад, деякі науковці пропонують включати: документи як джерело матеріальної інформації [28, с. 28]; особливості виявлення кримінальних правопорушень [29, с. 94]; використані правопорушниками технічні засоби [30, с. 84] та ін.

Подібні точки зору, безумовно, раціональні для розуміння змісту загальної криміналістичної характеристики, проте криміналістичні характеристики окремих видів і груп кримінальних правопорушень, у тому числі і криміналістична характеристика незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 321 Кримінального кодексу України (далі – КК України)) повинна бути уточнена та доповнена в процесі наукового дослідження, за допомогою інших характеристик (кримінально-правової, кримінологічної, тощо), що були створені в результаті синтезу практичної та наукової діяльності.

Як вже було зазначено, появи та розвиток окремих методик розслідування кримінальних правопорушень нерозривно пов’язані з цілеспрямованим системним збиранням, дослідженням та узагальненням матеріалів слідчої, судової та експертної практики – основних джерел розробки методичних положень і рекомендацій.

---

[27] Криміналістика: Підручник / П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко. – К.: Атіка, 2001. – 544с.

[28] Лузгин И. М. Некоторые аспекты криминалистической характеристики и место в ней данных о сокрытии преступлений / И. М. Лузгин // Криминалистическая характеристика преступлений: Сб. научных трудов. – М., 1984. – С. 25–30.

[29] Герасимов И. Ф. Криминалистические характеристики преступлений в методике расследования / И. Ф. Герасимов // Методика расследования преступлений (общие положения) : Материалы, науч. - практ. конф. – М., 1976. – С. 93–97.

[30] Быков В. М. Криминалистическая характеристика групповых преступлений / В. М. Быков // Криминалистическая характеристика преступлений. – М., 1984. – 85 с.

Окреслення основних елементів криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів теж важко уявити без аналізу підходів до розуміння цього поняття на загальному та видових рівнях. Відомо, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень є складовою частиною, однією з важливих теоретичних засад загальних положень методики розслідування, як специфічного виду діяльності.

Провівши аналіз різних теоретичних поглядів вчених-криміналістів на криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, розроблено авторське тлумачення криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також визначено п’ять її основних елементів.

Криміналістична характеристика незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів – це інформаційна система, яка включає сукупність даних про криміналістично значущі ознаки та властивості вчинення кримінальних правопорушень пов’язаних із незаконним обігом отруйних та сильнодіючих лікарських засобів відповідно до певного часу і місця, відображає закономірні їх зв’язки, використовується при побудові типових версій, прийнятих за основу в процесі розслідування, визначає програму СРД спрямованих на виявлення і розслідування, сприяє правильній оцінці слідчої ситуації, що склалася й визначає перспективно-прогностичну оцінку ходу досудового розслідування.

До основних елементів криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів відносяться:

1. предмет кримінально-протиправного посягання (отруйні та сильнодіючі лікарські засоби, а також обладнання, призначені для виробництва чи виготовлення таких засобів);

2. спосіб вчинення кримінального правопорушення (складається зі способів підготовки до вчинення злочинних дій , безпосереднього вчинення кримінального правопорушення та способів приховування (маскування)

протиправних дій). Дії можуть виражатись у виробництві, виготовленні, придбанні, перевезенні, пересиланні, зберіганні з метою збуту, збуті, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також у вчиненні таких дій без спеціального на те дозволу, щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення таких засобів.

3. Обстановка вчинення кримінального правопорушення – конкретні об'єктивно-предметні умови, в яких вчиняється кримінальне правопорушення.

4. типова «слідова» картина – будь-які зміни матеріального (навколишнього) середовища, що виникли в результаті вчинення в ньому кримінального правопорушення і є його наслідками (комплекс матеріальних та психофізіологічних слідів, що притаманні певному виду (групі) кримінальних правопорушень та певним способам та етапам його вчинення);

5. характеристика особи злочинця (фізичні й соціально-демографічні дані; чинники, що мали вплив на формування і здійснення злочинної мети, створення злочинної групи, розподілу ролей між співучасниками тощо) [31].

Необхідно додати, що між цими елементами існують взаємозв'язки, знання яких дає можливість слідчому (дізнавачу) визначити оптимальні шляхи для пошуку та затримання підозрюваних. Проте варто пам'ятати і про вихідні ідеї, що закладені у криміналістичній методиці, адже як система взаємообумовлених і взаємопов'язаних СРД й негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) та інших заходів, що покликана забезпечувати розслідування кримінальних правопорушень, вона будується відповідно до певних принципів, а саме:

– суворої відповідності нормам закону;

– наукової обґрунтованості;

– зумовленості її характеру і змісту обставинами, що необхідно встановити;

---

[31] Криміналістика: підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алєксєєв та ін. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 544 с.

– поетапності розслідування, що відображає особливості виявлення і збирання доказової інформації;

– оптимальної організації і тактики проведення необхідних СРД та НСРД, що забезпечують вирішення завдань кримінального провадження;

– комплексного використання засобів та можливостей для швидкого і повного вирішення завдань кримінального провадження [32].

Формуючи криміналістичну характеристику незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів необхідно користуватись не тільки криміналістичною наукою, а й використовувати відомості про кримінальні правопорушення з суміжних наук, таких, як кримінальне право, кримінологія тощо. Саме тому, погоджуємось з думкою М. П. Яблокова, що при формуванні структури криміналістичної характеристики, з огляду на сутність об'єкта, який вона характеризує, необхідно враховувати і використовувати деякі істотні кримінально-правові і кримінологічні відомості про кримінальне правопорушення. [33, с. 8].

Так, положення кримінального права, що встановлюють караність діянь і характер обставин, що визначають відповідальність, є похідною розробки окремих методик розслідування й орієнтиром для визначення предмета доказування щодо конкретних видів кримінальних правопорушень [34, с. 299]. Врахування норм та положень кримінального права необхідне при розробці криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, розподілі їх на види, підвиди (групи). При розробці окремих методик розслідування, а також конкретних типових характеристик окремих видів кримінальних правопорушень, завжди враховується, так само як в нормах КК України визначається те чи інше кримінальне правопорушення, які ознаки включені до опису їх складу, які додаткові обставини мають значення для

---

[32] Криміналістика: підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алєксєєв та ін. - К. : «Центр учбової літератури», 2015. - 544 с.

[33] Яблоков Н. П. Криминалистика. Учебник для вузов / Н. П. Яблоков. – М., 2001. – 718 с.

[34] Криміналістика: підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О.О. Алєксєєв та ін. - К. : «Центр учбової літератури», 2015. - 544 с.

кримінально-правової класифікації (повторність, попередня змова, види співучасті) [35, с.79].

Зважаючи на те, що криміналістика під час досудового розслідування кримінальних правопорушень тісно пов'язана з нормами кримінального права, то їх слід розглядати більш детально. Наприклад, предмет посягання включає кримінально-правову характеристику, а опис особи злочинця у більшості методик межує з кримінологічною характеристикою. Так, за допомогою кримінально-правової характеристики, що описує основні елементи, які надають уявлення щодо поняття кримінального правопорушення, а саме злочину та проступку, можна виділити спільні ознаки, що властиві предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 321 КК України. Мова йде про його підвищену суспільну небезпеку, оскільки незаконне поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами створює неабиякі ризики для громадської безпеки та здоров'я населення [36, с. 80].

Водночас кримінологічна характеристика доповнює криміналістичну і додає до методики розслідування інформацію про генезис кримінального правопорушення, причини та умови вчинення, застосування заходів щодо їх усунення, частоти повторюваності й розподіляє кримінальне правопорушення за іншими ознаками, наприклад, віком, часом, географією тощо. Практичне значення цих даних полягає в тому, що під час розслідування кримінального правопорушення співставлення наявних даних (що, де, коли, яким чином, при яких обставинах тощо) з системою узагальнених відомостей (наукових даних) про кримінальне правопорушення цього виду дозволяє виділити аналогічні за криміналістично значимими ознаками кримінальні правопорушення і на цій підставі висунути версії,

---

[35] Кубрак П. М. Актуальні питання розслідування злочинів у сучасних умовах: тактика, методика, інформаційне забезпечення: Збірник наукових праць / П. М. Кубрак. – К., Укр. акад. внутр. справ, 1996. – С.78-84.

[36] Літвінчук І. С. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції: дис. …канд. юрид. наук. Львів, 2017. 239 с.

врахувати криміналістичні рекомендації щодо подальшого плану розслідування тощо.

Найчастіше використовується загальна характеристика способу вчинення кримінального правопорушення. І тоді на основі узагальнених даних про те, хто раніше вчиняв такі кримінальні правопорушення подібним чином, є можливість встановити досить конкретний напрям пошуку фігурантів кримінального провадження. Зрозуміло, це не будуть дані щодо конкретної особи, а характеристика певної (вузької або широкої) групи осіб (судимі, неповнолітні тощо), серед яких і слід шукати підозрюваного.

При цьому норми кримінального процесуального законодавства, що регламентують порядок кримінального провадження, теж впливають на зміст криміналістичної методики розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Зокрема, Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), обумовив суттєві зміни в частині досудового розслідування й вплинув на розвиток та вдосконалення криміналістичної методики. Наприклад, новим стало проведення процесуальних дій в режимі відеоконференції, що забезпечує оперативність судового провадження, безпеку осіб – учасників кримінального провадження тощо, що знаходить своє відображення в рекомендаціях та структурі окремих методик розслідування [[37], с. 571]. Крім цього, загальне завдання криміналістичної методики розслідування безпосередньо пов’язане із досягненням завдань кримінального провадження, що передбачені ст. 2 КПК України (захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений,

[37] Криміналістика: підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В. В. Пясковського. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2020. – 752 с.

жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура) [38].

Власне на підставі загального завдання, у криміналістичній методиці розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів формуються свої завдання, а саме: систематичне узагальнення слідчої, експертної та судової практики; вивчення стану, структури та динаміки злочинності; аналіз кримінального, кримінального процесуального та іншого галузевого законодавства, пов'язаного з встановленням юридичної відповідальності за кримінальне правопорушення [39, с. 572].

З урахуванням зазначеного у криміналістичній характеристиці кримінальних правопорушень необхідно чітко розмежовувати:

а) теоретичну концепцію (як основу формування окремих методик розслідування кримінальних правопорушень);

б) робочий інструмент розслідування (як систему зібраних і узагальнених даних про криміналістично значимі ознаки певного виду (групи) кримінальних правопорушень)).

Зрозуміло, узагальнені дані виду (групи) кримінальних правопорушень не можуть виступати як універсальний стовідсотковий засіб розслідування, оскільки вони – відображення типового, а кожне вчинене кримінальне правопорушення може бути настільки індивідуальним, що у ряді випадків може не мати аналогів у минулому. Однак, у переважній більшості випадків типове має місце.

Таким чином, основне значення криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів полягає в тому, що: 1) вона призначена для побудови типових загальних та окремих версій у системі заходів щодо ефективної організації та обґрунтованого

---

[38] Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

[39] Криміналістика: підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В. В. Пясковського. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2020. – 752 с.

планування розслідування, особливо на початковому етапі розслідування; 2) знання змісту окремих її елементів і наявності між ними взаємозв'язків і взаємозалежностей з успіхом може використовуватися для оцінки ймовірності криміналістичних версій, наприклад, про конкретного правопорушника на основі типових даних про особу-злочинця.

1.2. Характеристика способів учинення незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів

Однією з категорій криміналістичної методики є спосіб вчинення кримінальних правопорушень. У його основі покладена об'єктивна закономірність, відома з найдавніших часів як повторюваність образу дій при вчиненні протиправних діянь. Важливою якістю повторюваності є те, що вона властива в тій чи іншій мірі способам дій одних і тих же осіб, що систематично вчиняють однорідні кримінальні правопорушення, а також різних, не пов'язаних між собою осіб, якщо виникає збіг детермінуючих чинників або злочинець використовує чужий досвід [40, с. 88-89]. Вивчення способу вчинення кримінального правопорушення є надзвичайно важливим з огляду на те, що суд, постановляючи вирок, індивідуалізує покарання, ураховуючи спосіб вчинення кримінального правопорушення, який характеризує подію кримінального правопорушення [41, с. 51].

Одним із перших дослідників способу вчинення кримінального правопорушення є австрійський вчений-криміналіст Г. Грос, який у своїй праці зазначав, що криміналістика за своєю природою починається лише там, де кримінальне право, по своїй природі, закінчує роботу: матеріальне

[40] Пантелеев И. Ф. Теоретические проблемы советской криминалистики: учеб. Пособие / И. Ф. Пантелеев. – М. : ВЮЗИ, 1980. – 96 с

[41] Іщенко А. В., Ієрусалімов І. О., Удовенко Ж. В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2007. 158 с.

кримінальне право має своїм предметом вивчення злочинного діяння та відповідного покарання, формальне кримінальне право, тобто процес, містить у собі правила застосування матеріального кримінального права. Але яким саме способом вчиняється кримінальне правопорушення? Як досліджувати способи вчинення і розкривати їх суть, які були мотиви, цілі – про все це нам не говорять ні кримінальне право, ні процес. Відповідь знаходимо у предметі криміналістики [[42], с. 70].

Спосіб вчинення кримінального правопорушення – один з центральних елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, який дає найбільший об'єм криміналістичної інформації, що дозволяє зорієнтуватись слідчому в події кримінального правопорушення, та визначити оптимальні методи розслідування. Саме через спосіб в першу чергу виражаються дії злочинця відносно навколишнього середовища. До того ж, спосіб вчинення кримінального правопорушення породжує тільки йому подібні зміни в навколишній обстановці [[43], с. 23]. Не випадково М. П. Яблоков зазначав, що спосіб вчинення – це система, що об'єктивно та суб'єктивно обумовлює поведінку суб'єкта до, і під час вчинення ним кримінального правопорушення [[44], с. 46–53]. Виявлені сліди, за допомогою криміналістичних прийомів та засобів дозволяють отримати уявлення про сутність події, своєрідність злочинної поведінки правопорушника, його окремі особисті характеристики. Безпосередньо інформація про спосіб вчинення кримінального правопорушення використовується для встановлення кола осіб, причетних до кримінального правопорушення,

[42] Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. Москва: ЛексЭст, 2002. 1088 с.

[43] Герасимов И. Ф., Драпкин Л. Я. Криминалистика: Учебник / Под. ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – М., Высшая школа, 1994. – 420 с.

[44] Яблоков Н. П. Информационные основы расследования и криминалистическая характеристика преступлений: Криминалистика / Н. П. Яблоков, Л. Д. Самыгин. – М.: БЕК, 1995. – 245 с.

виявлення конкретного суб'єкта правопорушення і визначення шляхів та засобів розшуку злочинців [45, с. 45–46].

Проблема способу вчинення кримінального правопорушення залишається однією з ключових у криміналістиці, оскільки дослідники постійно приділяють увагу їй у процесі вивчення проблематики як окремого одиничного кримінального правопорушення, так і їх груп. В аспекті вивчення способу вчинення кримінального правопорушення цікавим є механізм і процес досягнення мети. Пізнання динаміки злочинної діяльності дає змогу цілісно відобразити модель поведінки винуватих осіб. Тож спосіб вчинення дослідники-криміналісти розглядають як першоджерело інформації про закономірності виникнення доказів, необхідні для розроблення засобів і методів розкриття й розслідування кримінальних правопорушень [46, с. 197]. Водночас, злочинці в процесі неодноразової кримінально-протиправної діяльності набувають певних навичок, умінь, звичок, тобто в процесі специфічної поведінки формується так званий «почерк». На наш погляд, першорядною причиною виникнення «почерку злочинця» є те, що особа залишившись не викритою набуває самовпевненості у безкарності та ефективності вибраного ним способу вчинення кримінального правопорушення. Підтвердженням цьому, є здобутки відомого вченого – фізіолога І. М. Сєченова, який у процесі своєї науковій діяльності неодноразово стверджував, що всі свавільні рухи як завчені, так і ті, що мають штучне походження набуваються в залежності від частоти повторення характерних звичних рухів і через це, на них відображаються всі звички [47, с. 107–108].

Необхідно зауважити, що В. В. Чурпіта дослідив питання сталості способу вчинення кримінальних правопорушень та його значення для

---

[45] Яблоков Н. П. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / Н. П. Яблоков. Криминалистика. – М., 1980. – 396 с.

[46] Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). Киев: Охрана труда, 2002. 268 с.

[47] Избранные философские и психологические произведения / И. М. Сеченов. – Москва: Государственное издательство политической литературы, 1947. – 647 с

розкриття і розслідування кримінально-протиправних діянь. Автор зазначив, що поняття сталості способу тісно пов'язано з повторюваністю дій при вчиненні кримінальних правопорушень. При цьому чим більше кримінальних правопорушень (переважно однорідних) вчинено конкретною особою (групою), тим більша вірогідність типовості способу, що у свою чергу точніше окреслює коло та можливу кількість ознак, характерних для певного виду кримінального правопорушення загалом [[48], с. 11].

У науковій площині ще раніше акцентували увагу на важливості дослідження типового способу вчинення кримінального правопорушення Зокрема О. Н. Колесніченко підкреслював: «…коли правопорушнику з тих чи інших причин вдається деякий час залишатися невідомим і вчиняти нові кримінальні правопорушення, спосіб, яким він діє, набуває деяких змін. Злочинець, припускаючи, що не буде встановлений правоохоронними органами, певним чином удосконалює знаряддя, способи вчинення дій. Важливо при розслідуванні враховувати певні відмінності при загальній подібності способів вчинення кримінальних правопорушень. Проте, ці відмінності не завжди свідчать про вчинення кримінального правопорушення різними особами і можуть пояснюватись появою нових знарядь вчинення кримінального правопорушення, співучасників, або розпадом злочинної групи тощо» [[49], с. 16–17].

Ще однією фундаментальною позицією, яка наочно демонструє важливість досліджуваного елемента криміналістичної характеристики є позиція В. Є. Коновалової, яка вважає, що спосіб вчинення кримінального правопорушення, є одним з визначальних положень криміналістичної характеристики. Його змістова структура включає етапи приготування, вчинення та приховування слідів кримінального правопорушення. Крім

[48] Чурпита В. В. Исследование устойчивости способа преступления ее значения для расскрития и расследования преступлений: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. «Уголовный процесс, криминалистика, судебная экспертиза»/ В. В. Чурпита. – К., 1989. – 22 с.

[49] Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений: Текст лекции / А. Н. Колесниченко. – Х., Юрид. інститут. – 1976. – 28 с.

того, спосіб вчинення будь-якого кримінального правопорушення, завжди знаходить свій відбиток у слідах кримінального правопорушення, тобто корелюється зі слідовою картиною [50, с. 17].

Таким чином, інформація про спосіб вчинення незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів слугує основою для:

1) розробки криміналістичної характеристики цього виду кримінальних правопорушень;

2) виявлення взаємозв'язку між структурними елементами криміналістичної характеристики (спосіб – особа злочинця, спосіб – сліди, спосіб – предмети посягання тощо);

3) побудови слідчих версій;

4) планування досудового розслідування;

5) розробки конструкції тактики проведення СРД;

6) розробки криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень [51].

Слід додати, що у криміналістичному аспекті спосіб вчинення кримінальних правопорушень охоплює безліч ознак, що не мають кримінально -правового значення, але відіграють важливу роль для пошуку слідів і встановлення ознак кримінального правопорушення. Більше того, необхідно зазначити, що на спосіб вчинення незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, суттєвий вплив мають обставини, що характеризують предмет злочинного посягання, так як у кожному конкретному кримінальному правопорушенні він може бути різний і відповідно мати свої особливості. До прикладу: при незаконному виробництві, виготовленні, придбанні, перевезенні, пересиланні, зберіганні з метою збуту або збуті отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 321 КК України) предметом кримінального правопорушення є отруйні чи сильнодіючі лікарські

[50] Коновалова В. Е., Колесниченко А. Н. Теоретические проблемы криминалистической характеристики / В. Е. Коновалова, А. Н. Колисниченко // Криминалистическая характеристика преступлений. – М., 1984. – С. 15–19.

[51] Криміналістика: підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус,А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. – 2-ге вид., перероб.і допов. – Харків : Право, 2020. – 752 с.

засоби, а також обладнання, призначене для виробництва чи виготовлення таких речовин і засобів [52]. Як результат належність лікарських засобів до категорії отруйних чи сильнодіючих, ще не означає їх однотипність, що власне обумовлює необхідність виділення та дослідження типових способів вчинення таких кримінальних правопорушень. Крім цього, на необхідність детального дослідження способів вчинення будь-якого кримінального правопорушення прямо вказано і в ст. 91 КПК України як на обставину, що встановлюється при доведенні події кримінального правопорушення [53].

Слід розрізняти спосіб вчинення кримінального правопорушення як елемент предмету доведення і як елемент криміналістичної характеристики. Так, спосіб вчинення кримінального правопорушення входить у предмет доведення, тому що є основним компонентом об'єктивної сторони кримінального правопорушення: зіставляючи характер дій (бездіяльності) особи з КК України, слідчий і суд визначають, чи є в даному діянні ознаки кримінального правопорушення, чи містять дії винного обтяжливі та пом'якшувальні його відповідальність обставини тощо [54, с. 85].

У криміналістичній характеристиці спосіб вчинення досліджується для того, щоб з'ясувати, які сліди залишило кримінальне правопорушення у навколишньому середовищі, де і ці сліди потрібно шукати, які вони містять дані щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [55, с. 47–59]. Не варто також змішувати кримінально-правове і криміналістичне значення дій з підготовки та приховування кримінального правопорушення. Кримінально-правове значення мають ті дії з підготовки і приховування кримінального правопорушення, що передбачені як кримінальне карне діяння і вказані в диспозиції статті Особливої частини КК України. На думку А. А. Хмирова,

---

[52] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

[53] Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

[54] Науково-практичний коментар кримінально-процесуального кодексу України. – К. – Юрінком інтер. – 1997. – 307 с

[55] Зуйков Г. Г. Развитие криминалистического учения о способе совершения преступления и проблема способа сокрытия преступления /. – Иркутск: Изд-во Ирк.ГУ, 1986. – С. 46–61.

криміналістичне значення мають дії з підготовки і приховування кримінального правопорушення, які складають єдиний цілеспрямований комплекс дій, що створюють спосіб вчинення кримінального правопорушення [56, с. 53–54]. Ці положення слід враховувати визначаючи криміналістичне поняття і зміст способу вчинення кримінального правопорушення при проведенні розслідування у конкретному кримінальному провадженні.

Як вже було зазначено, криміналістична характеристика незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів має свою специфіку, зумовлену зокрема, особливостями способу вчинення і тим відрізняється від інших видів кримінальних правопорушень. Встановлення способу вчинення незаконного виробництва, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту, або збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів є основною для висунення оперативно-розшукових та слідчих версій і розробки окремих тактичних прийомів, які застосовують підрозділи по боротьбі з даними видами кримінальних правопорушень. Це дозволяє сконцентрувати необхідні сили і засоби в місцях ймовірного вчинення кримінального правопорушення й забезпечити ефективне оперативне обслуговування найбільш криміногенних об’єктів.

Знання способів вчинення кримінальних правопорушень дозволяє слідчому (дізнавачу) методично правильно визначати напрямки розслідування. Водночас, злочинці прагнуть використовувати способи, які істотно утруднили б проведення розслідування, або унеможливили його проведення. З цією метою винаходяться нові, видозмінюються вже відомі способи вчинення кримінального правопорушення та його приховування [57].

---

[56] Хмыров А. А. Криминалистическая характеристика преступления и предмет доказывания / А. А. Хмыров // Криминалистическая характе-ристика преступлений. – М., 1984. – С. 53–54.

[57] Особливості розслідування злочинів, пов’язаних із незаконним обігом наркотичних засобів чи психотропних речовин із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій: науково-методичні рекомендації / О. О. Юхно, Т. П. Матюшкова, В. А. Коршенко, Ю. В. Гнусов, В. В. Носов, Лисенко А. М., Мітрухов П. М., Фоміна Т. Г. За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна. [Серія «Бібліотечка слідчого і детектива:

Криміналістичне дослідження способів вчинення незаконних діянь з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами повинно бути спрямовано на з'ясування найпоширеніших прийомів, що використовують злочинці при вчинення тих чи інших кримінально-протиправних діянь.

При незаконному виробництві, виготовленні, придбанні, перевезенні, пересиланні, зберіганні, з метою збуту або збуті отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ч. 1 ст. 321 КК України) спосіб вчинення безпосередньо виплаває з назви кримінально-правової норми і може бути реалізований через виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання та збут отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також через вчинення таких дій, щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення зазначених засобів.

До способу вчинення цього кримінального правопорушення необхідно віднести будь-які із зазначених дій, що вчинені без реєстрації або без спеціального дозволу (ліцензії) у випадках, коли такий дозвіл (ліцензія) є обов'язковими. При цьому для незаконного виробництва будуть характерні всі дії, пов'язані із серійним одержанням отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Серійне одержання зазначених засобів означає їх виготовлення серіями, за певним стандартом (нормою, зразком, мірилом), тобто вони є типовим виробом, що має відповідати певним вимогам, щодо якості, хімічного складу, фізичних властивостей, ваги, форм і розмірів, у тому числі вимогам фармацевтичного підприємства. Тобто йдеться про промисловий спосіб виготовлення цих засобів і речовин [58, с. 96].

Діяння окреслені у ч. 2 ст. 321 КК України можуть бути реалізовані шляхом порушення встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

проблеми кримінального процесу»]. На замовлення Головного слідчого управління Національної поліції України. - Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2019. 48 с.

[58] Кузнєцова О. В. Особливості розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами: дис. …канд. юрид. наук. Луганськ, 2008. 258 с.

Виробництво отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів можливе лише в умовах діяльності спеціалізованих підприємств (хімічної, нафтохімічної, паперово-целюлозної промисловості, фармацевтичних фабрик тощо) шляхом використання певних технологій, спеціальних знань, матеріалів та складного обладнання.

Відповідно у першу чергу, необхідно характеризувати способи вчинення незаконних діянь у сфері легальної діяльності, яка пов'язана з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами як таких, що сприяють надходженню вказаних речовин у незаконний обіг, тобто способи порушення встановлених правил виробництва, виготовлення, зберігання, відпуску, обліку тощо.

Вивчення слідчої та судової практики показало, що в незаконному обігу знаходяться лікарські засоби саме промислового виробництва, проте в більшості кримінальних проваджень в ході досудового розслідування джерела надходження отруйних та сильнодіючих лікарських засобів у незаконний обіг не встановлені (90,4 % вивчених кримінальних проваджень) (додаток Б). На нашу думку причинами цього явища є досі не розроблена характеристика способів виведення зазначених речовин та засобів із законного обігу, а також відсутність розробленої ефективної методики виявлення слідів подібних незаконних діянь на основі вивчення специфіки виробництва й подальшого обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

В ході дослідження ми встановили типові способи виведення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів із законного обігу.

1. Виробництво отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів в умовах «уявної законності», тобто на підприємствах, що мають спеціальний дозвіл і працюють із зазначеними засобами на законних підставах, але виробляють їх понад дозволені обсяги з додатково придбаної сировини, без відповідного оформлення, обліку, з метою виведення із законного обігу та використання в подальшому у кримінально-протиправній діяльності. Може здійснюватися

особами (або групою осіб за попередньою змовою), які керують зазначеними вище підприємствами, відповідають одночасно за придбання сировини, її використання, виробництво продукції та її подальшу реалізацію. У результаті відбувається виробництво у завищених обсягах, з «дублюванням» номерів партій, складанням підроблених документів, їх дублікатів, або взагалі без них (підпільно-цехова діяльність).

2. Розкрадання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів на підприємствах, установах, де вони виготовляються особами, які безпосередньо задіяні в процесі виробництва, зберігання, обліку, відпуску таких речовин, наприклад, керівниками окремих виробничих ділянок, цехів, лабораторій (як з відома та за сприяння керівництва, так і без нього).

Може здійснюватися шляхом виготовлення «зайвих партій» отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з сировини, що могла залишитись неврахованою внаслідок порушення технологічних норм виробництва, недовкладення інгредієнтів, заміни їх іншими, що не підлягають суворому обліку й звітності, завищення відомостей щодо кількості та якості складових, які списані на брак, а також готової продукції, отримання з сировини отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів понад встановлені норми за рахунок нелегального вдосконалення технології виробництва. Такі факти можуть бути виявлені при вивченні технологічної документації, норм і стандартів, порівнянні з ними технологічних процесів, проведенні аналізу окремих партій виготовлених засобів, проведенні інвентаризації, опитування осіб, які задіяні у виробництві, зберіганні сировини чи готової продукції. Крім того, необхідно вивчити структуру підприємств, установ, організацій, порядок забезпечення їх охорони та пропускного режиму на них, перевірити оформлення документації та фактичне вивезення продукції (це стосується партій лікарських засобів, а не випадків розкрадання окремих «одиниць») сировини з територію підприємства.

Також під час додаткового списання партій отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів злочинці мають змогу заволодіти небезпечними

речовинами за раніше виконаними замовленнями з внесенням змін у дійсні документи на відпуск лікарських засобів або оформлення фіктивної документації на вигаданих споживачів. Такі порушення можуть бути виявлені за допомогою візуального огляду документації, призначення її експертного дослідження на предмет виявлення дописування, виправлень, інших форм підробки документів, а також встановлення всіх одержувачів отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, проведення зустрічних перевірок якісної та кількісної відповідності відпуску й отримання зазначених речовин. Факти аналізованих незаконних діянь можуть бути встановлені, підтверджені матеріалами ревізій господарської діяльності підприємств і установ;

3. Розкрадання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів в установах, організаціях, де вони зберігаються, використовуються, реалізуються, транспортуються:

а) працівниками складів, баз, переробних промислових чи сільськогосподарських підприємств, різних установ і організацій тощо, наприклад фармацевтичними працівниками, які здійснюють отримання, зберігання, облік і відпуск отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, шляхом: не проведення оприбутковування (повного або часткового) вказаних лікарських засобів (чи інших отруйних, сильнодіючих речовин), що надійшли для реалізації (зберігання, переробки тощо), з подальшим відпуском «з-під прилавку», поза касою і без будь-якого обліку; відпуску оприбуткованих отруйних, сильнодіючих лікарських засобів з подальшою фальсифікацією обліково-реєстраційних документів (наприклад, при відпуску лікарських засобів, що підлягають предметно-кількісному обліку), або без фальсифікації документів (наприклад, при відпуску лікарських засобів, що не підлягають предметно-кількісному обліку, без пред'явлення рецепту лікаря); відпуску отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, що віднесені рішенням компетентних органів до відходів і підлягають утилізації або знищенню (неякісних, фальсифікованих, незареєстрованих, з терміном

придатності, що вийшов тощо) із складанням фіктивних актів про їх знищення; розкрадання зазначених лікарських засобів з баз, складів тощо, де вони зберігаються, які вчиняються їх працівниками з подальшою фальсифікацією документів щодо їх обліку або без такої.

4. Придбання, отримання отруйних і сильнодіючих лікарських засобів в аптеках за підробленими рецептами. Такий спосіб може мати декілька форм залежно від обсягу дій з підробки рецепту:

– виготовлення бланка, занесення до нього всіх відомостей, оформлення згідно з вимогами, що до нього висуваються (дотримання форми виписування, виконання підпису лікаря й печатки);

– внесення змін у справжній рецепт: дописування назви лікарського засобу або зміна прописаної кількості, зазначеної форми випуску лікарського засобу, його дозування, дати виписування рецепту, дописування спеціальних вказівок («Хронічно хворому», «За спеціальним призначенням», які згідно з п. 12 Порядку відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів [59] надають право неодноразово придбавати отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби), придбання підробленого рецепту в інших осіб.

5. Незаконний збут отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів особами, які мають право на придбання таких засобів для власних потреб (за медичними показаннями) або їх родичами.

Сьогодні значна кількість таких кримінальних правопорушень учиняються з використанням мережі Інтернет, що значно розширює можливості збуту отруйних та сильнодіючих лікарських засобів і неабияк ускладнює їх виявлення, і як наслідок підвищує суспільну небезпеку у зв’язку з чим необхідно доповнити диспозицію ч. 3 ст. 321-1 КК України кваліфікуючою ознакою *«шляхом незаконних дій з використанням електронно-обчислювальної техніки»*, що підтримано 216 або 76,1 % опитаними респондентами (додаток А).

[59] Порядок відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів: наказ МОЗ України від 19.07.2005 № 360 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0783-05#Text

Як показує аналіз практики досудового розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії, на вибір злочинцями конкретного способу впливають чинники об'єктивного і суб'єктивного характеру. До об'єктивних слід віднести:

1) особливості обстановки і місця вчинення кримінального правопорушення;

2) час вчинення кримінального правопорушення;

3) предмет злочинного посягання, його якісні та кількісні ознаки;

4) наявність знарядь кримінального правопорушення або можливість доступу до них;

5) можливість здійснення підготовчих дій;

6) наявність співучасників та їх кваліфікація.

Слід також зазначити чинники суб'єктивного характеру, що впливають на вибір способу вчинення кримінального правопорушення. До них слід віднести:

1) наявність у злочинця професійних знань і досвіду вчинення подібного роду кримінальних правопорушень;

2) службове положення злочинця і його відношення до роботи у сфері обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів;

3) фізичний стан і психологічні особливості особи злочинця;

4) знання ним правил поводження з отруйними та сильнодіючими лікарськими засобами.

Виявлення в процесі розслідування кримінального правопорушення тих або інших детермінуючих чинників способу його вчинення дозволяє слідчому (дізнавачу) моделювати спосіб дій злочинця, і навпаки, за змістом конкретних дій можемо судити про чинники, що його зумовили. Тому не випадково, спосіб вчинення кримінального правопорушення прийнято вважати ядром криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, її центральною ланкою. Крім того, як вже було зазначено, дані про спосіб вчинення кримінального правопорушення містять не тільки відомості про те, яким чином готується, вчиняється і приховується кримінальне

правопорушення, але і про те, як дії правопорушника відображаються у навколишньому середовищі, які сліди виникають в результаті протиправного посягання, де їх шукати, і як за ними відновлювати механізм вчинення кримінального правопорушення [[60], с. 68].

Таким чином, дослідження способів вчинення незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів як одного з головних елементів криміналістичної характеристики повною мірою відображають специфічні особливості досліджуваного виду кримінальних правопорушень, що, у свою чергу, сприяє виробленню методики досудового розслідування. Що ж до решти елементів криміналістичної характеристики, то їх слід розглядати у взаємозв'язку зі способом вчинення та один з одним, хоча не слід забувати і про їхнє самостійне значення.

Проведене дослідження теоретичної складової та аналіз практичної діяльності дає змогу дійти висновку, що у категорії «незаконний обіг отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів» існує різноманіття способів учинення кримінальних правопорушень. Правоохоронці розслідують різні види порушень правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, пересилання, збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, поєднаних з підробленням документів, а слідчо-судова практика дає матеріал для аналізу та узагальнення зазначених способів, методів та інших обставин вчинення таких кримінальних правопорушень.

1.3. Структурний аналіз інших елементів криміналістичної характеристики криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів

[60] Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Васильев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. – 72 с.

Предмет кримінального протиправного посягання. Під предметом переважно розуміють речі матеріального світу [[61], с. 349; [62], с. 64; [63], с. 124–133; [64], с. 84; [65], с. 93; [66], с. 8, 124–133]. Відомості щодо предмета посягання, передусім, вказують на напрям кримінально-протиправної діяльності, що може мати значення при встановленні джерела надходження отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів у незаконний обіг, способів вчинення кримінального правопорушення й особи злочинця. Крім того, виконуючи які-небудь дії з предметом злочинного посягання, підозрюваний залишає на ньому сліди, або самі предмети можуть залишати сліди на зловмиснику, його одязі, засобах транспортування, місцях використання, зберігання, на предметах навколишньої обстановки, а також на одязі, тілі, в організмі потерпілого у випадку використання таких речовин як знаряддя при вчиненні різного роду насильницьких кримінальних правопорушень.

Предмет кримінально-протиправного посягання як елемент криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів має неабияке значення для досудового розслідування, оскільки детермінує спосіб учинення кримінального правопорушення та пов’язаний з особою злочинцем.

Предметом незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів є отруйні та сильнодіючі лікарські засоби, а також обладнання, призначене для виробництва чи виготовлення таких засобів. За своїм призначенням та особливостями використання отруйні речовини

---

[61] Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об’єднань та участь у них: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 928 с.

[62] Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина: конспект лекцій. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 120 с.

[63] Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. П. С. Матишевського та ін. Київ: Юрінком Інтер, 1997. 506 с.

[64] Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.]; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ: Юрид. думка, 2004. 352 с.

[65] Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [М. І. Бажанов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій та ін.]; за ред. М. І. Бажанова. Київ: Харків: Юрінком Інтер; Право, 2003. 416 с.

[66] Лащук Є. Ф. Предмет злочину в кримінальному праві України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.

поділяються на: *медичні отрути*, що використовуються хімфармпідприємствами при виготовленні отрутовмісних лікарських засобів (атропіну сульфат, зміїна отрута, очищена бджолина отрута, стрихнін, сулема, штами-продуценти вакцин, антибіотиків, вітамінів); *професійні отрути,* що використовуються у хімічній промисловості та в інших виробничих процесах (ангідрид оцтової кислоти, ціаністі солі, металева ртуть та її солі, солі миш'яку, барію, ванадію, бруцил, сірковуглець, сірчаний ефір, метиловий спирт та ін.); *бойові отруйні речовини*. Значна кількість агрохімічних препаратів, які використовуються у сільськогосподарському виробництві, також являються отруйною речовиною [[67], с. 728].

Сильнодіючі речовини (синтетичного або природного походження, в тому числі рослини) можна поділити залежно від сфери їх застосування на сильнодіючі лікарські засоби та інші речовини, що використовуються у хімічній промисловості.

Як ми вже зазначали, предметом кримінального правопорушення також є *обладнання,* призначене для виробництва, виготовлення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Це можуть бути призначені для цієї мети апарати, пристрої, прилади (конденсаційна труба, генератор пари, прес тощо) або окремі вузли, деталі відповідного агрегату (насос для відсмоктування, фільтри при перегонці речовин); спеціальна технологічна апаратура, що забезпечує виготовлення відповідних речовин.

Зауважимо, що використані для виготовлення даних засобів та речовин побутові предмети (кухонний посуд, млинок для кави, м'ясорубка тощо) обладнанням, призначеним для вказаної мети, за змістом закону не визнаються. Таким чином, обладнання – це не будь-яке пристосування, а спеціальна технологічна апаратура, що забезпечує виготовлення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Обстановка вчинення незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих

---

[67] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

лікарських засобів.

У криміналістиці під обстановкою вчинення кримінального правопорушення у широкому розумінні прийнято вважати середовище – сукупність умов, зв'язків, що утворились на певній території у період часу певної події [[68], с. 81]. У більш вузькому значенні обстановку прийнято вважати лише частиною обставин кримінального правопорушення, що включає в себе місце і час його вчинення [[69], с. 7; [70], с. 5–6]. Незважаючи на різні інтерпретації, у своїй основі обстановка вчинення кримінального правопорушення становить: матеріальну (речову, предметну) обстановку та інші умови, що мають характерні особливості, які відображаються у впливі на поведінку злочинців, вибір ними об'єктів, знарядь, способів вчинення кримінального правопорушення та у можливості розпізнавання за вказаними особливостями механізму вчинення кримінального правопорушення.

Науковці-криміналісти, як відмічає О. О. Андрєєв, «…під обстановкою вчинення кримінального правопорушення розуміють систему взаємозалежних і взаємодіючих об'єктів, процесів і явищ, які характеризують умови місця і часу, речові, метеорологічні, фізико-хімічні та інші фактори, особливості поведінки учасників події та інші обставини об'єктивної дійсності, що впливають на спосіб і механізм вчинення кримінально-протиправного діяння» [[71], с. 43]. У свою чергу обстановка вчинення незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів у випадку коли останні перебувають у законному обігу, визначається:

1) галузями легальної діяльності, де задіяні такі речовини (різноманітні підприємства, що виготовляють вказані засоби (речовини) чи видобувають їх або використовують як сировину – хіміко-фармацевтичні, виробництва

[68] Курс криминалистики: В 3 т. / Под ред. О. Н.Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб.: Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2004.– Т.1.: Общетеоретические вопросы. Криминалистическая техника. Криминалистическая тактика.– 683 с.

[69] Білоус В. В. Проблеми методики розслідування фіктивного підприємництва. Автореф. дис. ... к.ю.н. / Нац. юрид. академія ім. Я.Мудрого. – Харків, 2004. – 17 с.

[70] Мишков Я. Е. Методика розслідування хабарництва. Автореф. дис. ... к.ю.н. / Нац. юрид. академія України ім. Я.Мудрого.– Харків, 2005.– 14 с.

[71] Андрєєв О. О. Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми: дис…канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2007. 239 с.

мінеральних добрив, побутової хімії, а також металургійні, машинобудівні тощо [[72], с. 178–186], а також підприємства подальшого обігу – склади, бази, спеціалізовані магазини, аптеки, житлово-комунальні та сільськогосподарські підприємства тощо)) та зв'язки між ними;

2) організацією діяльності зазначених підприємств, що включає режим роботи, виробничий процес, охорону підприємства;

3) функціональністю документообігу та облікової роботи тощо.

При цьому деякі науковці до обстановки відносять умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, які можуть мати як об'єктивний так і суб'єктивний характер [[73], с. 7]. Це цілком логічно, оскільки вони роблять вплив на вибір способів вчинення кримінального правопорушення та засобів досягнення кримінально-протиправного результату. Так, вчинення незаконного діяння, що полягає в усуненні обставин, що йому перешкоджають, свідчить про наявність наміру на вчинення кримінального правопорушення, що у свою чергу обов'язково залишає сліди підготовки.

До прикладу, введення обов'язкового предметно-кількісного обліку деяких отруйних лікарських засобів в аптечних установах, а також придбання їх за рецептами встановленої форми перешкоджає вільній реалізації таких засобів в аптеках; незаконна ж реалізація їх (з порушенням встановлених правил) вимагає певного підроблення прибутково-видаткової, облікової документації з метою «маскування» виниклої недостачі вказаних засобів, чи підроблення рецепту на їх придбання. Як ми вже зазначили, обстановка вчинення кримінального правопорушення перш за все впливає на саму подію кримінального правопорушення, дії злочинця, на спосіб вчинення та відображається на особливостях і структурі його механізму, що передує утворенню відповідних слідів вчинення кримінального правопорушення. Як слушно зазначає К. К. Горяінов: «обстановка перебуває в тісному зв'язку і

---

[72] Хвесик М. А. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка: Навч. посібник / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, П. П. Пастушенко. – К.: Кондор, 2004. – 344 с.

[73] Курман О. В. Методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами. Автореф. дис. ... к.ю.н. / Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого.– Харків, 2002.– 17 с.

взаємозалежності зі способом вчинення кримінальних правопорушень, оскільки останній вибирається на основі наявних можливостей в обстановці, що реально склалася» [74, с. 12]. Тобто, в основі обстановки вчинення кримінального правопорушення закладено конкретне місце – простір, на якому відбулась або має відбутись певна подія кримінального характеру.

Для криміналістичного розуміння – це простір, який реально існує, вибраний та використовуваний злочинцем для досягнення бажаного результату, локалізований певними координатами, в межах яких відбувається його діяльність до посягання, у час і після нього [75, с. 76]. Саме тоді знаючи відомості про місце й час кримінального правопорушення можна конкретизувати та індивідуалізувати кримінально-протиправне діяння.

Аналіз практики досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних з незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів дозволяє стверджувати, що місце вчинення кримінального правопорушення, як правило, впливає на характер кримінально-протиправних діянь. Так, в одних випадках найбільш вірогідне придбання, зберігання, передача, видозмінення, виготовлення, збут отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів особам, які займаються незаконною діяльністю пов'язаною з наркотичними засобами, в інших – більш ймовірно вчинення збуту при підприємницькій діяльності; у третіх – при підготовці до вчинення інших кримінальних правопорушень [76, с. 35]. (додаток А).

Незаконне поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, у той чи інший спосіб вчиняється особами переважно в обстановці,

---

[74] Горяинов К. К. Общая характеристика преступлений (криминолого-криминалистические исследования). – М.: Изд. ВНИИ МВД СССР, 1980. – 76 с.

[75] Курс криминалистики: В 3 т. / Под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб.: Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2004.– Т.1.: Общетеоретические вопросы. Криминалистическая техника. Криминалистическая тактика.– 683 с.

[76] Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних, сильнодіючих речовин, отруйних сильнодіючих лікарських засобів із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій: науково-методичні рекомендації / О. О. Юхно, Т. П. Матюшкова, В. А. Коршенко та ін. За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна. Видання друге, доповнене і перероблене [Серія «Бібліотека слідчого і детектива: проблеми кримінального процесу»]. На замовлення Головного слідчого управління Національної поліції України. Харків: Константа; Харківський національний університет внутрішніх справ. 2020. 144 с.

що забезпечує конспірацію. Злочинці заздалегідь уважно вивчають обстановку (ситуацію), ретельно вибирають місце для вчинення подібного роду кримінальних правопорушень.

Проведене дослідження дало змогу встановити, найбільш ймовірні місця вчинення незаконного збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Частіше це ринки, приватні домоволодіння чи місця поблизу, рідше – території поряд з аптеками, лікарнями, науково-дослідними закладами мікробіології, лабораторіями, інші громадські місця (станції метро, залізничний вокзал, набережна тощо), приміщення за місцем роботи злочинця. До речі, нерідко злочинці одночасно «торгують» й наркотичними засобами, а місця їх затримання часто збігаються з місцями зосередження наркозалежних [77].

В основному місцем постійного зберігання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів є житлові приміщення (будинки, квартири) або прилеглі чи інші приватні будівлі (гаражі, сараї тощо), що перебувають у власності підозрюваного, а у випадку вчинення кримінального правопорушення медичними, фармацевтичними працівниками чи особами, які за родом своєї діяльності працюють з лікарськими засобами, крім того, місця їх роботи.

Якщо діяння пов’язані з незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів вчиняються при веденні підприємницької діяльності, (наприклад у випадку передбаченому ст. 321 КК України, коли вчиняється торгівля пестицидами, що віднесені до отруйних речовин, без спеціального дозволу), то місцем вчинення даного кримінального правопорушення буде торгова точка (магазин, кіоск тощо), яка при цьому функціонує цілком гласно, але з порушенням деяких положень законодавства [78, с. 45–46].

При порушенні правил поводження із отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами (коли вони перебувають у законному обігу), місцем

---

[77] Сергатий М. О., Мазулін Г. В. Взаємозв’язок зловживання лікарськими засобами з девіантною поведінкою людини // *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*.– 2004.– Спеціальний випуск № 2 (19).– С. 394-396.

[78] Мельничук В. М. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів в Україні: дис. …канд. юрид. наук. Київ, 2017. 273 с.

вчинення незаконного діяння буде підприємство чи установа (структурний підрозділ – цех, відділ, лабораторія, склад тощо), де здійснюється законна діяльність з ними.

Проте вагоме значення мають й часові параметри кримінально-протиправного діяння у сукупності зі всіма іншими криміналістично значущими складовими цієї системи, оцінка яких може істотно збільшити обсяг інформації, що підлягає аналізу під час розслідування [79, с. 44]. Час – певний момент, проміжок тієї чи іншої тривалості, у період якого бере свій початок та кінець подія кримінального характеру. Відслідкувати його можна за допомогою сталих показників (рік, місяць, година, хвилина), що у свою чергу дасть змогу за певним ступенем точності дослідити початок, тривалість і закінчення кримінально-протиправного діяння.

З огляду на аналіз матеріалів 176 кримінальних проваджень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, можна зробити висновок, що злочинці прагнуть вчиняти різного роду незаконні дії з такими засобами, переважно, у денний час: наприклад, коли місцем збуту є ринок – там багатолюдно й продавцеві легко реалізувати «товар», а покупцеві – сховати чи «скинути» його. Проте є ще інші випадки, коли у першій половині дня злочинці намагаються збути такі лікарські засоби в аптеках за місцем своєї основної роботи – коли, навпаки, мінімальна кількість свідків. У цьому випадку можна прослідкувати взаємозв'язок місця й часу вчинюваного кримінального правопорушення (додаток Б).

При порушенні правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами коли вони перебувають у законному обігу, зокрема, підчас ведення підприємницької діяльності, часовий інтервал визначається з урахуванням графіку роботи конкретного підприємства, установи, організації, а у випадку цілодобового функціонування, графіком роботи конкретних осіб (зміни, бригади тощо) на цьому підприємстві.

---

[79] Аббасова И. С. Время как базисный элемент криминалистически значимой информации о событии преступления: Тактико-криминалистические и процессуальные аспекты / И. С. Аббасова, Н. В. Кручинина, В. И. Шиканов. – Иркутск, 1994.– 226 с.

Відповідні знання обстановки учинення кримінальних правопорушень мають вкрай важливе значення. Володіючи даними про обстановку, можна судити про об'єктивну можливість (неможливість) вчинення кримінального правопорушення предметом якого є отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби тим чи іншим способом у визначеному місці в конкретний проміжок часу, а за допомогою виявлених слідів ще й відтворити вірогідну картину події.

Таким чином, відомості про обстановку вчинення кримінального правопорушення пов'язаного з незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів складають такі елементи: *місце, час, тривалість та безпосередня обстановка (умови) суспільно-небезпечного діяння*. У багатьох випадках практичні працівники правоохоронних органів не достатньо повно приділяють їм увагу. Цим вони ускладнюють процеси висування обґрунтованих версій, складання конкретного плану розслідування кримінального правопорушення тощо.

Типова «слідова картина». Розглядаючи сліди кримінального правопорушення, перш за все необхідно зазначити, що вони є джерелом інформації про подію кримінального правопорушення та, відповідно, особу злочинця [80; 81]. Про джерела придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів може свідчити заводська (фабрична) упаковка. Окремо, варто наголосити, шо сліди також залишаються при введенні зазначених засобів в організм потерпілого: на тілі в місці введення (при ін'єкціях – сліди уколів і навколо них, інгаляційним шляхом при вдиханні пари речовин, наприклад, при розпиленні з балончика – на шкірі особи, слизовій поверхні ротової порожнини чи носоглотки), а також у всіх випадках (протягом певного проміжку часу) у внутрішніх органах потерпілого, його біологічних рідинах (крові, сечі) можливо виявити залишки діючої речовини.

До слідів використання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів

---

[80] Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. Москва: ЛексЭст, 2002. 1088 с.

[81] Васильев А. Н., Яблоков Н. П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики,. Москва, 1984. 72 с.

можна віднести й характер дії цих речовин на потерпілого, його стан після їх «вживання» та після пробудження, тривалість перебування без свідомості, тощо. Ці відомості можна отримати безпосередньо з допитів як самого потерпілого, якщо він у змозі давати показання, так і очевидців події, або від лікаря, який надавав йому медичну допомогу.

При проведенні дій з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами на підприємствах, установах, організаціях законного обігу, вони фіксуються у різних документах. Відповідно при розкраданнях, а також нестачах, порушеннях правил поводження, такі факти можуть відображатися в матеріалах, документах, що можуть знаходитись у:

1) виробничих підрозділах підприємств, де виготовляється продукція, звідки надходить сировина, місцях, куди збуваються готові вироби і де реалізуються товари;

2) транспортних підприємствах, що здійснюють перевезення сировини, готової продукції, товарів;

3) бухгалтерії підприємств, установ, організацій, планових, статистичних, технологічних підрозділах, їх керівних органах, а також суміжних структурах;

4) контролюючих органах, зокрема контрольно-ревізійних;

5) органах державних інспекцій;

6) органах стандартизації і сертифікації, пробірного нагляду тощо;

7) аудиторських фірмах;

8) правоохоронних органах, зокрема територіальних органах Національної поліції України за місцем проживання осіб, щодо яких провадиться перевірка [[82], с. 220–221].

Додатково відомості про рух сировини, продукції можна знайти в документації, що оформляється при кредитно-грошових, договірних і розрахункових відносинах з іншими підприємствами, установами,

[82] Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. – Харьков: Консум, 1999. – 480 с.

організаціями, задіяними в законному обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, наприклад, в укладених угодах купівлі-продажу (або контрактах постачання, угодах обміну, дарування тощо), виписаних рахунках-фактурах, товарно-транспортних накладних, платіжних дорученнях на переказ грошових коштів на розрахунковий рахунок юридичної особи, складених гарантійних листах.

Необхідно зауважити, що при незаконному придбанні отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів за підробленими рецептами останні є важливим речовим доказом, особливо якщо вони виготовлялися чи до них вносилися зміни самим підозрюваним. Тим паче, що деякі рецепти після відпуску за ними лікарських засобів згідно з пп. 15.1-15.3 Порядку відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів [83] повинні зберігатися в аптечній установі – 1 рік (для рецептів ф-1 на відпуск лікарських засобів, що підлягають предметно-кількісному обліку) або 5 років (для рецептів ф-3).

Таким чином типова «слідова картина» незаконного поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами – це речове поле матеріальних і ідеальних джерел інформації. Слід мати на увазі, що матеріальні сліди певний час можуть перебувати на місці вчинення кримінального правопорушення, а ідеальні – люди – перебувають на місці події лише в момент його вчинення; потерпілих доставляють у лікувальні установи, а підозрювані переховуються. На тілі, одязі, супутніх речах як перших, так і других можуть бути сліди-пошкодження (синці від ін’єкцій, плями жовтого забарвлення, що несуть інформацію про знаряддя, що застосовувалось, і механізм впливу. Знання типових для цієї категорій кримінальних правопорушень слідів, їх носіїв служить основою для визначення напрямів і методів пошуку реальних слідів, засобів їх виявлення, вилучення і використання інформації яка в них міститься.

[83] Про порядок відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів: наказ МОЗ від 19 липня 2005 р. № 360. *Відомості Верховної Ради України*.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0783-05#Text

Характеристика особи злочинця. Наступним, не менш важливим елементом криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів є відомості про особу злочинця. Неможливо отримати повне уявлення про криміналістичну характеристику кримінального правопорушення, не маючи даних про особу, що його вчинила. Особа злочинця – це конкретна особа, для якої характерні прояви її почуттів і в основних сферах діяльності будь-якої людини, і в специфічній правовій сфері при реалізації спеціального правового статусу і виконання правової соціальної ролі [[84], с. 45–49]. У свою чергу І. М. Даньшин особу злочинця визначає як сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, які у тій чи іншій мірі типово притаманні людям, що винні у кримінально-протиправній діяльності певного типу [[85], с. 117-126]. При цьому О. М. Джужа у понятті «особа» надає перевагу її соціальним ознакам. На думку науковця особа – це соціальна якість людини, те, ким вона стала у процесі соціалізації. Ці якості особи визначаються рівнем її свідомості, змістом внутрішнього духовного світу. Обумовлена соціальним середовищем і попереднім досвідом, свідомість стає активним елементом особи, визначаючи у конкретних випадках вибір нею тієї чи іншої форми поведінки [[86], с. 16].

Характеристика особи злочинця повинна відображати криміналістичні ознаки та властивості, що дають можливість вести його цілеспрямований розшук. На першому плані повинні бути соціологічні ознаки, потім виробничі, спортивні, світоглядні, побутові, моральні, медичні та психофізіологічні [[87], с. 27]. При цьому характеристику особи злочинця треба орієнтувати на вид предмета безпосереднього посягання, спосіб вчинення

---

[84] Ведерников Н. Т. Место и роль личности обвиняемого в предмете доказывания по уголовному праву. *Государство и право*. 2003. № 6. С. 45-49.

[85] Даньшин И. Н. К вопросу о личности преступника. *Проблемы соц. законности*. 1980. Вып. 6. С. 117–126.

[86] Джужа О. М. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 15–21.

[87] Густов Г. А. Понятие и виды криминалистической характеристики преступлений: Криминалистическая характеристика преступлений / Г. А. Густов. – М., 1984. – 44 с.

кримінального правопорушення і особу потерпілого. Це має бути типова модель, наприклад, грабіжника, розбійника, ґвалтівника, сексуального психопата, терориста, особи, що захоплює та утримує заручників з метою викупу, організатора вбивства на замовлення, виконавця, розкрадача в кредитно-банківській сфері тощо.

Відомості про вік, професію, сімейний стан, характер зв'язку злочинця та жертви кримінального правопорушення, їх аналіз дозволяють зробити висновки про напрям досудового розслідування, визначити тактичні прийоми при проведенні СРД.

Наукова розробка криміналістичного дослідження особи злочинця, тактики та методики отримання і використання інформації про нього, має важливе практичне і теоретичне значення для більш повного, всебічного та швидкого розкриття і розслідування кримінального правопорушення.

Вперше про особу злочинця згадується у працях видатного вченого-криміналіста минулого Чезаре Ломброзо, який спробував типізувати злочинців відповідно до вродженої схильності. Науковець поділив злочинців на п'ять категорій: 1) природжені; 2) злочинці внаслідок божевілля; 3) психопати та інші особи, що страждають психічними аномаліями; 4) злочинці із пристрасті; 5) звичайні злочинці [[88], с. 140].

На сучасному етапі існує декілька напрямів дослідження цієї проблеми: кримінологічний, кримінально-правовий, судово-психологічний, та криміналістичний. З кримінологічного підходу, науковці розглядають особу злочинця переважно з позицій його соціальних потреб, певних психологічних характеристик, ігнорування ним суспільних цінностей. Зокрема, зазначеної думки дотримувались А. Г. Ковальов, А. Ф. Зелінський тощо. Наприклад, А. Г. Ковальов окреслив такі ключові моменти:

1) глобальний кримінальний тип особи формується у стійких негативних умовах життя, родинах із складними стосунками, що зумовлює в нього озлобленість. Останнє може бути обтяжено алкогольної спадковістю;

[88] Ломбразо Ч. Преступление. / Ч. Ломбразо. – СПб: Изд-во Н. К. Мартынова, 1996. – 140 с.

2) парціальний тип формується у двох різних колективах – у суспільстві, у тому числі несприятливому, й у родині, де діти бачать приклади негативних вчинків;

3) кримінальний тип особистості формується внаслідок недоліків у вихованні, стійких моральних нахилів і волі, а також деякої природної неврівноваженості [89, с. 49–51].

У кримінально-правовому розумінні особою злочинцем є суб'єкт кримінального правопорушення. Згідно з ч. 1 ст. 18 КК України – це фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [90]. Стан осудності – це норма, типовий стан психіки людини, характерний для її певного віку. Однак, коли на практиці постає питання осудності особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, то це встановлюється за допомогою судово-психіатричних експертиз [91, с.111].

Поряд з ознаками особи злочинця, що мають кримінологічний, кримінально-правовий характер, існують й криміналістичні ознаки (способи вчинення й приховування кримінального правопорушення, об'єкт посягання, навички тощо). Значна роль у використанні таких ознак належить їх інтерпретації особою, яка їх виявляє та фіксує. Таке трактування може мати як хибний, помилковий, так і справжній характер, що відповідає дійсності. При оцінці ознак важлива роль належить аналізу та прогнозу щодо їх значимості й можливості подальшого використання з метою успішного завершення досудового розслідування [92, с.191–193].

З криміналістичної сторони питання цієї категорії досліджувалось багатьма вченими криміналістами. Зокрема Г. А. Матусовський, зазначав що

---

[89] Ковалев А. Г. Психологические основы исправления правонарушителей / А. Г. Ковалев. – М., Юрид. лит. – 1968. – С.49-51.

[90] Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квіт. 2001 р. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

[91] Салтевський М. В. Криміналістика: Підручник / М. В. Салтевський. – К., Кондор, 2005. – 588 с.

[92] Журавель В. А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування / В. А. Журавель. – Х.: Право, 1999. – 303 с.

криміналістична характеристика, як накопичення і джерело відомостей про певні види кримінальних правопорушень, виконуючи інформаційну функцію, становить собою єдину інформаційну систему. Використання останньої можливо шляхом одержання й аналізу відомостей щодо окремих елементів і встановлення зв'язків між ними [93, с.149]. Подібної думки дотримувався і В. Г. Танасевич, зазначивши, що до факторів, які пов'язують особу з кримінальною діяльністю та які дозволяють встановити особу злочинця, можна віднести закономірні зв'язки особи злочинця із вчиненим кримінальним правопорушенням. Такі зв'язки проявляються у способах підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення, залишають на об'єктах навколишнього середовища індивідуальні сліди, які дозволяють зробити висновок про вчинення того чи іншого кримінального правопорушення конкретною особою. За виявленими слідами можна охарактеризувати не лише фізичні властивості чи «професійні» навички правопорушника, а й встановлювати соціальні, психологічні та вольові якості його особистості, пов'язані з досягненням кримінально-протиправного результату, тощо. Всі ці особливості мають важливе значення для розшуку та оптимізації процесу досудового розслідування і повинні бути включені до криміналістичної характеристики кримінального правопорушення [94, с.46].

Так, особа злочинця, є найбільш активною складовою всієї системи елементів у криміналістичній характеристиці кримінальних правопорушень. За своєю сутністю це той елемент, який безпосередньо здійснює діяльність із вчинення кримінального правопорушення, тобто власноруч створює всі обставини події кримінального правопорушення та перебуває в безпосередньому взаємозв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики. Підтримуємо позицію М. Т. Ведернікова, який зазначає, що у кримінальному праві вчення про суб'єкт кримінального правопорушення

---

[93] Матусовський Г. А. Структура криміналістичної характеристики злочинів / Г. А. Матусовський // Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів, за ред. В. Ю. Шепітька. – Х., Право, 1998. – 149 с.

[94] Танасевич В. Г. О криминалистической характеристики преступлений / В. Г. Танасевич, В. А. Образцов // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1976. – вып. – 25, С. 100-101.

визначає чи є суб'єкт для дії його (кримінального права) інститутів, чи є цей об'єкт впливу належним, таким, що відповідає його необхідним та достатнім ознакам або ж застосування інститутів кримінального права до цього об'єкта є безпредметним із самого початку. У кримінальному процесі, покликаному забезпечувати реалізацію норм матеріального кримінального права, постає завдання не лише визначити параметри предмета вивчення особи обвинуваченого, але й забезпечити встановлення його у обсязі, що є необхідним та достатнім для вирішення правових питань, що виникають у тому чи іншому кримінальному провадженні. У криміналістиці особу суб'єкта, який вчинив кримінальне правопорушення встановлюють через пізнання її окремих властивостей та якостей, які одержують відображення у слідах кримінального правопорушення, з тим, щоб потім використовувати ці знання у якості заходів впливу на цю особу при проведення СРД. У кримінології особа злочинця є одним з основних компонентів самого предмету цієї науки із усіма наслідками щодо її вивчення [95, с. 148].

Підсумовуючи різні погляди вчених криміналістів, можемо бачити, що вони містять ту чи іншу повноту ознак, які характеризують особу злочинця. Ці погляди мають не тільки теоретичне, а й практичне значення, що полягає в акцентуванні уваги органів досудового розслідування на тих рисах, які визначають можливі напрямки розслідування, виходячи із взаємозв'язків особи з іншими елементами криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень.

Проведений аналіз кримінальних проваджень, щодо кримінальних правопорушень пов'язаних з незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів дає можливість зробити висновок, що цей різновид кримінальних правопорушень належить до категорії як чоловічих кримінальних правопорушень, так і жіночих. Частка чоловіків складає 46 %. Основна частина вчинення таких кримінальних правопорушень припадає на

[95] Ведерников Н. Т. Личность преступника в криминалистике и криминологии. Вестник Томского государственного университета. 2014. № 384. С.148–152.

порушення правил відпуску лікарських засобів з аптечних установ), «питома вага» жінок (провізори, фармацевти, завідувачі аптеки) у таких кримінальних правопорушеннях складає 56 % осіб. Тобто пов'язано це в першу чергу з місцем роботи підозрюваних та можливістю доступу до отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Мова йде про спеціального суб'єкта, а саме особу, призначену на штатну посаду, згідно з якою на неї покладається службовий чи професійний обов'язок, пов'язаний з відповідальністю за дотримання встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення чи пересилання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Крім цього, інколи ними є працівники науково-дослідних закладів, санітарно-епідеміологічних станцій, лабораторних лікарень і поліклініки, тощо.

Щодо вікової характеристики осіб, які вчиняють незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, то у процентному співвідношенні неповнолітні складають лише 3 %. При цьому з матеріалів кримінального провадження отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби потрапляли до рук неповнолітніх в результаті вчинення ними крадіжки або звичайної знахідки тощо. Віком від 18 до 24 – 20 %, особи віком від 25 до 29 – 28 %, особи віком від 30 до 35 – 33 %, старші 35 років – 16 %. Слід також зазначити, що більшість кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів вчиняються групою осіб за попередньою змовою. Залежно від кількості в групі осіб, кількість учасників нападу розподілилась наступним чином: 1) група, яка складається з 2 - 3 осіб – 40,8 %; 2) 4 – 5 осіб – 20,2 %; 3) 6 – 7 осіб – 28,6 %; 4) 8 – 10 осіб – 10,4 % тощо. (додаток Б)

Важливою ознакою, що характеризує особу злочинця, є відомості про його освітній рівень. Неабиякою мірою це пов'язано з обранням тактики СРД, які проводяться за участю підозрюваного. Особи, які вчиняють такі кримінальні правопорушення за освітнім цензом розподілилися таким чином:

неповна середня освіта – 12,5 % (у осіб «неблагополучних», переважно у віці до 25 років), середня освіта – 42,5 %, середньо-спеціальна (зокрема професійно-технічна) освіта – 31,3 %, вища освіта – 13,7 % (це або пенсіонери, або досить заможні люди, які мають постійне джерело прибутку, але хочуть мати більший заробіток); Зауважимо, що для осіб які порушили правила поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами в законному обігу, характерна наявність спеціальної медичної, фармацевтичної освіти, середньо-спеціальної (зокрема професійно-технічної) – 77,5 %, неповної вищої – 7,5 % і вищої – 15 % (додаток Б).

Ще одним елементом характеристики особи злочинця, є відомості про наявність досвіду порушення закону. Результати узагальнення кримінальних проваджень показали, що 43,7 % обвинувачених раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності, 56,3 % притягувалися за вчинення аналогічних кримінальних правопорушень, з них повторно – 17,5 %. Крім того 16,3 % від загальної кількості обвинувачених одночасно зі ст. 321 КК України притягувалися до відповідальності й за незаконні дії пов’язані з наркотичними засобами (ст. ст. 307, 309, 311, 315 КК України).

Отже, кримінальні правопорушення пов’язані із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів вчиняються переважно трьома категоріями осіб:

1) особами, молодими чоловіками, (до 30 років) які з соціальної точки зору із раннього дитинства вважаються неблагополучними, не мають постійного джерела прибутку, проживають без родини, можуть вчиняти незаконні діяння з наркотичними засобами або мати судимість за вчинення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Вчиняють кримінальні правопорушення шляхом збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (іноді таких, що частково вживаються ними особисто);

2) жінками, різної вікової категорії (18-60 років) у тому числі пенсіонерками, які раніше працювали в інтелектуальній сфері (мають вищу

освіту), зокрема у фармацевтичній галузі (колишні фармацевти, провізори); вони заробляють додаткові кошти шляхом систематичної торгівлі отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами;

3) чоловіками середнього віку (35-50 років), які мають постійне джерело прибутків (роботу, зокрема й приватні підприємці, або пенсію), проживають з родиною; вони придбають та збувають отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби досить великими партіями та мають доступ до виведення зазначених засобів із законного обігу.

При цьому серед осіб жіночої статі які порушують правила поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами можна виділити три під-категорії:

1) жінки 25-40 років, які працюють фармацевтом чи перебувають на посаді завідувача аптеки, або є працівниками науково-дослідних закладів, санітарно-епідеміологічних станцій, лабораторій лікарень і поліклініки (головний лікар, завідувач лабораторією) та вчиняють фактично через аптечні установи, поліклініку, лабораторії тощо розповсюдження отруйних чи сильнодіючі лікарських засобів (переважно «Трамадол») без оприбутковування згідно з встановленим порядком, умисно порушуючи встановлені правила відпуску чи правил зберігання, використання, обліку та одержуючи від цього незаконний прибуток;

2) жінки віком 41-50 років (і старші), мають значний стаж роботи на посаді, такі, що загалом дотримуються законів, але допускають порушення правил відпуску отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з «гуманістичних переконань» (коли в покупця немає рецепту, але йому дуже потрібно придбати той чи інший лікарський засіб) або вважають безпідставним встановлення подібних обмежень на відпуск окремих категорій лікарських засобів;

3) жінки 19-21 років, які недавно почали працювати на посаді провізора, фармацевта, лаборанта, тощо після закінчення навчального закладу, не мають досвіду роботи та допускають порушення правил

поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, через недосвідченість, хоча наявна спеціальна освіта є запорукою знань нормативно-правових актів, що регламентують таку діяльність.

Практика розслідування по кримінальним провадженням, свідчить, що виконавцем порушення встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів в значній мірі є медичні чи фармацевтичні працівники, які за специфікою своєї освіти та професійної діяльності чітко усвідомлюють настання негативних наслідків, у тому числі тяжких, у зв'язку з чим є доцільним, що підтримано 197 або 76,8 % опитаними респондентами, доповнення ч. 2 ст. 321 КК України кваліфікуючою ознакою: *«учинення кримінального правопорушення особою, призначеною на штатну посаду, згідно з якою на неї покладається службовий чи професійний обов'язок, пов'язаний з відповідальністю за дотримання встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення чи пересилання отруйних, сильнодіючих лікарських засобів»*, із відповідним посилення санкції статті *«карається штрафом від двох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років»*.

У цьому аспекті доцільно сформувати криміналістичну характеристику особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, зокрема, це: громадянки України жіночої статі (87,2%), віком від 22 до 45 років (61%), з вищою медичною, або спеціальною фармацевтичною освітою (86,5 %), заміжні (35 %), які мають організаційно-технічні можливості для вчинення таких кримінальних правопорушень, певний соціальний статус і службове становище, їх ціннісні орієнтації та правосвідомість спрямовані на корисливий спосіб життя, з вище середнього інтелектуальним рівнем, які здатні взяти на себе роль організатора, виконавця чи пособника у вчиненні

групового кримінального правопорушення за попередньою змовою у кількості 3-4 осіб (40,8%), раніше не судимі (53,7%) (додаток Б).

Таким чином, результати узагальнення кримінальних проваджень дають змогу окреслити типові ознаки особи злочинця, виділити їх у певні категорії в залежності від місця роботи, роду заняття, мети вчинення кримінального правопорушення та дійти висновку про те, що у більшості випадків особами, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, рухає жадоба наживи, отримання «легкого прибутку» без особливих витрат.

Невідповідність доходів, що одержуються законним шляхом (або їх відсутність), завеликим потребам є передумовою пошуку нових джерел збагачення, а торгівля деякими отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, може приносити «непоганий» прибуток, без особливого ризику, оскільки практика призначення покарання за такі кримінальні правопорушення йде шляхом гуманізації: основною мірою покарання є позбавлення волі на термін 1-2 роки з подальшим звільненням від відбування покарання з випробувальним терміном (43,8 % від загального числа засуджених, чи штраф (33,8 % засуджених), реально ж позбавлення волі отримали лише 11,2 % обвинувачених та ще 10 % було звільнено від кримінальної відповідальності за амністією й 1,2 % – у зв’язку зі зміною обстановки.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що до елементів криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів окрім способу вчинення відноситься ще: предмет кримінально-протиправного посягання, обстановка вчинення кримінального правопорушення, типова «слідова» картина та характеристика особи злочинця. Між даними елементами існують взаємозв’язки, завдяки яким керівник органу досудового розслідування, слідчий (дізнавач) має змогу визначити оптимальні шляхи для розкриття та розслідування цього виду кримінальних правопорушень. Сприятливими передумовами для розробки та

використання ефективних науково-обґрунтованих практичних рекомендацій по боротьбі, на нашу думку, буде поєднання теоретичних поглядів вчених-криміналістів, та практичного досвіду з розкриття та розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень. Саме поєднання теоретичного та передового практичного досвіду, на наш погляд, уможливить розробити та впровадити на практиці, новітні криміналістичні рекомендації, які суттєво допоможуть практичним правоохоронним органам в розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Висновки до розділу 1

1. Проаналізовано основні сучасні підходи до розуміння сутності криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, показана її роль як важливого елемента методики розслідування.

Сформульовано поняття криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів як інформаційної системи, яка включає сукупність даних про криміналістично значущі ознаки та властивості вчинення кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних та сильнодіючих лікарських засобів відповідно до певного часу і місця, відображає закономірні їх зв'язки, використовується при побудові типових версій, прийнятих за основу в процесі розслідування, визначає програму СРД спрямованих на виявлення і розслідування, сприяє правильній оцінці слідчої ситуації, що склалася й визначає перспективно-прогностичну оцінку ходу досудового розслідування, у структурі якої виокремлені такі елементи: предмет злочинного посягання (отруйні та сильнодіючі лікарські засоби, а також обладнання призначене для їх виробництва чи виготовлення; спосіб учинення (складається зі способів підготовки, безпосереднього вчинення та способів приховування); обстановку вчинення кримінального правопорушення (місце, час та

безпосередня обстановка (умови) суспільно-небезпечного діяння)); типова «слідова» картина (зміни матеріального середовища, що виникли в результаті вчинення в ньому кримінального правопорушення та є його наслідками); характеристика особи злочинця (фізичні та соціально-демографічні дані; поведінка до, під час, та після вчинення кримінального правопорушення; чинники, що мали вплив на формування і здійснення злочинної мети, створення злочинної групи, розподілу ролей між співучасниками тощо).

Основні структурні елементи криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, розглянуті у цьому розділі, по-перше, складають її основу; по-друге, є важливою передумовою формування самої криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії; по-третє, відображають найбільш істотні, характерні ознаки розслідування.

2. З’ясовано, що спосіб вчинення кримінального правопорушення є основою для виявлення взаємозв’язку між іншими структурними елементами криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (спосіб – особа злочинця, спосіб – сліди, спосіб – предмет посягання тощо); побудови слідчих версій; планування розслідування; розробки тактики проведення СРД; розробки ефективних заходів профілактики кримінальних правопорушень.

Встановлено, що на вибір правопорушником конкретного способу впливають чинники об’єктивного (особливості обстановки, місця й часу вчинення кримінального правопорушення; предмет посягання, його якісні та кількісні ознаки; можливість здійснення підготовчих дій; наявність співучасників) і суб’єктивного характеру (наявність у правопорушників професійних знань і досвіду вчинення подібного роду кримінальних правопорушень; службове положення та відношення до роботи у сфері легального обігу отруйних та сильнодіючих лікарських засобів; фізичний стан, психологічні особливості, а також знання ним спеціальних правил поводження з такими лікарськими засобами).

Акцентовано увагу, що сьогодні значна кількість таких кримінальних правопорушень учиняються з використанням мережі Інтернет, що значно розширює можливості збуту отруйних та сильнодіючих лікарських засобів і неабияк ускладнює їх виявлення, і як наслідок підвищує суспільну небезпеку у зв'язку з чим запропоновано доповнення диспозиції ч. 3 ст. 321-1 КК України кваліфікуючою ознакою *«шляхом незаконних дій з використанням електронно-обчислювальної техніки»*, що підтримано 216 або 76,1 % опитаними респондентами.

3. Виокремлено значимі для методики розслідування ознаки предмета злочинного посягання, обстановки вчинення кримінального правопорушення, осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, та слідової картини, що важливо для організації і тактики виявлення та розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Незважаючи на відносно широкий спектр отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, що різняться між собою хімічним складом, медичним призначенням і відповідно дією на організм людини, злочинний елемент цікавлять лише дві їх складових: попит (серед осіб, які зловживають наркотичними засобами, як спосіб заміни останніх) і прибутковість (як спосіб заробітку). Окрім специфічних ознак (медичного, економічного та юридичного характеру) отруйним та сильнодіючим лікарським засобам, а також обладнанню призначеного для їх виробництва чи виготовлення властиві ще кількісні (довжина, ширина, висота, вага, обсяг) та якісні (відображають їх сертифікацію) характеристики, що впливають на способи учинення кримінальних правопорушень, місць їхнього учинення та відповідний механізм слідоутворення.

Наголошено, що предмет злочинного посягання у досліджуваній категорії кримінальних проваджень передусім характеризує напрям злочинної діяльності, відомості щодо нього мають значення для встановлення джерела надходження таких лікарських засобів у незаконний

обіг, особи злочинця, і його участі у підготовці, вчиненні та приховуванні кримінальних правопорушень.

4. Обстановку вчинення доцільно розглядати в контексті слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування цих подій, а також залежно від інших елементів їх криміналістичної характеристики. Сфера діяльності установ та підприємств, що задіяні у законному обігу отруйних та сильнодіючих лікарських засобів містить специфічні властивості, зумовлені виникненням відповідної слідової картини, а саме середовище вчинення містить у собі дії, що сприяють підготовці, вчиненню та приховуванню кримінальних правопорушень, а також низку факторів суб'єктивного характеру, пов'язаних зі ставленням працівників таких підприємств та установ до своїх службових обов'язків, рівень їх професійної підготовки.

5. У слідовій картині незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів найважливіше значення мають документи, що містять криміналістичні ознаки, а саме: 1) документація, що оформлюється під час надходження отруйних та сильнодіючих лікарських засобів для реалізації та забезпечення лікувально-діагностичного процесу, проведення наукових досліджень (у лікувально-профілактичних, науково-дослідних установах): а) супровідні накладні й прибуткові документи; б) реєстраційні журнали, що дозволяють встановити дату постачання, назву і лікарську форму, поставлену кількість лікарського засобу, назву й адресу постачальника; 2) документація, що оформлюється при списанні, знищенні, або утилізації отруйних та сильнодіючих лікарських засобів (зокрема, у випадках закінчення їх терміну зберігання, або поставки неналежної якості чи фальсифікованого товару): а) акт передачі постачальникові чи виробникові; б) акт про знищення; у яких повинно бути зазначено, які саме отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби передавалися, знищувалися (назва, виробник, номер серії, дата виготовлення, коли й звідки надійшли, кількість); 3) документація, що оформлюється при проведенні інвентаризацій таких лікарських засобів: а) інвентаризаційні описи; б) відомості; в) акти контрольної перевірки інвентаризації цінностей;

г) книга реєстрації контрольних перевірок інвентаризацій; 4) документація, що оформлюється під час виготовлення й використання отруйних та сильнодіючих лікарських засобів: а) при виготовленні – журнал реєстрації окремих стадій виробництва та паспорт письмового контролю; б) при списанні у лікувально-профілактичних установах – листки призначень пацієнтам, їх історії хвороби й амбулаторні картки поліклінічних відділень; 5) документація, що надається для придбання отруйних та сильнодіючих лікарських засобів: рецепти на придбання лікарських засобів, які зберігається в аптеці після їх відпуску протягом одного (для рецептів ф-1), або п’яти (для рецептів ф-3) років, а також вимога-замовлення на відпуск таких лікарських засобів лікувально-профілактичним і науково-дослідним установам.

Крім цього, при введенні отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів в організм людини сліди залишаються на тілі в місцях введення (при ін’єкціях – сліди уколів; інгаляціях – сліди на слизовій поверхні ротової порожнини й носоглотки), а також концентрації на стінках тканин внутрішніх органах (печінки) та біологічних рідинах (крові, сечі).

6. Наголошено, що кримінальні правопорушення, пов’язані із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, перетворилися у високоорганізований та добре налагоджений тіньовий бізнес, який здійснюється злочинними угрупованнями з відповідною кримінальною спеціалізацією, та мають масовий, глибоко законспірований та комерціалізований характер. Комерціалізація полягає в тому, що у процесі вчинення кримінальних правопорушень домінує корислива мотивація. При цьому корислива злочинна діяльність у зазначеній сфері, нерідко імітує господарську діяльність легальних комерційних підприємств та організацій у фармацевтичній галузі. За способом злочинних дій, правопорушників було розділено на п’ять груп: 1) виготовлювачі отруйних та сильнодіючих лікарських засобів; 2) перевізники; 3) зберігачі; 4) збувальники; 5) особи, які умисно, або через службову недбалість (халатність) допустили порушення режиму поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами.

За розподілом ролей в злочинних групах злочинців класифіковано на: а) організаторів кримінального бізнесу; б) активних учасників; в) побічних учасників, які виконують допоміжні або технічні функції (пособники).

Практика розслідування по кримінальним провадженням, свідчить, що виконавцем порушення встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів в значній мірі є медичні чи фармацевтичні працівники, які за специфікою своєї освіти та професійної діяльності чітко усвідомлюють настання негативних наслідків, у тому числі тяжких, у зв'язку з чим є доцільним, що підтримано 197 або 76,8 % опитаними респондентами, доповнення ч. 2 ст. 321 КК України кваліфікуючою ознакою: *«учинення кримінального правопорушення особою, призначеною на штатну посаду, згідно з якою на неї покладається службовий чи професійний обов'язок, пов'язаний з відповідальністю за дотримання встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення чи пересилання отруйних, сильнодіючих лікарських засобів»*, із відповідним посилення санкції статті *«карається штрафом від двох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років»*.

РОЗДІЛ 2
ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ОТРУЙНИХ ЧИ СИЛЬНОДІЮЧИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

2.1. Особливості початку досудового розслідування

На сучасному етапі розвитку національного законодавства досудове розслідування є першою і самостійною стадією у системі кримінального процесу України, якій притаманні специфічні риси, та на яку покладене виконання як спеціального завдання, притаманного лише цій стадії (забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення), так і інших завдань кримінального провадження (захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень й забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження) [96, с. 6].

З прийняттям у 2012 році нового КПК України в історії розвитку кримінального процесу нашої країни відкрито нову сторінку, а чисельні зміни й доповнення, внесені до нього останнім часом, наочно свідчать про продовження реформування цієї сфери діяльності. Насамперед, обумовлено це тим, що ефективна протидія сучасним кримінально-протиправним проявам вимагає від законодавця запровадження дієвої системи кримінальної юстиції, яка, з одного боку, дозволить гарантувати захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, а з іншого – забезпечить швидке, повне та неупереджене досудове розслідування та судовий розгляд. Нині під час прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про вчинені

[96] Запобігання укриттю від реєстрації в органах поліції заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень: метод. рек. / [Д. М. Тичина, В. В. Крижна, А. А. Саковський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. – 42 с.

кримінальні правопорушення та інші події здійснюється їх перевірка, вирішується питання про наявність або відсутність складу кримінального правопорушення. Крім того, з моменту внесення до Єдиного реєстру досудового розслідування (далі – ЄРДР) відомостей про вчинення конкретною особою кримінального правопорушення слідчий, прокурор уповноважені проводити різні процесуальні дії, завдяки яким буде прийнято рішення про наділення особи статусом підозрюваного або закриття кримінального провадження [97, с. 81-82].

Слід зазначити, що чинний КПК України [98], у порівнянні з КПК України 1960 р. [99], суттєво змінив початковий етап досудового розслідування кримінальних правопорушень, маючи на меті унеможливити конфлікт між державою та громадянами з приводу їх звернень до правоохоронних органів із заявою чи повідомленням про вчинене кримінальне правопорушення, запобігаючи неприйняттю таких заяв чи повідомлень, відмові у їх вирішенні, а також створенню широких можливостей оперативного розгляду таких заяв та повідомлень, застосовуючи при цьому весь арсенал кримінальних процесуальних засобів. Для реалізації положень чинного КПК України щодо початкового етапу досудового розслідування було прийнято низку підзаконних актів [100; 101; 102; 103].

---

[97] Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар: у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.]; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

[98] КПК

[99] Кимінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28.12.1960 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text

[100] Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ Офісу Генерального прокурора України від 30 черв. 2020 р. № 298. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text

[101] Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19

[102] Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявлені та розслідуванні: наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text

Ефективне розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів в значній мірі забезпечуються обґрунтованим і своєчасним початком досудового розслідування кримінального провадження, швидким і якісним проведенням початкових СРД та НСРД.

У юридичній літературі поняття «початок досудового розслідування» може розглядатися по-різному: як кримінально-процесуальний інститут, як стадія кримінального процесу, [[104]; [105]; [106]; [107], с. 15; [108]], або вчення про початок досудового розслідування [[109], с. 21–22].

Якщо розглядати початок досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з огляду на практику кримінального судочинства, то, на нашу думку, найбільш вдало буде визначити його як діяльність органів досудового розслідування, яка здійснюється при неухильному додержанні вимог кримінального процесуального закону під процесуальними керівництвом прокурора, обмежена формами судового контролю та спрямована на збирання, перевірку й оцінку доказів з метою встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні щодо незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів для досягнення завдань кримінального судочинства [[110], с. 5].

---

[103] Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства* 2015. №1. С. 93-103. URL: http://vkslaw.univ.kiev.ua/images/verstka/1_2015_Pogoreckiy.pdf

[104] Жогин Н. В. Возбуждение уголовного дела / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. – М.: Госюриздат, 1961. – 206 с.

[105] Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України: Навч.посібник.– К.: Юрінком Інтер, 2003.– 576 с.

[106] Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: Автореф. дис…д.ю.н. / Харьковский юрид. институт им. Ф. Э. Дзержинского. – Харьков, 1967. – 42 с.

[107] Уголовный процесс / Под ред. М. А. Чельцова. – М: Юрид. лит., 1969.– 464 с.

[108] Грошевий Ю., Дідоренко Е., Розовський Б. Кримінально-процесуальні аспекти оперативно-розшукової діяльності // Право України.– 2003.– № 1.– С. 73-78.

[109] Зеленецкий В. С. Возбуждение уголовного дела. – Харьков: Изд-во «КримАрт», 1998. – 338 с.

[110] Запобігання укриттю від реєстрації в органах поліції заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень: метод. рек. / [Д. М. Тичина, В. В. Крижна, А. А. Саковський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. – 42 с.

Відповідно до ч. 1 ст. 38 КПК України, органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство, є: 1) слідчі підрозділи: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки; в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; г) органів державного бюро розслідувань; ґ) органів Державної кримінально-виконавчої служби України; 2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України. (Разом з тим закон визначає можливість здійснення досудового розслідування щодо кримінальних проступків іншими особами – службовими особами, уповноваженими на вчинення процесуальних дій (ч. 3 ст. 38 КПК України).

До особливостей початку досудового розслідування кримінальних правопорушень пов’язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів відноситься:

– перелік обставин, які обов’язково повинно бути встановлено на момент внесення відомостей до ЄРДР;

– джерела відомостей про такі обставини;

– особливості тактики проведення та фіксації результатів процесуальних дій з метою отримання (закріплення) слідів кримінального правопорушення. Перш за все, йдеться про методичні рекомендації (розроблення яких украй необхідне) з їх організації та найбільш оптимального й ефективного проведення на цій стадії, використання результатів яких не буде обмежено лише формальним внесенням до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення.

Зважаючи на те, що досудове розслідування кримінальних правопорушень, є першою і самостійною стадією кримінального процесу України, їй властиві специфічні ознаки (риси):

– нормативна закріпленість завдань (ст. 2 КПК України);

– визначеність кола учасників, які здійснюють досудове розслідування або залучаються до нього;

– наявність процесуальної форми, яка передбачає порядок здійснення процесуальної діяльності, починаючи з моменту внесення відомостей до ЄРДР, і закінчується у формах, передбачених ст. 283 КПК України;

– передбачення чітких строків досудового розслідування;

– специфічність підсумкового процесуального рішення, яким може бути постанова про закриття кримінального провадження, обвинувальний акт, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру [111; 112; 113].

При цьому відносно самостійними елементами кожної стадії кримінального провадження, які відзначаються своєю специфікою, а тому сприяють ідентифікації певної стадії, є її етапи:

1) внесення слідчим, прокурором відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР та визначення керівником органу досудового розслідування слідчого, який буде здійснювати досудове розслідування (ст. 214 КПК України);

2) проведення СРД та НСРД з метою отримання відомостей про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила (гл. 20, 21 КПК України);

3) повідомлення особі про підозру та допит підозрюваного (ст. ст. 276–279, 224 КПК України);

4) застосування заходів забезпечення кримінального провадження (розділ ІІ КПК України);

---

[111] Павловський В. В. Початок досудового розслідування: проблеми та перспективи розвитку. Науковий вісник Академій муніципального управління. Серія «Право». 2014. Вип. 2. С. 390–395.

[112] Вакулік О. А., Азаров Ю. І. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 184 с.

[113] Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики: монографія. Одесса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.

5) подальше проведення процесуальних дій щодо збирання і перевірки доказів, які підтверджують чи спростовують підозру, встановлення обставин, що обтяжують чи пом'якшують відповідальність;

6) закінчення досудового розслідування (гл. 24 КПК України).

Початок досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів окреслюється повністю першим та частково другим етапом, під час якого слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР [114].

Положення про ЄРДР порядок його формування та ведення затверджений Офісом Генерального прокурора України за погодженням з Міністерством внутрішніх справ України (далі – МВС України), Службою безпеки України (далі – СБУ), Національним антикорупційним бюром України (далі – НАБУ), Державним бюро розслідувань (далі – ДБР), органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства [115; 116]. Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 214 КПК України зазначимо, що для початку досудового розслідування кримінальних правопорушень законодавець передбачив такі приводи:

а) заява про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

б) повідомлення про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

---

[114] КПК

[115] КПК

[116] Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ Офісу Генерального прокурора України від 30 черв. 2020 р. № 298. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text

в) самостійне виявлення слідчим чи прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення

Однак, у теорії кримінального процесу щодо визначення поняття приводу для початку досудового розслідування завжди тривали багаторічні дискусії [[117], с. 369–390]. Спочатку привід визначали як передбачене законом джерело, з якого орган дізнання, слідчий і прокурор одержують відомості (інформацію) про вчинення кримінального правопорушення, яке зобов'язує їх розглянути питання щодо необхідності початку досудового розслідування [[118], с. 187; [119], с. 52–53]. Потім окремі науковці стверджували, що це джерело початкових відомостей про ознаки вчинення (чи підготовки до вчинення) кримінального правопорушення, які надійшли до органу дізнання, слідчого, прокурора, суду й судді, або повідомлення про кримінальне правопорушення, що отримане з передбаченого законом джерела [[120], с. 366; [121], с. 176], або джерела первісних відомостей про кримінальне правопорушення, які породжують кримінально-процесуальні правовідносини та зобов'язують правоохоронні органи здійснити перевірку інформації, що в них міститься, по суті [[122], с. 392; [123], с. 123; [124], с. 433; [125], с. 234].

Водночас, ми підтримуємо позицію тих науковців, які наголошують на необхідності законодавчого визначення приводів і підстав для початку досудового розслідування кримінальних правопорушень і підкреслюємо, що

---

[117] Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс; ЛТД, 2007. 576 с.

[118] Кримінальний процес України: підручник / [Ю. М. Грошевий, Т. М. Мірошниченко, Ю. В. Хоматов та ін.]; за ред. Ю. М. Грошевого, В. М. Хотенця]. Харків : Право, 2000. 496 с.

[119] Зеленецкий В. С. Возбуждение уголовного дела. Харьков: КримАрт, 1998. 98 с.

[120] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [7-ме вид., переробл. та допов.]. – К. : Юридична думка, 2010. – 1288 с.

[121] Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар: у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2012. Т. 1. 768 с.

[122] Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник / В. М. Тертишник. Київ : А. С. К., 2003. 1120 с.

[123] Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.

[124] Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково- практичний коментар; за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.

[125] Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків: Одіссей, 2013. 1104 с.

незважаючи на те, що на практиці дійсно можливі вияви суб'єктивізму, а відтак і зловживань у оцінці приводів і підстав для початку розслідування, недостатнє законодавче їх визначення не може вирішити цієї проблеми, що зрештою і знайшло підтвердження у правовому полі КПК України. Убачається, що відсутність належного законодавчого визначення приводів та підстав для початку розслідування кримінального правопорушення відкриває шлях до необґрунтованого застосування заходів державного примусу щодо учасників кримінального провадження, коли таке провадження розпочато «автоматично» лише за заявою, з якої не можна однозначно зробити висновок про те, що кримінальне правопорушення мало місце та про причетність до нього певної особи. Тим більше, що можливість оскарження безпідставно розпочатого досудового розслідування не передбачена [126].

Так, заява про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення пов'язаного із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів може надійти до правоохоронних органів як від фізичних так і від юридичних осіб. Це можуть бути:

– повідомлення підприємств, установ, організацій та їх службових осіб;

– повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали особу, відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України;

– повідомлення в засобах масової інформації.

Так, на початковому етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів починається дослідження обставин вчинення кримінально-протиправних діянь, де не менш важливим завданням є отримання та аналіз інформації щодо обставин події та фіксація слідів кримінального правопорушення, які мають доказове значення.

Тобто, структуру початкового етапу розслідування таких кримінальних правопорушень становлять здійснення організаційних заходів – планування

[126] Запобігання укриттю від реєстрації в органах поліції заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень: метод. рек. / [Д. М. Тичина, В. В. Крижна, А. А. Саковський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. – 42 с.

початку досудового розслідування, висунення версій, вибір форм взаємодії з особами, які допомагають у вирішенні завдань початкового етапу, а також прийняття процесуальних і організаційних рішень; початкові СРД, спланованість і послідовність яких залежить від типових слідчих ситуацій і криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним поводженням з небезпечними матеріалами, які допомагають у вирішенні завдань початкового етапу досудового розслідування [127, с. 11].

Основна спрямованість початкового етапу досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів – інтенсивний пошук, виявлення і закріплення доказів шляхом проведення СРД та НСРД.

Головними завданнями, що постають перед слідчим є належний збір і фіксація матеріальних слідів кримінального правопорушення (у 86 % кримінальне провадження розпочинається з огляду місця події) для встановлення підозрюваних у вчинені кримінального правопорушення; визначення осіб, які сприймали ідеальні сліди кримінальних правопорушень, чим розширюється база свідків; виявлення ознак, що свідчать про порушення спеціальних правил поводження з такими лікарськими засобами, чи вчинення кримінального правопорушення проти здоров'я населення, встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення; призначення відповідної експертизи. Відповідно проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Проте, огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду. Крім цього, у разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами

[127] Ищенко Е. П. Проблемы первоначального этапа расследования преступлений / науч. ред. И. Ф. Герасимов. Красноярск: Краснояр. ун-та, 1987. 168 с.

України, досудове розслідування розпочинається негайно; відомості про нього вносяться до ЄРДР при першій можливості [128].

Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне не допускається. Тому перед початком досудового розслідування у випадку вчинення кримінального правопорушення передбаченого ст. 321 КК України, як і будь-якого іншого кримінально-протиправного діяння до ЄРДР вносяться відомості про: 1) дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; 3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; 4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; 5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 6) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування; 7) інші обставини, передбачені Положенням про ЄРДР, порядком його формування та ведення [129].

Необхідно додати, що перелік таких обставин, зокрема, визначається ще специфікою кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а саме:

---

[128] КПК

[129] Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ Офісу Генерального прокурора України від 30 черв. 2020 р. № 298. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text

– способом вчинення незаконного поводження із зазначеними лікарськими засобами;

– відсутністю або наявністю спеціального дозволу на проведення певних дій;

– наявністю факту порушення правил поводження із отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами;

При внесенні відомостей у ЄРДР автоматично буде зафіксовано дату внесення інформації та присвоєно номер кримінального провадження. Згідно кримінально-процесуального порядку слідчий невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування кримінального правопорушення пов'язаного із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України [130].

Однак у випадку, коли відомості про кримінальне правопорушення пов'язане із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів до ЄРДР внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, буде визначений керівником органу досудового розслідування [131].

Водночас є певні правила прийняття заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення (у тому числі й ті, що пов'язані із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів), які передбачені Положенням про ЄРДР, порядком його формування та ведення:

1) усні заяви заносяться слідчим або прокурором до протоколу, який підписується заявником;

---

130 КПК
131 КПК

2) відомості про кримінальне правопорушення, викладені у заяві, повідомленні чи виявлені з іншого джерела повинні мати короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

3) слідчим або прокурором, особа, яка подає заяву чи повідомляє про кримінальне правопорушення під розпис попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення, крім випадків надходження заяви, повідомлення поштою або іншими засобами зв'язку;

4) заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення вважаються поданими з моменту попередження особи про кримінальну відповідальність (за виключенням випадків, коли таке попередження не можливо зробити з об'єктивних причин: надходження заяви, повідомлення поштою, іншим засобом зв'язку, непритомний стан заявника, відрядження тощо) [132].

Необхідно звернути увагу, що відповідно до п. 4-9 Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, якщо заява (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення надійшла до органу (підрозділу) поліції під час особистого звернення заявника одночасно з її (його) реєстрацією в інформаційно-телекомунікаційній системі «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі – ІТС ІПНП) або журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події (далі – ЄО), уповноважена службова особа оформлює та видає заявникові талон-повідомлення ЄО про прийняття і реєстрацію заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення та іншу подію [133].

---

[132] Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ Офісу Генерального прокурора України від 30 черв. 2020 р. № 298. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text

[133] Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19

Заяви (повідомлення), про вчинення кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, що надійшли до органу (підрозділу) поліції з використанням засобів поштового зв'язку, мережі Інтернет, електронного зв'язку (електронні звернення), через контактні центри державної установи «Урядовий контактний центр» та телефонну «гарячу лінію» Національної поліції України, служби діловодства реєструють та невідкладно передають керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки.

Анонімні заяви чи повідомлення, що містять відомості про кримінальне правопорушення пов'язане із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів чи про іншу подію, які надійшли до органу (підрозділу) поліції, теж реєструються в ІТС ІПНП (журналі ЄО), службах діловодства органу (підрозділу) поліції та за дорученням керівника органу (підрозділу) поліції або особи, яка виконує його обов'язки, передаються до структурного підрозділу органу (підрозділу) поліції за відповідним напрямом діяльності для вжиття необхідних заходів [134]. У даному випадку матеріали передаються до підрозділів органів досудового розслідування для подальшого внесення відомостей до ЄРДР, призначення слідчого (дізнавача) та початку досудового розслідування.

Водночас, Положення про ЄРДР, порядок його формування та ведення визначає й особливі випадки щодо внесення відомостей про кримінальні правопорушення. Так, у п. 3 зазначено, що кримінальні провадження, які надходять для проведення досудового розслідування з прокуратури до органу досудового розслідування або з органів досудового розслідування до іншого органу досудового розслідування, а також провадження, що надійшли з одного району (міста) в інший район (місто), удруге не обліковуються і

[134] Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19

закінчуються провадженням за номером первинної реєстрації [135]. У разі, якщо місце вчинення кримінального правопорушення пов'язаного із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів невідоме, обов'язок визначення місця проведення досудового розслідування покладається на прокурора (ч. 3 ст. 218 КПК України).

Для цього слідчий повинен внести відомості навіть про «непідслідне» кримінальне правопорушення до ЄРДР і відразу направити прокурору повідомлення про початок досудового розслідування, в якому зазначити відомості, необхідні для прийняття рішення прокурором. Отримавши таке повідомлення, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, визначає місце його проведення. При цьому він повинен враховувати місце виявлення ознак кримінального правопорушення, місце перебування підозрюваного чи більшості свідків, місце закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків. Подібна процедура передбачена і тоді, коли існує невизначеність із підслідністю. Обов'язок її визначення покладено саме на прокурора в тому випадку, якщо слідчому із заяви, повідомлення або інших джерел стало відомо про обставини, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не належить до його компетенції. Після повідомлення про це прокурора слідчий проводить розслідування до моменту визначення прокурором іншої підслідності (ч. 2 ст. 218 КПК України). Аналогічна ситуація на початковому етапі розслідування, може виникнути і під час обов'язкової перевірки слідчим відомостей про вже розпочаті кримінальні провадження за фактом незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. У разі виявлення, що іншим слідчим органу досудового розслідування або слідчим іншого органу вже розпочато кримінальне провадження стосовно одного й того самого кримінального

[135] Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ Офісу Генерального прокурора України від 30 черв. 2020 р. № 298. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text

правопорушення пов’язаного із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, слідчий, який це виявив, надсилає супровідним листом іншому слідчому, який вже здійснює досудове розслідування, наявні в нього матеріали і відомості та обов’язково повідомляє про це прокурора шляхом надсилання йому повідомлення (ч. 4 ст. 218 КПК України).

Зазвичай, після надходження до органу, підрозділу поліції інформації про вчинення кримінальних правопорушень пов’язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та внесення відповідної інформації до ЄРДР під керівництвом начальника органу, підрозділу поліції створюється слідчо-оперативна група (далі – СОГ) та здійснюється комплекс першочергових заходів й невідкладних СРД, у тому числі за дорученням слідчого, спрямованих на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та з’ясування всіх обставин події.

Начальники ГУНП, їх територіальних (відокремлених) підрозділів є відповідальними за організацію своєчасного направлення на місце події СОГ у повному складі, інших працівників органу, підрозділу поліції залежно від обставин та характеру вчиненого кримінального правопорушення (виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів) та доставляння до місця події спеціалістів інших органів [136]. СОГ створюються при чергових частинах територіальних підрозділів Національної поліції. Склад цих груп формується з працівників поліції відповідно до графіка чергування, затвердженого начальником територіального підрозділу Національної поліції та погодженого з начальником слідчого підрозділу. До СОГ в обов’язковому порядку входять слідчий (старший СОГ), співробітник оперативного підрозділу та інспектор-криміналіст (технік-криміналіст). До складу СОГ, яка

[136] Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17

виїздить на місце вчинення кримінального правопорушення, якщо за допомогою отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів було спричинено шкоду життю чи здоров'ю особи, в обов'язковому порядку включається слідчий територіального підрозділу Національної поліції, який спеціалізується на розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної категорії (є старшим СОГ), а також при необхідності кінолог зі службово-розшуковою собакою, психолог.

Після прибуття на місце події члени СОГ з'ясовують обставини вчинення кримінального правопорушення, установлюють свідків, прикмети осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та ймовірні шляхи їх руху. У разі необхідності вживають заходів для переслідування транспортних засобів, якими заволоділи особи, що вчинили кримінальне правопорушення, або тих, що використовувалися при його вчиненні. Беруть участь у розшуку та затриманні осіб, які підозрюються в учиненні цих кримінальних правопорушень. При цьому для забезпечення кваліфікованого огляду місця події повинні бути залучені фахові спеціалісти, що мають спеціальні (хімічні, фармацевтичні тощо) знання та сертифіковані технічні засоби для вжиття невідкладних заходів щодо фіксації всіх слідів кримінальних правопорушень. Відповідно головним завданням СОГ є виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, встановлення свідків і ймовірних потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, причетних до його вчинення [137; 138].

Таким чином, на початковому етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи

---

[137] Павловський В. В. Початок досудового розслідування: проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Академій муніципального управління*. Серія «Право». 2014. Вип. 2. С. 390–395.

[138] Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17

сильнодіючих лікарських засобів слідчий у своєму розпорядженні повинен мати такі матеріали: 1) рапорт про виявлення кримінального правопорушення; 2) протокол прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення (або таке, що готується; 3) зареєстроване повідомлення про початок досудового розслідування; 4) повідомлення прокурора про початок досудового розслідування; 5) доручення про проведення досудового розслідування; 6) детальні відомості про те, при яких обставинах було вчинено кримінальне правопорушення; 7) протокол огляду місця події; 8) протокол допиту свідків, очевидців вчинення кримінального правопорушення; 9) довідку судово-медичного експерта або акт судово-медичного освідування зі встановленим ступенем тяжкості тілесних ушкоджень заподіяних потерпілому (якщо в результаті незаконного поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами було спричинено шкоду здоров'ю чи загибель людей); 10) пояснення спеціаліста.

Ще однією особливістю початкового етапу досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів є складність отримання відомостей про предмет кримінального правопорушення. Тому, зокрема, в першу чергу для ефективної роботи практичних працівників правоохоронних органів, слід зазначити, що джерелами відомостей про віднесення лікарських засобів до категорії отруйних чи сильнодіючих на самому початку досудового розслідування кримінального провадження (або про віднесення пристосувань, деталей чи інших предметів до обладнання для виготовлення таких лікарських засобів) можуть слугувати пояснення осіб, які володіють спеціальними знаннями у відповідній галузі. Також додатково, можна отримати відомості про характер кримінально-протиправного діяння виходячи з показань свідків та очевидців події, або потенційного підозрюваного, тобто особи яка була затримана на місці вчинення кримінального правопорушення, або замаху на його вчинення.

При цьому, на початковому етапі розслідування джерелом відомостей про кримінально-протиправні діяння, що передбачають порушення правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами на підприємствах може бути документація, де зафіксовано дії з такими засобами, а також матеріали перевірок у вказаній галузі в установах, що здійснюють діяльність з їх виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання чи реалізації. Варто додати, що перевірки на відповідних об'єктах могли бути проведені:

а) контрольно-ревізійними чи іншими органами (наприклад, санітарно-епідеміологічними станціями, державними інспекціями з контролю якості лікарських засобів тощо) у порядку планових перевірок;

б) зазначеними органами за ініціативи правоохоронних органів у випадку наявності відомостей про порушення чинного законодавства;

Основною метою проведення таких перевірок є встановлення фактів порушень правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами. Необхідно додати, що на початку розслідування найбільшу складність представляє встановлення фактів порушення правил поводження з такими лікарськими засобами, що пов'язані з виведенням зазначених речовин із законного обігу (зокрема, правил їх придбання, обліку та відпуску). Для цього необхідно проводити інвентаризацію (бажано одночасно на всіх складах, цехах тощо), а згодом – повну планову фінансову ревізію. Особливу увагу ревізорів необхідно звернути на дослідження руху сировини, матеріалів, грошових коштів, що стосуються дій з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами (їх виробництва або виготовлення, придбання, відпуску, обліку тощо):

1) кількість придбаної сировини та кількість відпущеної продукції за певний проміжок часу;

2) відповідність кількості придбаної сировини тієї, що була використана, списана на відходи та тої, що залишилася;

3) обґрунтованість списання сировини, бракованої продукції, відходів, а також застосовування норм виробничих витрат та природних утрат;

4) відповідність використаної сировини кількості виготовленої продукції;

5) відповідність кількості використаного пакувального матеріалу кількості виробленої (врахованої) продукції;

6) чи співпадають дані, які містяться в первинних документах і облікових регістрах;

7) відповідність кількості грошових коштів, які сплачено за проведену роботу (заробітна платня, матеріальна допомога, премії тощо), обсягам проведених робіт;

8) відповідність даних сплачених нарядів кількості виконаної продукції з витрачених матеріалів;

9) відповідність виробленої продукції кількості продукції, що була вивезена і залишилася на підприємстві; кількість продукції, яка була вивезена згідно з товарно-транспортними накладними та продукції, що фактично залишилась на складах, у цехах;

10) наявність неврахованої сировини, готової продукції і звідки утворилися надлишки;

11) наявність нестачі сировини (продукції) і на якому етапі виробництва вона утворилася;

12) хто поставляє сировину для виготовлення продукції і хто придбавав готову продукцію за певний період часу, кількість придбаної сировини і відпущеної продукції;

13) відповідність кількості придбаної сировини і відпущеної продукції, яка врахована на підприємстві, що перевіряється, з кількістю сировини і продукції по документах постачальників сировини або покупців продукції (проведення пересічних перевірок);

14) встановлення підприємств, установ, організацій (постачальників, покупців), з якими працює підприємство за відомостями про рух на

розрахунковому рахунку підприємства, що перевіряється, і виявлення невідповідності у цих відомостей з обліками, які ведуться на підприємстві, що перевіряється, у тому числі і по обсягам придбаної сировини та відпущеної продукції;

15) джерело надходження отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, які було виявлено на підприємстві, тощо.

Таким чином, початок розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів доцільно розглядати у двох аспектах: з одного боку, як окремого етапу досудового розслідування, метою якого є встановлення факту вчинення кримінального правопорушення та внесення відповідних відомостей до ЄРДР, а з іншого – як здійснювану в установленому законом порядку кримінальну процесуальну діяльність слідчого, прокурора стосовно встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення, а також правовідносини, що виникають внаслідок такої діяльності між учасниками кримінального провадження.

Отже, розслідування таких кримінальних правопорушень вимагає від працівників правоохоронних органів ретельного планування. Такий аспект повинен забезпечуватись чітким визначенням обставин, що підлягають доказуванню, оскільки кожне кримінальне правопорушення є індивідуальне за мотивами та цілями, обставинами та умовами його вчинення, особливостями особистостей його учасників, їх поведінкою тощо [[139], с. 12].

З урахуванням вищевикладеного, діяльність слідчого на початковому етапі досудового розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів буде включати в себе:

1) оцінку інформації, що надійшла про кримінальне правопорушення;

2) внесення відомостей до ЄРДР;

3) перевірку заяви, повідомлення.

---

[139] Бахин В. П., Чернявский С. С., Юсупов В. В. Мастерство раскрытия преступлений: пособие. Киев, 2014. 96 с.

2.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, тактичні завдання та порядок їх вирішення

Кримінальне провадження здійснюється в конкретних умовах часу, місця, обстановки, виходячи із дій та поведінки осіб, залучених до його сфери та під впливом інших чинників. Ця складна система взаємозв'язків складає ту конкретну обстановку, у якій працює слідчий та інші компетентні суб'єкти. Зазначена обстановка отримала в криміналістиці назву *слідчої ситуації* [[140], с. 306]. Вирішення завдань досудового розслідування за допомогою ситуаційного підходу – поширений та виправданий практикою метод аналітичної та практичної роботи, що дозволяє максимально урахувати всі важливі обставини події і провадження на різних етапах розслідування та прямо застосувати наукові розробки до його певних ситуацій та умов. Формування типових слідчих ситуацій досудового розслідування кримінальних правопорушень відбуваються на основі вивчення матеріалів правозастосовної практики і є складовою практично усіх криміналістичних методик.

У науці криміналістики актуальні проблеми слідчих ситуацій на початковому етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень досліджували: Ю. П. Аленін, О. В. Батюк, В. П. Бахін, Р. С. Бєлкін, С. В. Веліканов, Т. С. Волчецька, В. К. Гавло, І. Ф. Герасимов, В. Г. Гончаренко, Г. А. Густов, Л. Я. Драпкін, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, І. А. Копилов, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, Г. А. Матусовський, А. Ф. Облаков, В. В. Тіщенко, М. В. Салтевський, В. Ю. Шепітько тощо.

Однак вперше визначення поняття «слідча ситуація» було запропоновано у 1967 році О. Н. Колесніченком. Зокрема науковець

[140] Криміналістика: підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус А. В. Іщенко, О. О. Алєксєєв та ін. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. –544 с.

зазначив, що під цим поняттям слід розуміти певне положення, стан досудового розслідування, обумовлений наявністю доказів, інформаційного матеріалу і виникаючими конкретними завданнями їх збирання та перевірки. [141, с. 21]. З часу ведення цієї дефініції у науковий обіг, в науці з'явилась велика кількість вчених – послідовників, та прихильників, які в подальшому, продовжили займатись дослідженням та розвитком цієї проблематики і розвинули дане поняття до сучасного рівня його розуміння. Однак прагнення всебічно охарактеризувати поняття та сутність слідчої ситуації, зумовило в криміналістичній літературі існування різного за змістом трактування цього поняття.

Наприклад, І. Ф. Герасимов, провівши дослідження сутності слідчої ситуації, визначив її лише як сукупність доказової, тактичної, методичної, організаційної інформації, що включає в себе окремі елементи обстановки, у якій здійснюється досудове розслідування кримінального правопорушення [142, с. 14]. У свою чергу М. В. Салтевський зазначив, що, з одного боку, слідча ситуація – це об'єктивна реальність (матеріальні та ідеальні джерела), а з іншого – система, що пізнається в процесі досудового розслідування кримінального правопорушення суб'єктом доказування. Відповідно, слідча ситуація в пізнавальному аспекті – це категорія, що оцінюється, а в інформаційному – сукупність матеріальних та ідеальних джерел, які виникають на конкретному етапі досудового розслідування кримінального правопорушення [143, с. 87]. Водночас В. Ю. Шепітько пропонує розглядати слідчу ситуацію в широкому та вузькому розумінні. Виходячи з позиції науковця у широкому розумінні слідча ситуація являє собою сукупність всіх умов, що впливають на досудове розслідування та визначають його особливості, в той час коли у вузькому значенні (більш практично

---

[141] Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. д – ра юрид. наук; спец. 12.00.09. «Уголовный процесс, криминалистика, судебная экспертиза» / А. Н. Колесниченко. – Харьков, 1967. – 32с.

[142] Герасимов И. Ф. Криминалистическая тактика и следственная ситуация / И. Ф. Герасимов // Теоретические проблемы криминалистической тактики. – Свердловск, 1981. – 1318 с.

[143] Салтевський М. В. Криміналістика: Підручник: У 2-ч. Ч. 2 / М. В. Салтевський. – Х., Консул, 2001. – 528 с.

спрямованому) слідча ситуація є характеристикою інформаційних даних, що знаходяться у розпорядженні слідства на конкретному етапі досудового розслідування кримінального правопорушення [[144], с. 264–265].

Проте, на наш погляд, найбільш вдале визначення слідчої ситуації, яке одержало широку підтримку, та подальший розвиток в наукових колах, було запропоновано В. П. Бахіним. Зокрема, професор слідчу ситуацію визначив як об'єктивну реальність, фактичну обстановку, а результат її пізнання, відомості про неї – відображенням цієї обстановки, що використовуються для з'ясування її змісту з метою розкриття кримінального правопорушення та притягнення винних осіб до відповідальності [[145], с. 31; [146], с. 16]. Втім, як відзначає Р. С. Бєлкін, обстановка річ мінлива, не завжди може мати сталий характер. Так, слідча ситуація утворює у своїй сукупності динамічну систему, що постійно змінюється під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників. Об'єктивні чинники – це ті незалежні від учасників досудового розслідування причини, які обумовлюють зміни ситуації; суб'єктивні чинники – причини, що породжуються діями і поведінкою учасників досудового розслідування та інших осіб, що були в тій чи іншій мірі залучені до сфери кримінального судочинства [[147], с. 242]

Однак, в теорії криміналістики не варто стверджувати, що слідча ситуація є суто мінливою категорією, яка змінює свій зміст, структуру і форму в результаті дії об'єктивних і суб'єктивних чинників та визначається всією зібраною у кримінальному провадженні інформацією, зважаючи в першу чергу на типологію слідчих ситуацій, яка являє собою систему саме типових слідчих ситуацій і розглядається в криміналістичній методиці як науково розроблена і практично апробована модель, побудована на

---

[144] Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – Х., Право, 1998. – 376 с.

[145] Бахин В. П., Чернявский С. С., Юсупов В. В. Мастерство раскрытия преступлений: пособие. Киев, 2014. 96 с.

[146] Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: Навчальний посібник / А. В. Старушкевич. – Київ: НВТ «Правник» – НАВСУ, 1997. – 41 с.

[147] Белкин Р. С. Курс криминалистики: Учеб. Пособие для вузов / Р. С. Белкин. – 3-е изд., дополненное. – М., ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.

узагальненні оптимальної множини однорідних конкретних ситуацій [148, с. 100]. Не дарма, вчені-криміналісти типову слідчу ситуацію визначають як «…сукупність умов, у яких на даний момент здійснюється досудове розслідування кримінального правопорушення» [149, с. 630]. Саме типологізації слідчих ситуацій які складаються на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень та розробка відповідних алгоритмів дій допомагають слідчим (особливо молодим та малодосвідченим) не розгубитись в складній ситуації, яка може виникнути на місці кримінального правопорушення, та чітко діяти відповідно до теоретично розроблених та перевірених практикою методичних рекомендацій. При цьому А. Ф. Волобуєв, наголошує, що саме типові слідчі ситуації відіграють ключову роль при формуванні практичних рекомендацій в кожній методиці досудового розслідування кримінальних правопорушень [150, с. 28–29].

Однак, не лише знання певних алгоритмів дій, є запорукою успішного досудового розслідування кримінального правопорушення. Необхідно ще провести аналіз та надати правильну оцінку слідчої ситуації. Оскільки від цих факторів в подальшому буде залежати вірність спланованих методичних прийомів та вибір прийняття правильних тактичних рішень. Не випадково С. В. Веліканов зазначив: «…діяльність слідчого з оцінки слідчої ситуації та прийняття тактичного рішення, являє собою аналітичний процес, порівняння конкретної слідчої ситуації, яка склалась на місці кримінального правопорушення, з типовою. Якщо ці ситуації виявляться однотипними, то запропонований алгоритм із вирішення типової слідчої ситуації може бути використаний, для конкретної ситуації» [151, с.95]. Саме тому передумовою

---

[148] Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці: Дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Веліканов Сергій Васильович. – Х. – 2002. – 218 с.

[149] Белкин Р. С. Курс криминалистики: Учеб. Пособие для вузов / Р. С. Белкин. – 3-е изд., дополненное. – М., ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.

[150] Волобуєв А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики: Лекція / А. Ф. Волобуєв. – Х.: Ун-т. внутр. справ, 1996. – 36 с.

[151] Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Веліканов Сергій Васильович. – Х. – 2002. – 218 с.

прийняття правильного тактичного рішення є оцінка слідчої ситуації, яку згідно з проведеним аналізом криміналістичної літератури можна проводити двома найбільш розповсюдженими способами.

Перший спосіб полягає в постійному та всебічному моніторингу всіх змін кожного конкретного елемента слідчої ситуації, незалежно від того, яке саме тактичне рішення буде прийняте уповноваженою службовою особою. Цей спосіб відповідає традиційному уявленню про оціночну діяльність в кримінальному судочинстві, виходячи із загальних процесуальних принципів досудового розслідування кримінального правопорушення (всебічності та повноти). *Другий спосіб* оцінки слідчої ситуації полягає в першочерговій та максимальній оцінці тих елементів слідчої ситуації, на основі яких і готується прийняття тактичного рішення. Так як, оцінка другорядних елементів слідчої ситуації, може бути зайвою, через те, що аналіз інформації, яка є не актуальною для відповідного тактичного рішення, суттєво знижує швидкість прийняття такого рішення [[152], с. 14-17].

Сам же процес прийняття тактичного рішення складається з декількох етапів. Перший етап – це етап, на якому слідчий (дізнавач) аналізує слідчу ситуацію та з'ясовує тактичну проблему . На другому етапі слідчий аналізує та продумує можливі варіанти вирішення цієї проблеми. На третьому етапі підготовки тактичного рішення слідчий повинен сформувати переконливі аргументи в необхідності вирішення слідчої ситуації саме таким способом. Необхідно додати, що основою для оцінки слідчої ситуації та прийняття правильного тактичного рішення слугують знання методичних рекомендацій, моральні переконання, життєвий досвід та професійні якості.

Існують різні класифікації слідчих ситуацій, що виникають під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. Так, В. П. Бахін і Р. С. Бєлкін однаково класифікують слідчі ситуації на: 1) сприятливі і несприятливі; 2) безконфліктні і конфліктні; 3) початкові, проміжні і кінцеві;

[152] Копылов И. А. Следственная ситуация и тактическое решение: учеб. пособие / И. А. Копылов. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1988. – 24 с.

4) типові і специфічні. Також, на нашу думку, важливим є поділ типових слідчих ситуацій залежності від етапу досудового розслідування. На основі цього критерію, наприклад, В. Ю. Шепітько визначає типові слідчі ситуації на стадії виявлення кримінального правопорушення та етапах його розслідування [153, с. 366]. З огляду на зазначену класифікацію, ми розглядатимемо типові слідчі ситуації досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Перша ситуація: особу затримано під час збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Саме ця слідча ситуація переважає серед кримінальних проваджень, розпочатих за фактом вчинення дій передбачених ч. 1 ст. 321 КК України і становить 64,6 % (частина з них складається у результаті проведення оперативної закупки) (додаток А).

Зазначена слідча ситуація є однією з найсприятливіших порівняно з іншими, оскільки є мета вчинення кримінального правопорушення (збут), безпосередньо сам факт вчинення збуту, що є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, а також отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, які збував підозрюваний. Крім того, з огляду на аналіз кримінальних проваджень та судових справ цієї категорії кримінальних правопорушень, органи досудового розслідування володіють значним обсягом інформації про обставини вчинення незаконного діяння та великим спектром джерел доказів (є свідки, речові докази, протоколи СРД та НСРД тощо).

Основним завданням досудового розслідування на початковому етапі в ситуації, що склалася, є закріплення наявних даних шляхом проведення СРД. Слідчі версії висуваються щодо джерела придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; про роль підозрюваного (оптовим чи роздрібним збувальником він є, чи не є він розкрадачем зазначених засобів, посередником тощо); про осіб співучасників.

Для перевірки відповідних версій можуть проводитися різні СРД:

---

[153] Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 682 с.

1) безпосередньо після затримання особи (підозрюваного) проводиться його особистий обшук;

Приклад: у присутності двох понятих, було проведено обшук ОСОБА_1, в ході якого було виявлено та вилучено в основному відділі рюкзака вдягненого у ОСОБА_1 на правому плечі 70 таблеток з написом «СОННАТ» всередині яких було виявлено зопіклон, який відноситься до сильнодіючих лікарських засобів. ОСОБА_1 пояснив, що дійсно він, зустрівши малознайомих йому чоловіків намагався збути одному з них частину сильнодіючого лікарського засобу в кількості 40 таблеток [154].

2) огляд місця події;

3) огляд підозрюваного, отримання в нього зразків для експертного дослідження (змивів з рук, піднігтьового вмісту тощо);)

4) огляд одягу підозрюваного та предметів, речей (сумки, пакети, згортки, ємності тощо), що знаходяться при ньому;

5) допит підозрюваного;

6) обшук за місцем проживання (місцем роботи) підозрюваного;

7) допити працівників поліції, які брали участь у затриманні, інших очевидців затримання, понятих;

8) допити свідків за місцем проживання, роботи (осіб, які проживають спільно з підозрюваним, сусідів, колег по роботі);

9) огляд отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та інших об’єктів (наприклад, грошей), пов’язаних із збутом цих речовин;

10) призначення судово-хімічної (фармацевтичної, хіміко-фармацевтичної) експертизи вилучених речовин;

11) призначення криміналістичних експертиз пакувального матеріалу, використаних ампул та інших об’єктів, які так чи інакше пов’язані із вилученими предметами, або є супутніми їм речами;

---

[154] Вирок Ленінського районного суду м. Дніпропетровськ від 06 серпня 2020 року, судова справа № 1-кп/205/14/20. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/90831236

12) надання оперативним працівникам окремі доручення про встановлення зв’язків підозрюваного; вивчення його особи та способу життя, кола знайомств, зокрема, перевірки чи не перебував підозрюваний на обліку у нарколога чи психіатра, а також з’ясування можливих планів щодо інших епізодів кримінально-протиправної діяльності і подібних фактів у минулому.

Якщо встановлено джерело незаконного придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів:

а) якщо це хімфармпідприємство чи установа, що здійснює законні дії із зазначеними лікарськими засобами, потрібно:

1) за необхідності, провести впізнання особи, яка збула (відпустила) отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби;

2) допитати осіб, які працюють на цьому підприємстві щодо вказаних фактів;

3) за необхідності, провести інвентаризацію та документальну перевірку руху отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів на підприємстві, установі за період, що цікавить слідство;

4) звернутися до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів (журнали обліку, технічна документація тощо);

5) провести техніко-криміналістичне дослідження документів установи, в яких відображено різні операції отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами;

6) призначити судово-бухгалтерську експертизу;

б) якщо це особи, які виготовляють отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби та збувають їх:

1) провести обшуки за місцем проживання встановлених осіб;

2) допитати щодо виявлених фактів незаконних діянь із зазначеними лікарськими засобами, за необхідності – провести одночасний допит двох чи більше осіб (між покупцем та збувальником або виробником);

3) призначити експертизи вилучених отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, обладнання, інших предметів, які мають відношення до кримінального правопорушення;

4) звернутись до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту на тимчасово вилучене майно;

5) провести слідчий експеримент;

Друга ситуація: затримано особу, в якої під час особистого обшуку (поверхневої перевірки) виявлено отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби; мету дій підозрюваного не встановлено. Частка таких ситуацій у загальному числі кримінальних проваджень, розпочатих за ч. 1 ст. 321 КК України, складає 21,9 %. В такому випадку слідчі версії повинні бути спрямовані, перш за все, на підтвердження або спростування належності вилучених отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, до особи, яку було затримано, а також на встановлення мети і мотивів вчинення кримінального правопорушення.

Варіанти основних слідчих версій можуть бути такі: 1) отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби належать затриманій або іншій особі; 2) кримінальне правопорушення було вчинено з метою збуту або без такого. Для початкової перевірки зазначених слідчих версій одним з перших повинен бути проведений допит (пояснення) підозрюваного, зокрема, для того щоб надалі мати змогу поступово перевіряти його показання. Разом з переліком СРД, що необхідно провести в першій слідчій ситуації, необхідно додатково:

1) допитати осіб, які можуть підтвердити або спростувати показання затриманого;

2) допитати осіб, на яких вказує затриманий, як на власників вилученого отруйного чи сильнодіючого лікарського засобу;

3) допитати членів сім'ї, родичів, сусідів, інших близьких людей затриманого щодо мети придбання вилучених лікарських засобів, інших відомих їм обставин, пов'язаних із незаконним поводженням з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами підозрюваним;

Третя ситуація: отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби були знайдені в приміщенні, автомобілі, що належить конкретній особі, та виявлені у зв'язку з проведенням СРД (огляді місця події, обшуку тощо) або НСРД в іншому кримінальному провадженні. Обставини виявлення зазначених засобів свідчать про наявність ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 321 КК України. Відповідна слідча ситуація складається в 10,5 % кримінальних провадженнях. В цьому випадку повинні бути висунуті слідчі версії щодо належності вилучених лікарських засобів конкретній особі (групі осіб), мети їх зберігання, джерел придбання. Для перевірки та відпрацювання відповідних слідчих версій необхідно:

1) встановити й допитати осіб, які мешкають (працюють) в приміщенні, що оглядалося, а також мали доступ до нього, зокрема власника автомобіля чи осіб які користуються ним;

2) встановити серед певного кола, осіб, які підозрюються у вчиненні незаконних діянь із знайденими засобами, за необхідності провести огляд їх особистих речей та невідкладний обшук в місцях, що мають відношення до підозрюваних;

3) встановити і допитати інших свідків, зокрема й можливих покупців отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів;

4) надати окремі доручення оперативним працівникам для встановлення можливих зв'язків підозрюваного, вивчення його особи, кола знайомств тощо;

5) провести огляд вилучених речей з обов'язковим залученням спеціаліста;

6) призначити відповідну судово-хімічну (фармацевтичну, хіміко-фармацевтичну), матеріалів речовин та виробів експертизи;

7) призначити криміналістичну експертизу пакувального матеріалу.

Четверта ситуація: встановлено факт вчинення незаконного збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, але будь-яка значуща інформація про особу яка збувала відсутня (9 %). Наявність такої ситуації

пов’язана зі встановленням джерел придбання вилучених засобів та показаннями особи у якої вилучили отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби. Результат розв’язання подібних ситуацій в більшості випадків негативний. Зокрема, їм не приділяється належної уваги на практиці, хоча в деяких випадках встановлення суттєвих для кримінального провадження обставин у цій слідчій ситуації та зібрання належних доказів є цілком можливим. Слідчі версії необхідно висувати в першу чергу щодо особи злочинця (кримінальне правопорушення вчинено однією особою чи групою осіб, місцевим мешканцем чи іногороднім, раніше судимим чи несудимим тощо). Головним завданням у зазначеній слідчій ситуації є встановлення підозрюваного (збувальника), його розшук та затримання.

З цією метою проводяться:

1) допити свідків, зокрема покупців;

2) надання доручень про проведення СРД з метою встановлення відомостей про таких свідків, визначення їх потенційного кола знайомств, тощо;

3) перевірка й уточнення показань свідків, підозрюваних з виїздом на місце незаконного збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів;

4) при встановленні ймовірних збувальників – проведення впізнання, одночасного допиту двох та більше осіб;

5) слідчий експеримент;

П’ята ситуація: затримано службову особу (керівника закладу, або медичного, фармацевтичного працівника), який порушив правила відпуску отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Такі порушення вчиняються переважно в аптеках (аптечних кіосках) при відпуску отруйного чи сильнодіючого лікарського засобу без рецепту.

У цій ситуації висуваються, переважно, слідчі версії про порушення правил виробництва (виготовлення) отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з метою створення надлишків отруйних та сильнодіючих речовин для подальшої їх реалізації через аптечні пункти, а також версії про порушення

правил придбання та обліку отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та про джерела незаконного надходження їх для реалізації. Перевірити зазначені слідчі версії можна при проведенні відповідних СРД:

1) огляд місця події;

2) огляд, вилучення документів (журналів обліку, прибутково-видаткових документів, накладних, касових стрічок, рецептів на відпущені лікарські засоби, зокрема отруйні та сильнодіючі, актів знищення відходів лікарських засобів або вилучення таких з обігу й передачі для утилізації (знищення) виробникові (постачальникові) тощо);

3) допит осіб, які працюють в аптеці, а також співробітників поліції, що брали участь у затриманні злочинців, інших очевидців затримання, понятих;

4) обшуки за місцем проживання підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення;

5) призначення судово-фармацевтичної експертизи (для з'ясування характеру порушення правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами);

6) за необхідності, проведення інвентаризацій, призначення ревізій та судово-бухгалтерської експертизи.

Фактично це переважаюча слідча ситуація, що складається при вчиненні незаконних діянь з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, відповідальність за які передбачена ч. 2 ст. 321 КК України. До прикладу, із загальної кількості вивчених матеріалів кримінальних проваджень розпочатих за ч. 2 ст. 321 КК України 77 % стосувались саме факту порушення правил відпуску лікарських засобів в аптеках.

Шоста ситуація: спеціальною перевіркою було встановлено факти порушень правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами на підприємстві, установі, організації, (хімфармпідприємства, науково-дослідні заклади мікробіології, санітарно-епідеміологічні станції, лабораторії лікарень і поліклініки тощо) загальна частка яких складає 6,8 % кримінальних проваджень. Переважно, це порушення правил зберігання

медичних (атропін, сульфат, змііна отрута, очищена бджолина отрута, стрихнін, сулема, штами-продуценти вакцин, антибіотиків, вітамінів) отрут, отруйних лікарських засобів (кетамін, тетракаїн, тригексифенідил, міорелаксанти периферичної дії тощо), сильнодіючих лікарських засобів (буторфанол, дифенгідрамін, зопіклон, клондін, матандієнон, нандролон тощо). Зазвичай, зазначені порушення виявляються в ході відомчих та інших перевірок і підтверджуються відповідними актами складеними за їх результатами, на підставі яких і розпочинається кримінальне провадження. У цій слідчій ситуації необхідно:

1) провести огляд місця події, з обов'язковим оглядом документації, що дозволяє поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами;

2) за допомогою спеціаліста відібрати зразки, вилучити та направити отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби для подальшого дослідження у спеціалізовану установу, що здійснює судово-експертну діяльність;

3) допитати осіб, які виявили порушення встановлених правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами;

4) допитати співробітників установи (відділу, лабораторії, цеху тощо), які працюють в місцях, де було виявлено порушення правил, а також встановити осіб, причетних до вказаних незаконних діянь;

5) провести інвентаризацію та ревізію на підприємстві, установі, організації, де було виявлено кримінальне правопорушення;

6) вилучити документи, що містять інформацію про походження отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, щодо яких порушені правила, й таких, що підтверджують належність цих засобів підприємству, установі, організації, а також документацію щодо поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами на подальших етапах;

7) вилучити інструкції, положення, розпорядження, що стосуються поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами й закріплюють відповідальних осіб за такі дії;

8) призначити судово-хімічну, або біологічну експертизу вилучених речовин, а також за необхідності експертизу матеріалів, речовин та виробів, судово-бухгалтерську, технологічну або іншого виду експертизу;

Нами було виокремлено найтиповіші слідчі ситуації. Безумовно, зазначений перелік не є вичерпним, та може змінюватись залежно від обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Інші слідчі ситуації частка яких складає 4,2 % не типові для кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та не мають стійкої закономірності утворення і не можуть бути покладені в основу створення методики розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

До речі, порушень правил виробництва, виготовлення, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів майже в тричі менше порівняно із кількістю учинених інших кримінальних правопорушень. Однак, не можна сказати, що окрім їх відпуску або зберігання, такі порушення не допускаються – вони є, і причини переважного виявлення порушення правил відпуску отруйних та сильнодіючих лікарських засобів в аптечних установах, на нашу думку, є цілком очевидними, оскільки значно легше «упіймати на гарячому» фармацевта, який відпустив без рецепта отруйний чи сильнодіючий лікарський засіб, ніж здійснювати комплекс заходів щодо виявлення і документування таких діянь, як порушення правил виробництва, виготовлення, обліку отруйних чи сильнодіючих речовин, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, які у свою чергу вимагають:

– знання процесу виробництва, виготовлення, а також законодавчих вимог щодо зберігання, обліку, перевезення, пересилання зазначених речовин (і не тільки лікарських засобів);

– знання особливостей документального оформлення дій з цими речовинами;

– знання кола осіб, які беруть участь у тій чи іншій стадії процесу (починаючи від виробництва (виготовлення) і закінчуючи відпуском

отруйних чи сильнодіючих речовин, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів) та є відповідальними за дотримання правил поводження з небезпечними речовинами;

– володіння методикою виявлення та документування кримінально-протиправних діянь пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та, відповідно, наявності самої такої методики [[155]].

Тому, на основі дослідженої криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів вважаємо за необхідне розроблення заходів з виявлення та документування порушень правил виробництва, виготовлення, обліку, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, пов'язаних з виведенням останніх із законного обігу. Для цього, перш за все, необхідно:

1. Встановити виробника отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів виявлених в незаконному обігу, а також ідентифікуючих ознак (номер партії, дата випуску, номер пакувальника). Зокрема, відповідні обставини можна з'ясувати шляхом:

а) огляду отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів на предмет упаковки, маркування, визначення інших ідентифікаційних ознак;

б) призначення судово-хімічної, фармацевтичної експертиз для встановлення способу виготовлення, хімічного складу та відповідності всіх характеристик наданої на дослідження речовини (лікарського засобу) вимогам нормативно-правових актів і наявному маркуванню, а також криміналістичної експертизи для дослідження упаковки, способу її виготовлення, цілісності, наявності або відсутності ознак зміни (переупаковування, перепаювання тощо).

---

[155] Кузнєцова О. В. Типичные следственные ситуации по делам о незаконных деяниях с ядовитыми и сильнодействующими веществами на первоначальном этапе расследования / *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О.Дідоренка*. – 2007. – № 4. – С. 201-205.

Якщо в незаконному обігу було виявлено велику партію отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, то наступним кроком повинно бути:

а) перевірка на підприємстві, що виготовило ці засоби, дотримання правил виробництва, виготовлення, обліку й відпуску отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (партій, що виявлено в незаконному обігу, а при встановленні фактів порушень – й інших партій речовин та засобів), яка здійснюється шляхом:

– призначення ревізій, інвентаризацій;

– допитів осіб, задіяних у виробничому процесі, інших співробітників;

– проведення обшуку, вилучення документації (документів первинного обліку, бухгалтерських та інших документів);

– призначення експертиз (судово-бухгалтерської, технологічної тощо);

б) встановлення на підприємстві-виробнику безпосередніх покупців партій отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, що було виявлено в незаконному обігу, подальша перевірка таких покупців на предмет дотримання правил поводження із зазначеними засобами.

2. За необхідності, організувати та провести НСРД, зокрема контрольовану поставку з метою визначення всіх пунктів переміщення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів від виробника до кінцевого законного покупця та виявлення «ланки» виведення таких засобів із законного обігу.

Необхідно додати, що при вилученні одних і тих же отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів часто, але в невеликих кількостях (що, звичайно, може бути приводом для перевірки підприємства-виробника щодо «витоку» таких засобів у незаконний обіг) можна, зіставивши відомості про них, перевірити версію про єдине джерело їх походження (одна партія, один виробник тощо), а далі вже перевіряти підприємство за окресленою схемою.

У підсумку варто сказати, що у разі зміни слідчої ситуації в процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень пов’язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, повинно

бути відповідно скориговано і тактику проведення окремих СРД. Адже саме від того, як слідчий (дізнавач) визначиться з ситуацією, яка склалась, буде залежати подальший хід розслідування кримінального правопорушення.

Таким чином, працівникам органу досудового розслідування необхідно протягом незначного проміжку часу, зібрати максимум ключових елементів слідчої ситуації, оцінити їх, та прийняти правильне тактичне рішення, адже, як було зазначено, своєчасна та якісна оцінка сприяє прийняттю оптимальних рішень, які впливають на швидкість та ефективність проведення досудового розслідування. Водночас, станом на сьогодення завдяки проведеному дослідженню, а також плідній роботі вчених, щодо розробки алгоритмів дій, у різних типових слідчих ситуаціях, зокрема пов'язаних з незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, СОГ набагато легше вдається визначитись з ситуацією, яка склалась на місці події, і які в подальшому потрібно проводити дії.

Отже, алгоритм дій слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, виглядає так: оцінка вихідної слідчої ситуації; постановка тактичних завдань, висунення слідчих версій та планування початку досудового розслідування; планування та проведення окремих СРД, НСРД та інших заходів для вирішенню поставлених задач.

2.3. Організація взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами

В сучасних умовах досудове розслідування будь-якого кримінального правопорушення, до числа яких відносяться і кримінальні правопорушення пов'язані із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, досягається колективними зусиллями працівників органів

досудового розслідування, співробітників оперативних підрозділів (карного розшуку, оперативно-технічних, пошуково-розвідувальних апаратів, тощо), та інших суб'єктів. На даний час це основа всієї організації роботи у боротьбі зі злочинністю. Це комплексна діяльність різних державних правоохоронних органів, наділених спеціальними методами і засобами пізнання [156, с. 319]. Важко визначити і зважити частку участі кожного з них у розслідуванні, але відомо одне, що в даний час ефективно здійснити увесь комплекс СРД без використання оперативно-розшукових, пошуково-розвідувальних і організаційно-управлінських засобів й прийомів неможливо.

Повнота, об'єктивність і всебічність досудового розслідування кримінальних правопорушень, виявлення причин та умов, що сприяють їх вчиненню, ефективність профілактичної функції досудового слідства за сучасних умов багато в чому зумовлені правильною координацією та чіткою взаємодією органів досудового розслідування з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами.

Відповідно до Великого тлумачного словника української мови, взаємодія означає взаємний зв'язок між предметами в дії, а також погоджену дію між ким-, чим-небудь; з точки зору фізики – це взаємний вплив тіл і частинок, який зумовлює зміну стану їхнього руху. Взаємодіяти – перебуваючи у зв'язку, взаємно виявляти дію або погоджено взаємно діяти, бути у взаємодії [157, с. 85].

Теорія кримінального процесу розглядає взаємодію як форму зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємодоповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування в цілому [158, с. 500]. Взаємодію також розглядають як управлінську функцію, що спрямована на

---

[156] Оперук В. І. Інформаційна взаємодія між учасниками слідчо-оперативної групи / В. І. Оперук // «Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)», № 20. – К., 2009. – С. 319-328.

[157] Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., 2003. – 1056 с.

[158] Михеєнко М. М. Кримінальний процес України : [підруч.] / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К., 1999. – 639 с.

перетворення системи індивідуальної на спільну, узгоджену за місцем, часом і метою діяльність, а також як процес обміну інформацією [[159], с. 16].

У криміналістиці під взаємодією розуміють – засновану на законі та підзаконних нормативно-правових актах погоджену спільну діяльність слідчих та оперативних працівників, спрямовану на виявлення та розслідування конкретного кримінального правопорушення, яка здійснюється шляхом найбільш доцільного поєднання засобів та методів, що застосовуються при проведенні СРД з одного боку, та ОРЗ – з іншого [[160], с. 322]. При цьому характер взаємодії може бути різним, залежно від того, керуються безпосередні учасники спільним інтересом чи відмінними. Головне, щоб у кінцевому результаті була досягнута мета, задля якої суб'єкти взаємодіють [[161], с. 105]. Водночас С. А. Невський не поділяє думки більшості науковців щодо використання терміна «взаємодія» та вважає більш доцільним використовувати термін «співробітництво» як такий, що забезпечує внутрішній (особистісний), когнітивний, мотиваційний, рефлексивний і професійний вияв (самовираження) сторін, що діють спільно. Він уважає, що категорія «співробітництво» більшою мірою відповідає повному й гармонійному об'єднанню спільних зусиль слідчого та оперативного працівника в процесі оперативного супроводження досудового розслідування і за своїм семантичним навантаженням виражає спільну діяльність, що включає в себе не лише зовнішню підтримку її суб'єктами один одного та погодженість дій між ними, а й взаємне осмислення, засвоєння та реалізацію ними мети, завдань, засобів і самого процесу цієї спільної діяльності [[162], с. 7–9].

---

[159] Сущенко В. Д. Сучасний процес управління в органах внутрішніх справ: [моногр.] / В. Д. Сущенко, С. В. Присяжний, О. І. Коваленко. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. – 352 с.

[160] Пантелеев И. Ф. Криминалистика / И. Ф. Пантелеев. – М., Юрид. лит. 1984. – 543 с.

[161] Тищенко С. Дефініція поняття взаємодії в кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 101–107.

[162] Невский С. А. Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений / С. А. Невский, Е. А. Сычев // Российский следователь. – 2003. – № 9. – С. 7–9.

Проте, на нашу думку, використання терміна «співробітництво» як категорії є не доцільним, оскільки він здебільшого відображає суб'єктивну (психологічну) сторону спільної діяльності слідчого та співробітників оперативно-розшукових підрозділів і не розкриває повною мірою об'єктивну сторону такої діяльності.

Основою взаємодії є обов'язкова участь відповідних правоохоронних та контролюючих органів у розкритті кримінальних правопорушень з виділенням для цього необхідних, специфічних для кожного органу джерел інформації, сил та засобів. Слід зазначити, що така взаємодія не зводиться лише до обміну процесуальною, оперативно-розшуковою та іншою службовою інформацією, передбаченою відповідними законодавчими актами. Йдеться також про реалізацію цієї інформації шляхом проведення спільних дій, обговорення отриманих результатів, планування подальших заходів, спрямованих на розкриття кримінальних правопорушень [[163], с. 432].

В загальному розумінні сутність взаємодії слідчого та оперативного працівника полягає в тому, що:

1) це передусім, активна цілеспрямована діяльність суб'єктів – слідчих та працівників оперативних підрозділів, до якої можуть залучатися, представники громадськості, фахівці різних галузей знань тощо;

2) кожен суб'єкт цієї діяльності вживає конкретних заходів у межах, встановлених законом повноважень;

3) це узгоджені за місцем, часом і метою спільні дії двох чи більше суб'єктів, спрямованих на впровадження одержаних результатів ОРЗ у кримінальне судочинство;

4) у спільних планах (реалізація оперативно-розшукової інформації, провадження досудового слідства з конкретного кримінального провадження тощо) необхідно передбачати комплекс СРД у такому порядку, щоб їх проведення було несподівано для осіб, дії яких перевіряються, їхніх

[163] Шепітько В. Ю. Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. - К., Концерн Видавничий Дім Ін. Юре, 2004. – 728 с.

співучасників і мало як найбільший ефект у закріпленні процесуальним шляхом обставин, що підлягають доказуванню відповідно до ст. 91 КПК України;

5) у процесі проведення конкретних ОРЗ, СРД необхідно суворо дотримуватися вимог Конституції України, чинного законодавства, принципів оперативно-розшукового законодавства, та кримінального судочинства;

6) дії зазначених суб'єктів мають бути спрямовані на забезпечення введення оперативно-розшукової інформації у кримінальне судочинство з допомогою процесуальних засобів – шляхом провадження відповідних СРД та процесуальних рішень [[164], с. 127].

При цьому залежно від характеру розслідування кримінального правопорушення, взаємодія може бути епізодичною чи тривалою. Епізодична передбачає разові доручення. У разі, якщо у кримінальному провадженні виникає необхідність у постійному спільному вирішенні комплексу взаємопов'язаних питань слідчого та оперативного характеру, відповідно до завдань розслідування кримінального правопорушення, взаємодія здійснюється тривалий час і організовується, із самого початку досудового розслідування.

Варто додати, що підставою для взаємодії слідчого з оперативним працівником є об'єктивна необхідність застосування вмінь і навичок по розшуку та затриманню злочинців, встановлення свідків, а також виявлення речових доказів, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні [[165], с. 4–5]. Згідно з наказом МВС України № 575 від 31 липня 2017 р., основним завданням взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ України

[164] Ляш А. О. Проблеми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах. / А. О. Ляш // – Матеріали наук. практ. конф. Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю. – К., НАВСУ, 2000. – С. 126-131.

[165] Герасимов И. Ф. Понятие и виды взаимодействия участников расследования преступлений / И. Ф. Герасимов // Вопросы взаимодействия следователя и других участников расследования преступлений: Межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск., 1984. С. 3-9.

є попередження, виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб [166].

Тож розуміючи взаємодію слідчих з оперативними працівниками як один з найважливіших чинників активізації боротьби з кримінально-протиправними діяннями, слід зазначити, що її суть передбачає підвищення ефективності роботи працівників вказаних підрозділів, що полягає в:

– найбільш доцільному використанні сил вказаних підрозділів;

– заощадженні робочого часу;

– максимально ефективному використанні наявних засобів;

– постійному обміні інформацією;

– підвищенні якості проведення досудового слідства, неухильному додержанні вимог чинного законодавства.

Серед принципів, на яких ґрунтується взаємодія слідчих з оперативними підрозділами, можна виокремити такі: відповідальність слідчого за повне, усебічне й об’єктивне дослідження обставин у кримінальному провадженні, його процесуальна незалежність у прийнятті рішень, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання згоди від суду (слідчого судді) або прокурора; самостійність оперативних служб у виборі засобів і методів ОРД, тактичних прийомів їх застосування в межах чинного законодавства, спрямованих на встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; активне використання методик, наукових і технічних досягнень у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; оптимальне використання наявних можливостей слідчих і оперативних підрозділів у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; дотримання загальних засад

[166] Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України № 575 від 31 лип. 2017 р. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17/sp:wide

кримінального провадження; забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування.

Слід також зазначити, що формами взаємодії є способи співробітництва, що забезпечують узгоджений характер діяльності, конкретні способи зв'язку між взаємодіючими суб'єктами. Уточнюючи це визначення, вчені-криміналісти зазначають, що форма взаємодії як спосіб організації містить у собі комплекс способів і прийомів взаємодії, систему зв'язків і правовідносин взаємодіючих суб'єктів [167, с. 6]. Форми взаємодії слідчого та оперативного працівника під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в залежності від вирішуваних завдань можна умовно поділити на групи організаційного та кримінально-процесуального характеру. Відповідно до першої групи слід віднести:

1) спільне вивчення та аналіз матеріалів оперативної розробки чи перевірки;

2) спільне планування СРД, оперативно-розшукових і профілактичних заходів;

3) регулярний обмін інформацією про обставини кримінального провадження, що сприяє формуванню глибшого уявлення про подію кримінального правопорушення;

4) проведення спільних службових нарад (навчань) з актуальних проблем взаємодії, а також обговорення результатів СРД та ОРЗ з метою визначення ефективних та результативних шляхів розлідування даних кримінальних правопорушень.

До другої форми взаємодії можна віднести:

1) проведення оперативними працівниками СРД за дорученням слідчого;

2) взаємодія у процесі провадження конкретної слідчої дії або робота у складі СОГ;

---

[167] Вологин С. М. Взаимодействие следователя, оперативного работника уголовного розыска и эксперта-криминалиста при установлении лица, совершившего квартирную кражу / С. М. Вологин, Е. Л. Лопушной, А. В. Сивачев. – М., ВНИИ МВД СССР, 1989. – 80 с.

В умовах практичної діяльності слідчих та оперативних працівників провадженні досудового слідства необхідність взаємодії частіше всього виникає у наступних випадках:

– при виїзді на місце події (як для проведення огляду, так і для вжиття інших заходів з метою розкриття кримінальних правопорушень «по гарячих слідах»);

– при вирішенні питання про внесення відомостей до ЄРДР за оперативними матеріалами;

– під час спільної роботи у складі СОГ;

Окрім зазначених можуть бути і інші випадки необхідності вказаної взаємодії. Так, аналіз юридичної літератури, присвяченої цьому питанню та практичної діяльності слідчих свідчить про те, що необхідність взаємодії може виникати також:

– коли в ході досудового розслідування виникають труднощі у відшукуванні достатньої кількості доказів;

– коли у зв’язку з необхідністю виконання СРД необхідне здійснення функцій, що є специфічними та притаманними лише оперативним підрозділам;

– коли при досудовому розслідуванні кримінального правопорушення складається ситуація, у якій необхідно за короткий проміжок часу виконати значний обсяг СРД та інших заходів, і слідчий фізично не в змозі ефективно, вчасно та якісно виконати вказаний обсяг роботи;

– коли невідоме місце знаходження обвинуваченого;

– коли невідоме місце знаходження викраденого майна, здобутого кримінально-протиправним шляхом, знарядь або предметів кримінального правопорушення, предметів, на яких є явні сліди кримінального правопорушення, майна, на яке необхідно накласти арешт з метою забезпечення можливої конфіскації або задоволення цивільного позову;

– коли не встановлено особу, що вчинила кримінальне правопорушення;

– коли необхідно перевірити обвинуваченого на причетність до вчинення інших кримінальних правопорушень;

– при проведенні профілактичної роботи та заходів по усуненню причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, тощо.

За галуззю використання результатів взаємодії слідчого з оперативними працівниками можна класифікувати на: взаємодію під час проведення СРД; взаємодію під час інших процесуальних дій; залежно від етапів проведення СРД – взаємодія під час підготовки, під час проведення слідчої дії та під час аналізу її результатів; залежно від способу використання умінь та навичок працівників оперативних підрозділів – взаємодія практичного або теоретичного характеру тощо [[168], с. 126].

Провівши аналіз спеціальної літератури, нормативно-правових актів МВС України, а також вивчивши матеріали кримінальних проваджень стосовно досудового розслідування кримінальних правопорушень пов’язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, нами було виокремлено найбільш розповсюджені напрями взаємодії слідчого з оперативними співробітниками, це зокрема:

1) взаємодія при надходженні до органів поліції заяв та повідомлень про вчинення кримінального правопорушення пов’язаного із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та спільний виїзд на огляд місця події.

Зазначений спосіб взаємодії є найбільш розповсюджений в практиці досудового розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, так як у переважній більшості випадків взаємодія при розслідуванні кримінальних правопорушень пов’язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів розпочинається саме з виїзду СОГ на місце події.

[168] Федченко В. М. Слідчі та слідчо-оперативні групи: підстави їх створення та діяльності / В. М. Федченко. – К., 2001. – № 5. – 361 с.

По прибуттю СОГ на місце події, слідчий у відповідності до своїх процесуальних повноважень організовує роботу з метою виявлення, фіксації та вилучення речових доказів що мають значення для швидкого розслідування кримінального правопорушення та затримання осіб, що його вчинили. Взаємодія слідчих і співробітників оперативних підрозділів під час огляду місця події передбачає проведення ними спільних узгоджених заходів. Зокрема, слідчий: керує діями членів СОГ та несе персональну відповідальність за якість проведення огляду місця події; разом із членами групи, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілим, свідками та іншими учасниками кримінального провадження проводить огляд місця події, під час якого в установленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення, вилучає речі й документи, які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, у тому числі матеріальні об’єкти, придатні для з’ясування обставин, що підлягають доказуванню; забезпечує їх належне зберігання для подальшого направлення для проведення експертного дослідження; за наявності підстав інформує оперативного чергового про залучення додаткових сил і засобів для документування всіх обставин учиненого кримінального правопорушення; при необхідності допитує про обставини вчиненого кримінального правопорушення заявника, свідків та інших учасників кримінального провадження. Надає письмові доручення співробітникам оперативних підрозділів про проведення СРД. Здійснює інші повноваження, передбачені КПК України.

Співробітники оперативних підрозділів, що прибули на місце події спільно з СОГ попередньо узгодивши із слідчим основні напрями своєї діяльності приступають до встановлення осіб, що можуть бути причетними до вчинення кримінального правопорушення, виявлення свідків та очевидців події, а також речових доказів, що залишились на місці події в результаті вчиненого кримінального правопорушення.

2) при вирішенні питання про внесення відомостей до ЄРДР за оперативними матеріалами, а також під час спільної роботи у складі СОГ.

В таких випадках взаємодія слідчого з оперативними працівниками полягає у спільному вивченні оперативних матеріалів та в плануванні подальших СРД, що будуть спрямовані на встановлення всіх учасників кримінально-протиправного умислу, документування їхньої діяльності, та запобіганню їхнього задуму на стадії готування, чи замаху на вчинення кримінального правопорушення.

Щодо сприяння співробітників оперативного підрозділу слідчому при проведенні окремих СРД, то аналіз кримінальних проваджень доводить, що найчастіше слідчі використовують допомогу оперативних підрозділів при проведенні обшуків – понад 70 % випадків. Також активно організовується взаємодія при проведенні оглядів місця події та допитів. В інших СРД участь оперативних працівників є незначною. Це пояснюється, насамперед, специфікою вказаних СРД.

Варто також додати, що у процесі взаємодії слідчого з оперативними працівниками під час досудового розслідування кримінальних правопорушень між ними виникають не лише кримінально-процесуальні правовідносини, але і ділове співробітництво, відбувається якісне об’єднання сил, засобів і методів, що забезпечує оптимізацію всього процесу досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Водночас, при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень пов’язаних із незаконним поводженням з небезпечними матеріалами слідчий повинен взаємодіяти не лише з оперативним працівниками, а ще й з іншими суб’єктами. Зокрема:

– з місцевими органами виконавчої влади;

– з органами охорони державного кордону Держприкордонслужби – у випадку виявлення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів під час здійснення прикордонного контролю в місцевих пунктах пропуску через державний кордон, або під час затримання осіб (транспортних засобів), які

намагалися незаконно перетнути державний кордон поза пунктами пропуску через державний кордон;

– Державним науково-дослідним експертно-криміналістичним центром МВС України, та територіальними підрозділами – науково-дослідними експертно-криміналістичними центрами;

– органами державного контролю якості лікарських засобів (Держлікслужбою).

З метою удосконалення взаємодії між слідчими, співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами, а також з метою мінімізації можливості виведення отруйних та сильнодіючих лікарських засобів із законного обігу, уважається за доцільне: ініціювати:

а) внесення змін до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», якими надати органу державного контролю якості лікарських засобів, спільно із правоохоронними органами, можливість проводити перевірки без необхідності обов'язкового попередження суб'єктів господарювання про заплановану перевірку та про її точну дату здійснення [169];

б) створення міжвідомчої робочої групи із залученням представників прокуратури, органів Національної поліції, державного контролю якості лікарських засобів та органів служби безпеки, для моніторингу оперативної обстановки вчинення кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних та сильнодіючих лікарських засобів й аналізу виявлених кримінальних правопорушень;

в) відновити функціонування Національної інформаційної системи ринкового нагляду та системи оперативного взаємного сповіщення про продукцію, яка становить серйозний ризик, з введенням до неї відповідної інформації не лише про вироби медичного призначення, а й про отруйні та сильнодіючі лікарські засоби, що сприятиме запобіганню, виявленню та

[169] Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05 квітня 2007 р. № 877-V. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16/print

своєчасному розслідуванні кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері їх незаконного обігу;

г) розробити проект спеціальної міжвідомчої інструкції про взаємодію правоохоронних органів під час досудового розслідування незаконного обігу отруйних та сильнодіючих лікарських засобів з іншими органами, підрозділами та суб'єктами контролю (господарської діяльності, митниці, сертифікації товару тощо).

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що практика виробляє нові та удосконалює традиційні форми, види і напрямки взаємодії слідчого з оперативними співробітниками та іншими суб'єктами, які спрямовані на підвищення якісного рівня та раціональності досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Зокрема, тактично грамотне використання різних форм і напрямків взаємодії з оперативними працівниками дозволить слідчому ще на початку досудового розслідування одержати достатню інформацію про кримінальне правопорушення, або про особу, що готується до вчинення такого правопорушення.

Взаємодія слідчого, оперативно-розшукових й експертних підрозділів ґрунтується на спільних зусиллях для вирішення на підставі положень закону завдань кримінального судочинства. Така співпраця полягає в реалізації матеріалів перевірок, збиранні доказів на стадії досудового розслідування шляхом їх участі в окремих СРД та процесуальних діях, взаємному консультуванні, наданні роз'яснень. Найбільш важливою у процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів є взаємодія слідчого й працівників оперативно-розшукових підрозділів, яка полягає в узгодженому плануванні розслідування, наданні (виконанні) доручень щодо проведення СРД та НСРД, співпраці у СОГ.

Висновки до розділу 2

1. Початковий етап використовується для позначення певного періоду досудового розслідування, під час якого слідчий здійснює організаційні заходи для встановлення усіх обставин вчинення кримінального правопорушення та особи підозрюваного. Основна спрямованість початкового етапу розслідування – інтенсивний пошук, виявлення і закріплення доказів шляхом проведення СРД. Своєчасність прийняття рішення про внесення відомостей до ЄРДР за фактом незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів передусім залежить від часу повідомлення про кримінальне правопорушення, повноти та достовірності отриманої первинної інформації; факту затримання підозрюваного; швидкого та повного зібрання необхідних матеріалів.

На початковому етапі розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів слідчий у своєму розпорядженні повинен мати такі матеріали: рапорт про виявлення кримінального правопорушення; протокол прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення (або таке, що готується); зареєстроване повідомлення про початок досудового розслідування; повідомлення прокурора про початок досудового розслідування; доручення про проведення досудового розслідування; протокол огляду місця події; протокол затримання, протокол допиту свідків та очевидців вчинення кримінального правопорушення; постанову про призначення експертизи матеріалів, речовин та виробів.

2. На підставі вивчення спеціальної літератури та використання результатів практики розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів виокремлені такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування: 1) особу затримано під час збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів

(64,6 %); 2) затримано особу, в якої під час особистого обшуку (поверхневої перевірки) виявлено отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби; мету дій підозрюваного не встановлено (21,9 %); 3) отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби були виявлені в приміщенні, автомобілі, іншому володінні особи, у зв'язку з проведенням слідчих (розшукових) дій (огляді місця події, обшуку тощо) або негласних слідчих (розшукових) дій в іншому кримінальному провадженні (10,5 %); 4) встановлено факт вчинення незаконного збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, але будь-яка значуща інформація про особу яка збувала такі засоби відсутня (9 %); затримано службову особу (керівника медичного закладу, або іншого медичного чи фармацевтичного працівника), який зловживаючи службовим становищем порушив правила відпуску отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (21 %); спеціальною перевіркою виявлено порушення правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами на підприємствах, у науково-дослідних закладах, лабораторій лікарень і поліклініки тощо (6,8 %).

Для кожної слідчої ситуації розроблено алгоритм послідовних дій, що включає: оцінку вихідної слідчої ситуації; постановку тактичних завдань; висунення слідчих версій; планування початку досудового розслідування та проведення окремих слідчих (розшукових) дій та інших заходів для вирішення поставлених задач.

3. Під взаємодією слідчих з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами у розслідуванні кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів необхідно розуміти передбачену чинним законодавством та угоджену за часом, місцем і послідовністю проведення систему певних взаємодоповнюючих дій, направлених на реалізацію їх повноважень у цій сфері з використанням можливостей оперативних підрозділів, інших суб'єктів, зокрема підрозділів Національної поліції, які не є оперативними (сектору превенції) і органів безпеки. Взаємодія слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами здійснюється у двох формах: 1) процесуальній

(виконання доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій з метою встановлення та закріплення доказів кримінально-протиправної діяльності, та інформування про їх результати; сприяння слідчому у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій; 2) непроцесуальній (спільне чергування у складі слідчо-оперативної групи й планування початкового етапу розслідування; взаємний обмін інформацією).

Запорукою налагодження ефективної взаємодії між слідчими та оперативними працівниками є наявність взаємопов'язаних компонентів, таких як: 1) узгоджене планування; 2) розподіл обов'язків між суб'єктами; 3) постановка перед суб'єктом чітких і конкретних задач; 4) своєчасний обмін інформацією; 5) контроль за виконанням доручень.

РОЗДІЛ 3
ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ОТРУЙНИХ ЧИ СИЛЬНОДІЮЧИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

3.1. Огляд

Огляд місця події, як правило, належить до числа СРД, зволікання з проведенням яких може спричинити зміну обстановки, зникнення слідів кримінального правопорушення, речових доказів, особи, якою він був учинений тощо. Зокрема, цим і обумовлений той факт, що огляд місця події, на відміну від інших СРД, у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, що відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК здійснюється негайно після завершення огляду [170].

Огляд місця події – це СРД, яка полягає в дослідженні матеріальної обстановки місця вчинення кримінального правопорушення шляхом безпосереднього особистого його сприйняття слідчим, прокурором, іншими учасниками огляду, з метою виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення й інших речових доказів, з'ясування механізму події та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження [171, с. 415].

Загальним завданням огляду місця події є встановлення механізму події в усіх його деталях, тобто вирішення питання про те, що саме і яким чином відбулося на місці події. В той же час загальне завдання огляду місця події поділяється на низку окремих завдань:

1) вивчення та фіксація обстановки огляду місця події;

---

[170] Литвинов О. М. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 528 с.

[171] Криміналістика: підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В. В. Пясковського. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Харків: Право, 2020. – 752 с.

2) встановлення характеру впливу підозрюваного на навколишнє середовище;

3) виявлення, фіксація і вилучення слідів кримінального правопорушення;

4) виявлення правопорушника і мотивів кримінального правопорушення;

5) встановлення причин та умов, які сприяють вчиненню кримінального правопорушення;

6) отримання необхідних даних для здійснення подальших СРД.

Уся діяльність з організації і проведення огляду місця події при вчиненні кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів поділяється на три етапи: підготовчий, робочий, заключний.

1. Підготовчий (підготовка до огляду) етап складається з двох стадій:

1.1. Підготовка до виїзду на місце події, що передбачає:

– уточнення отриманих вихідних даних про подію;

– визначення складу учасників огляду, створення СОГ;

– перевірку готовності техніко-криміналістичних та інших технічних засобів.

1.2. Підготовка на місці події, де головна роль належить слідчому:

– прийняття заходів з охорони місця події; надання допомоги потерпілим (виклик швидкої допомоги, самостійне транспортування до медичного закладу тощо), інших заходів, спрямованих на послаблення негативних наслідків або їх ліквідацію;

– уточнення наявної початкової інформації;

– складання плану дій та його коригування в процесі проведення огляду;

– видалення сторонніх осіб і забезпечення охорони місця події;

– залучення понятих;

– коротке опитування потерпілих, очевидців;

– розподіл обов’язків між учасниками СОГ на підставі плану (або одночасно з його уточненням чи розробкою).

При цьому спеціаліст, разом із слідчим додатково повинен з’ясувати:

– які сліди вже виявлено, позначити їх спеціальними або підручними вказівниками, забезпечивши їх збереження;

– які зміни відбулися в початковій обстановці місця події. (провести орієнтовну та оглядову фотозйомку місця події);

– доцільність залучення додаткових спеціалістів або пересувної лабораторії;

– визначити доріжки пересування уповноважених на проведення огляду учасників СОГ, понятих тощо.

2. Робочий етап складається із загального та детального огляду.

2.1. Стадія загального огляду передбачає:

– орієнтування на місці події, проведення попереднього огляду, визначення його меж, сприйняття обстановки в цілому і в нерухомому стані;

– здійснення орієнтуючої, оглядової фотозйомки;

– визначення вихідної точки огляду (умовного центра, периферії), коригування плану дій, послідовності, вибір необхідних техніко-криміналістичних засобів;

– визначення методів обстеження місця події, які поділяються на види:

а) за характером дослідження: статичний і динамічний;

б) за охопленням обстановки: вибірковий (або суб’єктивний) і суцільний (або об’єктивний);

в) за глибиною дослідження: загальний і детальний;

г) за послідовністю дослідження (застосування засобів): концентричний – від умовної периферії до умовного центру (по спіралі, що згортається); ексцентричний - від центру до периферії (по спіралі, що розгортається); фронтальний (або лінійний) - від однієї межі до іншої; секторний, вузловий; огляд за квадратами, прямокутниками тощо.

Варто додати, що статичний і загальний методи характерні для стадії загального огляду, динамічний і детальний - для детального. Бажано застосовувати суцільний метод, так як при застосуванні вибіркового методу можуть бути втрачені деякі сліди (тому він вважається менш ефективним).

2.2. На стадії детального огляду:

– з використанням обраних методів і техніко-криміналістичних засобів планомірно й ретельно, щоб нічого не було упущено, обстежують обстановку та всі об’єкти, що знаходяться на місці події, встановлюють їх місцезнаходження, взаєморозташування стосовно двох орієнтирів, форму, розміри, особливості (все, що може мати значення для розслідування кримінального правопорушення);

– здійснити вузлову та детальну фотозйомки;

– окремі об’єкти вилучають, пакують.

На цій стадії отриману інформацію аналізують і оцінюють (звичайно, така дія проводиться й раніше). На підставі цієї інформації висуваються версії про характер події в цілому та окремі її обставини (особу правопорушника, мотив, спосіб вчинення тощо). Необхідно звернути увагу на ті обставини, які суперечать висунутій версії та звичайному для такої ситуації перебігу, розвитку події. Вони можуть бути підставою для висунення версії про інсценування кримінального правопорушення.

До речі, при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень пов’язаних із незаконним поводженням з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, на місці події спеціаліст повинен, насамперед, застосовувати неруйнівні методи виявлення слідової інформації, а в разі недосягнення позитивного результату – руйнівні. Перед застосуванням руйнівних методів повинен отримати від слідчого згоду на їх застосування та визначити пріоритет слідової інформації, що підлягає виявленню, для подальшого проведення досліджень у лабораторних умовах.

3. На заключному етапі огляду місця події слідчий:

– складає протокол огляду місця події та необхідні плани, схеми, креслення (спеціаліст при цьому надає допомогу в описі слідів);

– упаковує об’єкти, вилучені з місця події (спеціаліст також надає допомогу слідчому при упакуванні вилучених слідів, зліпків та інших речових доказів);

– вживає заходи щодо збереження об’єктів, які мають доказове значення, та які неможливо вилучити з місця події;

– вживає заходи щодо заяв, які надійшли від учасників огляду та інших осіб під час огляду місця події.

При складанні слідчим протоколу огляду місця події спеціаліст надає допомогу в описі слідів, повідомляючи такі відомості: які застосовувалися технічні засоби для виявлення слідів; способи їх вилучення; місце знаходження слідів (предмет, на якому вони виявлені, характер поверхні); кількість слідів, їх вигляд (поверхневі чи об’ємні, статичні чи динамічні тощо), форму, розміри, окремі ознаки; спосіб додаткової фіксації слідів (фотографування, складання схеми). Слід зауважити, що залучення спеціалістів (у контексті пошуку та фіксації джерел інформації про кримінальну подію) – це не лише доцільна форма застосування спеціальних знань і технічних засобів під час провадження СРД, але й гарантія якісного та ефективного виконання слідчим своїх професійних обов’язків у конкретних умовах. Особиста участь спеціаліста у підготовці та проведенні СРД – це не перекладання слідчим частини своїх обов’язків, а необхідність грамотного використання спеціальних знань із різних галузей науки й техніки з метою якісного досудового розслідування кримінального правопорушення.

Проте, аналіз кримінальних проваджень, розслідуваних за фактом незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, показав, що при проведенні огляду місця події і оформленні його результатів були допущені такі недоліки: неповний опис в протоколі огляду обстановки місця події (17,5 %); відсутність при цьому належної послідовності (10,4 %); неточний і неповний опис виявлених слідів, а також інших речових доказів

(12,8 %); не були вилучені виявлені та описані в протоколі речові докази (4,9 %); не проводилися необхідні виміри (7,1 %), фото-, відеозйомка (14,2 %); фотографування проводилося, але знімки відсутні або незадовільні за якістю (9,4 %); не складалися або були незадовільні за якістю плани і схеми (23,7 %) (додаток Б).

Кримінально-процесуальне законодавство України не обмежує перелік СРД, для участі в проведенні яких може бути залучений фаховий спеціаліст, більше того, у випадках вчинення кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів його роль дуже важлива, враховуючи специфіку фармацевтичної галузі. Основною метою залучення спеціаліста є використання його знань та регламентів поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами при їх виявленні, ідентифікації, вилученні та пакуванні як речових доказів.

Так, при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів огляду із залученням спеціалістів можуть підлягати різноманітні об'єкти:

– огляд місця події: місце затримання чи вилучення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, службових приміщень підприємства тощо;

– огляд приміщень та ділянок місцевості, які безпосередньо не являються місцем події, але в силу різних обставин мають відношення до розслідуваної події;

– огляд предметів кримінального правопорушення: отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби а також обладнання призначене для їх виробництва чи виготовлення;

– огляд жертв чи трупа, яким насильницьким шляхом було введено отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби з метою вчинення іншого правопорушення.

Законодавство не забороняє особі, яка брала участь у провадженні як спеціаліст, згодом бути призначеною у цьому провадженні як експерт, якщо

він відповідає вимогам КПК України, має належну кваліфікацію та включений до Державного Реєстру атестованих судових експертів.

У протоколі перераховуються всі предмети, які вилучаються з місця події, та щодо кожного такого предмета має бути вказано точне найменування, кількість, міра, вага, серія і номер, інші відмінні індивідуальні ознаки, а також місце, де відповідний об'єкт був виявлений. Факт вилучення речових доказів, документів, цінностей та іншого майна (у тому числі предметів і документів, вилучених з обігу) обов'язково відображається у протоколі проведення СРД. Згідно ч. 1 ст. 98 КПК України речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення [172].

В даному контексті варто зазначити, що огляд – поняття узагальнююче. Загалом коло об'єктів огляду під час розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів різноманітне. Ними можуть бути:

а) приміщення або ділянки місцевості (квартира, будинок, аптека, медична установа, лабораторія, ринок, частина вулиці, двір, сквер тощо), де:

– була затримана особа, яка здійснювала незаконні дії з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, а також території поруч з місцем затримання;

– було вчинено незаконне діяння із зазначеними засобами (наприклад, їх незаконне придбання, зберігання, збут або порушення правил обліку, відпуску тощо);

– був приведений у несвідомий стан потерпілий з використанням

[172] КПК

отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, або заподіяна шкода його здоров'ю такими засобами;

б) предмети:

– кримінального правопорушення (самі отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, а також обладнання, що призначене для їх виробництва або виготовлення);

– інші предмети, які можуть бути речовими доказами у кримінальному провадженні (пакувальний матеріал, предмети із отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, гроші для придбання зазначених речовин та засобів, зокрема, під час проведення оперативної закупки, папери з особистими записами, помітками підозрюваного або інших осіб, речі, побутові предмети, що використовувалися для вчинення незаконних діянь з цими засобами тощо);

в) документи, у яких відображено всі діяння з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, а також сировиною необхідною для їх виготовлення, виробництва у випадках виявлення фактів порушення правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання зазначених засобів;

г) транспорт, на якому здійснювалося перевезення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів;

д) крім того, можна виділити як об'єкт слідчого огляду тіло живої особи (освідування), з метою встановлення слідів кримінального правопорушення на тілі як підозрюваного (затриманого), так і потерпілого (при вчиненні корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень з використанням отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів); а також труп особи за наявності будь-яких відомостей про вчинення незаконних діянь, що призвели до смерті особи в результаті застосування зазначених засобів.

Проте, коло об'єктів, що підлягають огляду, на практиці значно звужено, відповідно можливості СРД не використовуються повною мірою. В ході аналізу матеріалів кримінальних проваджень було виявлено значні

прогалини в проведених оглядах, зокрема, огляді місця події, які загалом проводились формально і зводились лише до опису загальних ознак місця події (об'єкта), що оглядається, а то й до звичайного перелічення цих об'єктів. Таким чином були виявлені та оглянуті отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, інші предмети у 56,5 % випадків вчинення кримінальних правопорушень, що, по суті, позбавило їх будь-якого доказового значення в подальшому процесі досудового розслідування кримінального правопорушення.

Слід наголосити, що при отриманні інформації про вчинення незаконних діянь з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, а також отриманні інформації про затримання особи з такими засобами, яка підозрюється в їх зберіганні з метою збуту або намагалася їх збути, огляд місця події потрібно проводити негайно. Так як в даному випадку метою огляду є не лише виявлення інших отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (що були «скинуті», приготовані для збуту тощо), але й детальна фіксація їх місцезнаходження, цілісності, кількості; виявлення й вилучення слідів та предметів, що характеризують саму незаконну діяльність, цілі її здійснення, відношення підозрюваного до такої діяльності, його наміри тощо.

Водночас, при затриманні особи, яка вчиняє збут отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів в ході проведення ОРЗ, у працівників правоохоронних органів є можливість більш ретельно підготуватись і якісно провести огляд місця події (місця затримання). Необхідно зауважити, стосовно залучення спеціалістів. Зокрема: працівники ДП «Лабораторний центр МОЗ України», санітарних служб, хіміків, ревізорів, бухгалтерів які зможуть надати суттєву допомогу у виявленні та фіксації ознак і слідів отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, в тому числі посприяють у допомозі при пошуку документації та її огляді у випадку порушенні правил поводження із зазначеними засобами. Тому до проведення огляду місця події необхідно наперед вирішити питання про включення відповідних осіб до

числа СОГ.

При проведенні огляду місця події слід оглядати й детально описувати:

1) місце затримання підозрюваного, місце збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів із вказівкою на те, хто і де саме знаходився в цей час, у кого які предмети знаходилися в руках, були поблизу на землі, на якій відстані; бажано скласти план-схему;

2) попередні місця знаходження підозрюваного, про які стало відомо з пояснень присутніх при огляді осіб (звідки прийшов підозрюваний, куди направлявся тощо).

Необхідно звернути особливу увагу на пошук і фіксацію місць знаходження решти отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів призначених для подальшого збуту (у схованках, у інших осіб, у транспортному засобі, у ручній поклажі, серед інших речей), елементів упаковки зазначених засобів, або пакувального матеріалу (папір, поліетиленові пакети, коробки, банки, порожня тара, що залишилася після розфасовки та збуту засобів, етикетки тощо). Такі предмети необхідно детально описувати із вказівкою точного їх місцезнаходження, маскування, зокрема й відстань від затриманого та інших осіб, а після – вилучати для подальшого експертного дослідження. Якщо проводиться огляд житла підозрюваного, то обов’язково необхідно відобразити в протоколі огляду стан житлового приміщення, рівень забезпеченості, обстановку, давність проведеного ремонту, наявність цінних речей, техніки тощо – порівняно з відомостями про прибутки сім’ї невідповідність прибутків і витрат може стати додатковим доказом наявності нетрудових доходів.

2) у ситуації, коли порушено спеціальні правила поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами на підприємствах (установі), немає необхідності докладно описувати розташування місця події й предмети обстановки. Особливістю таких незаконних діянь є те, що порушення правил поводження із зазначеними засобами може мати місце тільки в межах того підприємства, установи, організації, де вони

безпосередньо виробляються, виготовляються, зберігаються, відпускаються тощо, тобто тут спостерігається локалізація місця події (аптека, виробничий цех, склад, санітарно-епідеміологічні станції, лабораторії лікарень тощо). Тому необхідно акцентувати увагу й фіксувати в протоколі огляду місця події факти відхилення реальних умов проведення дій з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами від умов, що зазначені в нормативно-правових актах (правилах).

При відпуску отруйного чи сильнодіючого лікарського засобу з аптеки, аптечного кіоску, ветеринарної аптеки, перш за все необхідно оглянути документи, що підтверджують законність діяльності з продажу лікарських засобів, ветеринарних препаратів. Такими документами можуть бути: ліцензія, копія ліцензії або довідка про прийняття заяви про переоформлення ліцензії (може діяти протягом терміну від трьох робочих днів до півтора місяця залежно від підстав переоформлення).

Також необхідно здійснити огляд та перевірку отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів зі списком отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, дії з якими дозволено, та додатково провести огляд (за необхідності вилучення чи ксерокопіювання) статутних документів, посадових інструкцій, звіряння чеку, контрактів, угод, товарно-транспортних накладних, документації на вивіз продукції з підприємства-виробника, складу, платіжних доручень, а також матеріалів перевірок відповідними державними органами щодо дотримання ліцензійних умов тощо.

В якості рекомендації працівникам правоохоронних органів потрібно зазначити, що так як у цій ситуації порушуються правила відпуску отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, то може мати місце порушення правил їх придбання, зберігання й обліку. При огляді місця події на це може вказувати, зокрема:

– наявність великої кількості зазначених лікарських засобів у приміщенні, або значне перевищення їх фактичної кількості порівняно з документально оформленим;

– їх місцезнаходження не в сейфі окремо від інших лікарських засобів або окремому приміщенні, як це передбачено правилами зберігання [173; 174], а в будь-якому іншому місці (шафах, шухлядах, особистих речах працівників аптеки, складу тощо);

– зберігання таких лікарських засобів без зовнішнього упакування, не у фабричній упаковці, невідповідність зовнішнього оформлення упакування його вмісту (номер партії, дата виготовлення, логотип і маркування виробника тощо) [175];

– наявність грошових коштів (особливо великої кількості) поза касовим апаратом.

Окрім цього, про порушення правил придбання й обліку отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів може свідчити певна документація, на виявлення, огляд і вилучення якої необхідно приділяти значну увагу:

– документація, що оформлюється під час надходження для реалізації (в аптечних установах) або для забезпечення лікувально-діагностичного процесу, проведення наукових досліджень (у лікувально-профілактичних, науково-дослідних установах) лікарських засобів: супровідні документи, накладні, прибуткові документи, реєстраційні журнали, що дозволяють встановити дату постачання, назву і лікарську форму, поставлену кількість лікарського засобу, назву й адресу постачальника;

– документація, що оформлюється при списанні, знищенні, утилізації відходів лікарських засобів (до яких відносяться неякісні, із закінченим терміном зберігання, незареєстровані, фальсифіковані лікарські засоби) [176]; акт передачі лікарського засобу постачальникові або виробникові чи акт про

---

[173] Правила зберігання та проведення контролю якості лікарських засобів у лікувально-профілактичних закладах: наказ МОЗ України від 16 грудня 2003 р. № 584. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0275-04#Text

[174] Правила транспортування та зберігання ветеринарних препаратів, субстанцій, готових кормів, кормових добавок та засобів ветеринарної медицини: наказ Мінагрополітики України від 13 серпня 2002 р. № 44. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-02#Text

[175] Правила зберігання та проведення контролю якості лікарських засобів у лікувально-профілактичних закладах: наказ МОЗ України від 16 грудня 2003 р. № 584. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0275-04#Text

[176] Правила утилізації та знищення лікарських засобів: наказ МОЗ України від 24 квітня 2015 р. № 242. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0550-15#Text

знищення відходів лікарського засобу, де повинно зазначатися, які лікарські засоби передавалися, знищувалися (назва, виробник, номер серії, дата виготовлення, коли й звідки надійшли, кількість).

– документація, що оформлюється при проведенні інвентаризацій лікарських засобів: інвентаризаційні описи, відомості, акти контрольної перевірки інвентаризації цінностей, книга реєстрації контрольних перевірок інвентаризацій тощо;

– документація, що оформлюється при переміщенні, використанні лікарських засобів, напівфабрикатів: при виготовленні лікарських засобів в умовах аптеки – журнал реєстрації окремих стадій виробництва, журнал і паспорт письмового контролю тощо; при списанні лікарських засобів на хворих у лікувально-профілактичних установах – листки призначень цих хворих, їх історії хвороби, амбулаторні картки поліклінічних відділень;

– документація, що оформлюється при відпуску лікарських засобів (журнал обліку отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, що підлягають предметно-кількісному обліку в установах охорони здоров'я, форму якого затверджено наказом МОЗ України від 19 липня 2005 р. № 360) [177];

– документація, що надається для придбання окремих категорій лікарських засобів та залишається в аптеці після їх відпуску (рецепти на придбання лікарських засобів, на виготовлення їх в умовах аптеки, а також вимога-замовлення на відпуск лікарських засобів лікувально-профілактичним і науково-дослідним установам).

Крім того, необхідно оглянути та вилучити:

– стрічку з касового апарату;

– готівку в касі, торговому залі або службових приміщеннях, що могла бути отримана при відпуску отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з порушенням встановлених правил, для подальшої звірки.

---

[177] Правила виписування рецептів на лікарські засоби і вироби медичного призначення, Порядок відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів, Інструкція про порядок зберігання, обліку та знищення рецептурних бланків: наказ МОЗ України від 19 серпня 2005 р. № 360. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-05#Text

Водночас, у випадку, коли неможливо знайти матеріальні сліди, проведення огляду місця події все ж залишає суттєве значення для кримінального провадження, оскільки навіть опис місця де було вчинено кримінальне правопорушення дозволяє зафіксувати його обстановку, що у свою чергу дасть змогу перевірити показання інших учасників події.

Під час первинного огляду отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів головним завданням є з'ясування низки питань, що в змозі здійснити слідчий шляхом візуального обстеження: визначення агрегатного стану вилучених засобів, їх кількості, упаковки й ідентифікаційних ознак, видимих пошкоджень тощо. Якісні ж характеристики об'єктів (незалежно від стану упаковки), що оглядаються, встановлюються шляхом проведення хімічних, фізико-хімічних досліджень. Під час огляду вилучених засобів у протоколі огляду місця події необхідно відобразити інформацію щодо:

1) характеру упаковки (пакет, скляний посуд (який саме – колба, банка, ампула), капсули, таблетки, окремо чи в блістерах, коробках тощо), її цілісність (наявність або відсутність видимих пошкоджень);

2) наявності маркування та будь-яких написів (назва речовини, її кількість (вага), а для лікарських засобів ще й дозування, підприємство-виробник, фасувальник, номер партії, дата виготовлення (фасування) тощо;

3) зовнішні характеристики (кількість, колір, агрегатний стан, запах тощо). Особливу увагу слід звертати на буквено-цифрове маркування, що наноситься недрукарським способом, оскільки воно може позначати дату випуску, номер партії або інші відомості, які дозволять індивідуалізувати продукт промислового виробництва.

Слід також зазначити, що останнє дає можливість встановити джерело надходження вилучених отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів у незаконний обіг шляхом узагальнення й аналізу відомостей про такі засоби за результатами їх огляду. Грошові купюри, що використовувались при проведенні оперативної закупки, необхідно оглядати із застосуванням джерел ультрафіолетового випромінювання з метою виявлення на них

написів, невидимих при звичайному освітленні. З використанням джерела ультрафіолетового випромінювання доцільно проводити також і огляд предметів, що належать підозрюваному (гаманець, портмоне, сумка тощо). Зазвичай, на предметах, які могли контактувати з грошовими купюрами отриманими підозрюваним, можна знайти сліди спеціальної хімічної речовини, що використовувалася при мітці купюр.

Водночас може проводитись огляд інших предметів вилучених у затриманого, або виявлених під час огляду місця події. До прикладу:

– для виявлення ознак, що дозволяють встановити належність об'єкта, що оглядається, певній особі (сліди папілярних візерунків на упаковках, ампулах, а також документи, чернетки тощо);

– для встановлення характеру незаконних діянь, зокрема, доведення умислу на збут отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (пакувальний матеріал: пакети, коробки, банки, пляшки, що залишилися після збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, або приготовані для їх фасування).

Проте, варто додати, що огляд документів теж є важливим способом отримання доказів, під час досудового розслідування порушень встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, оскільки саме в документах фіксуються всі дії із зазначеними засобами. Наприклад, починаючи з їх виробництва (виготовлення) та закінчуючи відпуском (використанням) кінцевому споживачеві. Під час огляду необхідно встановити: вид документа (накладні, журнали обліку, рецепти на придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів тощо); ким та коли він виготовлений, виданий; зовнішні ознаки (папір, фарбники, спосіб нанесення тексту – друкарський чи рукописний); наявність ознак змін, внесених до тексту, у їх реквізити, наявність ознак механічної або хімічної дії.

При описі зовнішнього вигляду документа потрібно звернути увагу на відповідність його форми, що загальноприйнята для таких об'єктів. Якщо є

документи суворої звітності, то потрібно зазначити номери та дати їх видачі, чи зареєстровані вони у відповідних журналах обліку, бухгалтерських документах. При огляді ліцензії на право заняття окремими видами господарської діяльності (наприклад: виробництво лікарських засобів, оптова чи роздрібна торгівля ними тощо) необхідно у протоколі огляду місця події зафіксувати такі відомості:

1) вид діяльності, на який видано ліцензію, зокрема й групи лікарських засобів, на які ліцензія розповсюджується;

2) на чиє ім'я видано, дата видачі та термін дії ліцензії [178].

Варто додати, якщо подається копія ліцензії, то необхідно звірити назву органу, що видав ліцензію, з назвою органу на печатці, що засвідчує копію такої ліцензії – вони повинні бути ідентичні [179].

При огляді журналу обліку отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, що підлягають предметно-кількісному обліку в установах охорони здоров'я, необхідно звернути увагу на відповідність його оформлення нормативним вимогам. Журнал повинен бути пронумерований, прошнурований, опечатаний і завірений підписом керівника установи. Містити усі аркуші (з відсутністю вирваних або вклеєних) з дотриманням хронологічної послідовності в записах (дати здійснення записів, дати надходжень тощо). Також в журналі повинні бути відображені відомості про залишки засобів, які обліковуються, і фактичну їх наявність при огляді, відповідність кількості рецептів та вимог-замовлень на відпуск лікарських засобів, які вказані в журналі, рецептам та вимогам-замовленням, що зберігаються в установі.

При виявленні отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, у протоколі перераховується точне найменування, консистенція, кількість (за об'ємом або вагою), міра, колір, характерний запах, інші індивідуальні

---

[178] Шпомер А. В. Поняття, ознаки та функції ліцензування певних видів господарської діяльності в Україні // Підприємство, господарство і право.– 2004.– № 12.– С. 77-80.

[179] Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text

ознаки, а також місце, де відповідний об’єкт був виявлений та особливості його упакування. Попередньо із кожної виявленої тари беруться зразки, які надсилаються на судово-хімічну та інші види судових експертиз. Речові докази у вигляді отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, передаються на склади установ, організацій, які мають відповідний дозвіл на їх зберігання і де є належні умови для зберігання, за узгодженням чи з відома їх керівництва (командування). У довідці про речові докази, яка додається до обвинувального акту, або в самому обвинувальному акті вказується місце зберігання вилучених речових доказів з посиланням на відповідні документи, які підтверджують здачу на зберігання вищезазначеного майна або цінностей, вилучених під час досудового розслідування.

Отже, оглядом у кримінальному провадженні є СРД, що здійснюється уповноваженим суб’єктом (слідчий, прокурор та ін.), як до початку (огляд місця події – у невідкладних випадках) розслідування, так і після внесення відповідних відомостей до ЄРДР, змістом якої є вивчення та фіксація об’єктів з метою одержання фактичної інформації про обставини кримінального правопорушення. Проведення огляду (місця події, речей, документів, у тому числі електронних, зокрема, матеріалів відеозапису), під час розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів дає можливість слідчому й прокурору сформувати належну доказову базу (отримати фактичні дані про вид отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, спосіб учинення кримінального правопорушення, з’ясувати мотиви злочинної поведінки, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, пом’якшують чи обтяжують його покарання), а також з’ясувати інші обставини, встановлення яких необхідне як стороні обвинувачення для забезпечення швидкого, повного, неупередженого розслідування й успішного завершення досудового слідства з подальшим скеруванням обвинувального акту до суду, так і стороні захисту для формування відповідної правової позиції.

3.2. Допит

Допит – процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування між особами, що беруть у ній участь, спрямований на отримання відомостей про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні [[180], с. 77]. *Спілкування в ході допиту* – це взаємодія допитуючого з допитуваним. Мета першого – одержати об'єктивну інформацію про суб'єктивне відображення – слід пам'яті, а другого – розкрити суб'єктивний образ і передати про нього інформацію [[181], с. 360–361].

У юридичній літературі порядок організації і тактики проведення допиту на теоретичному рівні, досить широко висвітлений вченими-криміналістами. Дослідженням та розробкою цієї проблеми в різні часи займалась чимала кількість вітчизняних та зарубіжних науковців. Варто відзначити саме тих вчених, які зробили найбільший внесок в розвиток цього поняття в нашій державі, це зокрема: В. П. Бахін, В. К. Весельський [[182]; [183]], П. Д. Біленчук [[184]], А. Ф. Волобуєв [[185]], В. А. Журавель [[186]], В. О. Коновалова, [[187]; [188]], В. Г. Лукашевич [[189]; [190]], М. В. Салтевський [[191]], В. Ю.

---

[180] Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / За ред. В. Я. Тація. – Харків: Право, 2001. – 560 с.

[181] Салтевський М. В. Криміналістика. Навчально-довідковий посібник / М. В. Салтевський. – К., 1996. 159 с.

[182] Бахін В. П. Тактика допиту / В. П. Бахін, В. К. Весельський. – Навч. посібник. – К., НВТ Правник, 1997. – 64 с.

[183] Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) / В. К. Весельський. – Монографія. – К., НВТ Правник – НАВСУ, 1999. – 126 с.

[184] Биленчук П. Д. Осмотр места происшествия: Учебное пособие / П. Д. Биленчук, И. В. Сервецький, А. И. Остапенко. – Академия МВД Украины. – К., 1993. – 51 с.

[185] Волобуєв А. Ф. Тактика допиту: Лекція / А. Ф. Волобуєв. – Х., Ун-т внутр. справ, 1997. – 28 с.

[186] Журавель В. А. Допрос потерпевшего и использование его показаний для построения методики расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. «Уголовный процесс, криминалистика, судебная экспертиза» / В. А. Журавель. – Харьков, 1983. – 17 с.

[187] Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология: Учебное пособие / В. Е. Коновалова. – Х., Консул, – 1999. – 157 с.

[188] Коновалова В. Е. Тактика допроса при расследовании преступлений / В. Е. Коновалова, А. М. Сербулов. – К., РИО МВД УССР, – 1978. – 112 с.

Шепітько [192], Ю. М. Чорноус [193] та ін. Значна увага вчених пояснюється тим, що допит є однією з найпоширеніших СРД, що проводяться під час досудового розслідування. Взагалі, досудове розслідування будь-якого кримінального правопорушення не обходиться без допиту тієї чи іншої категорій осіб. Так, у досліджуваних кримінальних провадженнях у 19 % випадків було проведено 3 допити, у 26 % – 4 допити, у 17 % – 5 допитів, у 38 % – 6 і більше (додаток Б). Тому очевидно, що не можна недооцінювати цей спосіб отримання доказів, проте наявності й використання лише загальних рекомендацій щодо тактики його проведення недостатньо. Необхідно розроблення комплексних методичних рекомендацій з проведення цієї СРД з урахуванням криміналістичної, кримінально-правової характеристик незаконних діянь із отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, зокрема, на основі розроблених слідчих ситуацій.

Під час опитування працівників органів досудового розслідування було встановлено, що 52,4 % з них зазнають труднощів у визначенні предмета допиту; при цьому 49 % опитаних – використовують методику, розроблену для досудового розслідування інших видів кримінальних правопорушень. Наприклад, деякі слідчі, зазначали, що користуються методикою досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів при досудовому розслідуванні кримінального правопорушення пов’язаного з незаконним обігом з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами. Водночас, 12,8 % слідчих відповіли, що не використовують жодну методику, діючи «за

---

[189] Лукашевич В. Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования. / В. Г. Лукашевич. – Монография. – К., Изд-во Укр. акад. внутр. дел, 1993. – 194 с.

[190] Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий: Учеб. пособие / В. Г. Лукашевич. – К., НИИ РИО КВШ МВД СССР, 1989. – 88 с.

[191] Салтевський М. В. Криміналістика. Навчально-довідковий посібник / М. В. Салтевський. – К., 1996. 159 с.

[192] Шепітько В. Ю. Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. - К., Концерн Видавничий Дім Ін Юре, 2004. – 728 с.

[193] Криміналістика: підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В. В. Пясковського. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2020. – 752 с.

інтуїцією», що абсолютно неприпустимо. Як наслідок такого підходу є неповнота проведення допиту у 59 % вивчених кримінальних провадженнях, що безпосередньо відображається на якості досудового розслідування і лише 13 % з опитаних вважають за необхідне, при підготовці до допиту, вивчити нормативно-правові акти, що регламентують діяльність з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами (додаток А). Тому завданнями цього підрозділу дисертації є: 1) встановлення та класифікація осіб, допит яких в ході досудового розслідування кримінальних правопорушень може сприяти отриманню відповідних доказів; 2) формулювання питань та визначення кола обставин, які необхідно з'ясувати в окремих категорій допитуваних осіб; 3) визначення черговості проведення таких СРД з метою повного та всебічного з'ясування обставин вчинення кримінального правопорушення.

Залежно від процесуального становища допитуваного розрізняють допит: свідка; потерпілого; підозрюваного; обвинуваченого; експерта (на стадії судового розгляду) [194, с. 441]. Зазначені особи відрізняються, перш за все, характером участі в тому, що відбулося, та відомостями, якими вони володіють або можуть володіти. Однак головний і обов'язковий учасник кримінального процесу, ключова фігура в досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, зокрема й тих, що пов'язані із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, – підозрюваний, який згодом у випадку зібранні достатніх та належних доказів набуває статусу обвинуваченого.

Так, при затриманні особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення пов'язаного із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, необхідно в першу чергу допитувати саме її. Якщо затриманих декілька, то черговість слід встановлювати з урахуванням того, у кого вилучені речовини, що збувалися. В такому випадку повинен спрацювати чинник раптовості – необхідно

[194] Криміналістика: підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус,А. В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В. В. Пясковського. – 2-ге вид., перероб.і допов. – Харків : Право, 2020. – 752 с

використовувати відсутність у затриманого часу на розробку власної версії події, що сприяє отриманню або правдивих показань, або, навпаки, суперечливих, аналіз і викриття яких у подальшому може схилити його до визнання своєї вини та викриття інших співучасників.

При затриманні збувальника й покупця – спочатку слід допитати покупця, але якщо не встановлено ролі кожного із затриманих, то необхідно спочатку допитати осіб, які поводять себе менш спокійно, невпевнених, з ознаками хвилювання, у реальних умовах часу таких легше «розговорити». У свою чергу, свідки повинні бути допитані після підозрюваного, щоб при їх допиті можна було деталізувати та уточнювати відомості, повідомлені самим підозрюваним. На нашу думку, аргументи про те, що протоколи допиту свідків-очевидців події допоможуть схилити підозрюваного до надання більш правдивих показань, є непереконливими, оскільки наявність свідків вчинення кримінального правопорушення вже справляє на підозрюваного належний психологічний ефект, а відкладання його допиту може надати додатковий час для розроблення власної хибної версії про те, що відбулося.

Таким чином, вважаємо, шо отримувати показання свідків, перед допитом підозрюваного необхідно лише у випадках, коли саме вони вказали на затриманого як на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення що власне і слугувало підставою його затримання.

Допит свідка. Умовно свідків можна поділити на групи залежно від джерела їх встановлення, відношення до законного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, характеру й форми участі в ньому, а також відомостей, якими вони володіють та можуть повідомити органи досудового розслідування:

1) очевидці події: співробітники поліції, які виявили кримінальне правопорушення та організували затримання підозрюваного, учасники затримання (покупці отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів при проведенні оперативної закупки, «супроводжуючі» при проведенні контрольованої поставки, поняті та інші), а також представники

контролюючих органів, які виявили факти порушення правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами на підприємствах, установах, організаціях, а також очевидці спілкування підозрюваного з потерпілим або ті, що спостерігали поведінку та стан потерпілого після вживання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів);

2) очевидці вчинення кримінально-протиправної діяльності підозрюваного, до його затримання правоохоронними органами;

3) свідки, які встановлюються із показань підозрюваного – родичі, знайомі, інші особи, які можуть підтвердити чи спростувати показання надані підозрюваним;

4) свідки, що характеризують особу підозрюваного (сусіди, родичі, співробітники за місцем роботи, навчання тощо).

5) при встановленні ймовірного джерела надходження отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів у незаконний обіг, а також при встановленні фактів порушення правил поводження із зазначеними засобами – особи, які працюють у цій галузі, на конкретному підприємстві, установі, організації.

Співробітники правоохоронних органів, які брали участь у затриманні, підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення пов’язаного із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів допитуються з таких питань:

– коли, де, і хто безпосередньо брав участь у проведенні СРД, НСРД чи ОРЗ на підставі чого (ухвали слідчого судді тощо);

– який був порядок їх проведення, хто, а головне в якості кого у них брав участь;

– які були дії підозрюваного та інших учасників у ході проведення СРД та НСРД;

– як здійснювалось затримання, невідкладний обшук (огляд речей) підозрюваного, що було знайдено, де, у якій кількості;

– що пояснював підозрюваний з приводу вилучених у нього предметів і речовин (з приводу збутого), кому ці предмети належать, як і коли опинилися у його розпорядженні, з якою метою тощо;

– які предмети було вилучено;

– чи надходили від кого-небудь зауваження, доповнення, заперечення в ході проведення СРД.

При допиті цих осіб слідчому доцільно мати перед собою матеріали вже проведених СРД, щоб пред'явити їх допитуваному і своєчасно поставити уточнюючі запитання у випадку, якщо свідок сумлінно помилятиметься або даватиме суперечливі показання.

У *понятих чи інших очевидців події* окрім детальних показань щодо самих обставин затримання необхідно з'ясовувати:

– у який момент їх було запрошено до процесуальної участі як понятих та з якого часу вони були присутні при тому, що відбувалось;

– хто знаходився на місці події і що там було;

– як поводив себе затриманий, що робив та про що говорив;

– чи вилучалися при них які-небудь предмети, речовини, де, які, у якій кількості тощо (детально про обставини вилучення);

– яким чином отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби вилучалися, пакувалися, опечатувалися тощо.

Особи, які здійснюють контроль за дотриманням правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, та ті, хто виявив факти їх порушень (співробітники контрольно-наглядових органів, інспекцій, тощо) повинні бути допитані з таких питань:

– у якій установі (організації) та на якій посаді працює;

– що входить до його функціональних обов'язків;

– як часто й на підставі чого ним проводилася перевірка вказаного підприємства, предмет перевірки;

– що, коли і за яких обставин було встановлено в ході перевірки, які правила було порушено, у чому це виразилось;

– яким чином був зафіксований факт порушення, чи встановлювалися винні (відповідальні) особи, хто повідомлявся (з керівництва, співробітників) і яка була реакція на повідомлення про виявлені факти порушення;

– чи вживалися співробітниками підприємства, установи, організації заходи щодо усунення виявлених порушень;

– чи виявлялися раніше на цьому підприємстві, установі, організації порушення правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, як часто, коли і в чому вони проявлялись;

– інші питання залежно від конкретних обставин вчинення кримінального правопорушення.

Свідків, які проживають по сусідству з підозрюваним варто допитати з таких питань:

– чи знає він затриманого, де і з ким він проживає, з якого часу; працює чи ні, як давно, рівень життя, тощо;

– чи є у нього, членів сім'ї (зокрема, в користуванні) автомобіль, гараж, сарай, квартири, інші приміщення;

– чи часто відлучається з місця постійного проживання, на який період часу;

– чи часто привозить (приносить) або вивозить (виносить) великі сумки, коробки, пакети тощо;

– чи часто до підозрюваного хтось приходить в гості; хто, коли, у який час доби;

– чи заходив до житла підозрюваного допитуваний; що бачив, хто всередині знаходився, на що звернув увагу, чи були дивні предмети, запахи тощо;

– чи пропонував йому підозрюваний який-небудь порошок, рідину, ліки і з якою метою, яка розмова була про це;

– які стосунки підозрюваного у сім'ї, з сусідами тощо.

Водночас, слід мати на увазі, що при допиті свідок може не розказати про обставини, що цікавлять органи досудового розслідування, не через те,

що він щось не пам’ятає, або хотів би приховати, а тому, що не знає, яка специфіка, призначення, зовнішній вигляд деяких отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

У *родичів або знайомих* підозрюваного з’ясовують:

– біографію підозрюваного, його характер, інтереси, захоплення, життєва вибагливість, коло знайомств;

– чи є відхилення в психічному та фізичному стані, чи вживає наркотичні або інші психотропні речовини, алкоголь, якщо так, то з якого часу;

– чи працює, чи має постійне джерело доходів, основні його витрати (придбання) за останній час;

– чи надавав грошову допомогу сім’ї, чи розказував про новий спосіб заробляння грошей і що це за спосіб, що він про нього розповідав;

– чи доводилося бачити в підозрюваного отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, або інші не типові для звичного життя предмети (порошки, рідини, ампули), що він з приводу них розповідав.

При допиті цієї категорії осіб важливо враховувати, що вони можуть бути зацікавлені в результатах розслідування, або бути співучасниками кримінального правопорушення, або особами, залежними від підозрюваного.

При допитах свідків-покупців отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів слідчому слід мати на увазі, що, як правило, ці особи самі ведуть антигромадський спосіб життя, раніше судимі, допускають вживання наркотичних засобів, тощо. Тому, такі свідки схильні до надання неправдивих показань. До речі, у випадку якщо покупець отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів повідомляє слідству відомості ще про одного збувальника зазначених засобів, то в таких ситуаціях слідчому, або за його дорученням оперативним працівникам необхідно вжити всі невідкладні заходи для встановлення цієї особи та зібрати докази для подальшого викриття його у вчиненні кримінально-протиправних дій. При цьому будь-

яке зволікання у проведенні невідкладних СРД у цьому випадку неприпустимо.

Також як свідки вчинення кримінального правопорушення пов'язаного із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів можуть бути допитані *співробітники підприємства, установи, організації, де було встановлено факти порушення правил* поводження із зазначеними засобами, що працюють в структурному підрозділі, де безпосередньо було допущено порушення встановлених правил, інших підрозділах, зокрема таких, що забезпечують охорону підприємства. У першої групи осіб необхідно з'ясовувати:

– питання, що стосуються організації роботи на підприємстві, установі із отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами;

– питання про постачальників зазначених засобів, а також сировини для їх виготовлення, частоту постачань, порядку доставки, оформлення, обліку, розрахунків з постачальниками тощо;

– режим роботи підприємства, установи та графіки роботи співробітників;

– обов'язки, які виконуються згідно з інструкціями, та фактично покладені на окремих співробітників (має важливе значення для встановлення відповідальності кожного), зокрема на конкретній ділянці роботи, хто відповідає за дотримання правил, що були порушені;

– питання, що стосуються обставин вчинення виявлених порушень правил (з детальним описом, якщо особа володіє якою-небудь інформацією: коли було вчинено і виявлено порушення правил, протягом якого періоду, хто знав про цей факт, чи вживалися заходи з усунення порушень тощо);

– чи були раніше випадки виявлення порушення правил поводження із отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, скільки разів, коли, ким порушувалися і хто виявляв;

– питання, що стосуються особи підозрюваного, якщо такий є (як давно працює, ставлення до виконання своїх професійних обов'язків, його

відносини з керівництвом та іншими співробітниками, рівень професійної підготовки, характер покладених на нього обов'язків тощо).

Співробітників, які забезпечують пропускний режим та охорону підприємства, установи, необхідно допитати про таке:

– на якій посаді та з якого часу працює, що входить до його службових обов'язків;

– яким чином організована робота з охорони підприємства, який режим входу (виходу) осіб, або ввезення (вивозу) вантажів, хто, коли, на підставі яких документів має право переміщати що-небудь на територію або за її межі, чи фіксуються ці факти в журналах, іншій документації (накладна на вивіз продукції, перепустка тощо);

– час і режим постачань сировини, товарів, вивозу продукції, їх кількість, частота (зокрема за одну зміну);

– хто дає дозвіл на ввезення/вивіз вантажів, у якій формі (усно, письмово) та інші питання, які повинні бути сформовані залежно від конкретних обставин вчинення кримінального правопорушення.

Допит потерпілого. При допиті потерпілого, якому було спричинено шкоду здоров'ю отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, дії правоохоронців повинні бути спрямовані на встановлення безпосереднього виду небезпечної речовини, їх кількості, а також особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з чим слід з'ясовувати:

– де, у який час, за яких обставин познайомився із підозрюваним, виявився на місці кримінального правопорушення, що там робив;

У випадку отруєння небезпечною речовиною:

– чи вживав алкогольні або інші напої, у якій кількості, з якого посуду; де на момент допиту знаходиться цей посуд;

– чи вживав потерпілий раніше отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби якщо так, то які саме, коли, з якою метою, протягом якого періоду часу, кількість спожитих раніше отруйних чи сильнодіючих препаратів;

– стан самопочуття після їжі, пиття на місці кримінального правопорушення, після чого саме, протягом якого часу; що відчував після того, як отямився;

– коли й куди звертався за медичною допомогою; чи не залишилися на місці кримінального правопорушення сліди (потерпілого) біологічних виділень; чи не залишилися на місці кримінального правопорушення які-небудь предмети та речі, що належать правопорушнику;

– детальний опис самого правопорушника, звідки потерпілий його знає, як давно тощо.

Допит підозрюваного. Проведене дослідження протоколів допитів дозволило скласти зразковий перелік запитань, що ставляться особі, яка підозрюється у вчиненні кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів:

1) питання, що стосуються особи підозрюваного (паспортні дані, місце проживання, роботи, домашній і мобільний телефони, відомості про освіту, стан здоров'я, наявність судимості), є «стандартними» та передбачені бланками протоколів, що зазвичай використовуються органи досудового розслідування;

2) питання про обставини його затримання;

3) чи знає він, які предмети у нього вилучені;

4) де, у кого і з якою метою придбав вилучені отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, у якій кількості та за якою ціною;

За результатами дослідження, констатуємо, що на жаль, на практиці часто цілий ряд запитань до підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення не з'ясовувалися, або з'ясовувалися поверхнево. Варто додати, що перелік запитань, які необхідно з'ясувати при допиті підозрюваного, визначається конкретною слідчою ситуацією, що склалася на початковому етапі досудового розслідування та обставинами, що підлягають встановленню. Від так у разі затримання особи під час збуту отруйних чи

сильнодіючих лікарських засобів (перша типова слідча ситуація зазначена у п. 2.1) при допиті необхідно, окрім вищезазначених питань, з'ясувати:

– які речовини у нього вилучені та звідки вони в нього;

– чи є спеціальний дозвіл на поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами (як правило, такого дозволу в особи немає), а якщо є, то коли і ким видано, на дії з якими засобами (з метою з'ясування, чи передбачені спеціальним дозволом саме ті дії і засоби, з приводу яких особа затримана);

– у кого, коли, де, за яких обставин, за якою ціною, у якій упаковці, з якою метою придбав отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби;

– яким чином, з чиєю допомогою знайшов особу (фірму, кіоск тощо), що збула цю речовину чи засіб;

– чи давно знає збувальника, відомості про збувальника (зовнішність, особливі прикмети, місця появи, сфера занять, коло знайомств, зв'язки, місце проживання тощо);

– чи відомі йому інші збувальники;

– який час зберігав отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, де саме, у якій упаковці, розфасовка;

– де знаходиться нереалізована частина таких засобів, зокрема, у якій кількості та упаковці;

– чи знав осіб, яким збував отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, чи знали вони його, якщо ні, то за як знаходили один одного;

– яким чином було організовано збут (особисто, через певних осіб, оптом або у роздріб);

– за якими цінами збував (планував збувати) отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, і хто ці ціни встановлював;

– як розфасовував речовини та засоби: де, з чиєю допомогою, де брав упаковку;

– чи збував обладнання для виробництва (виготовлення) цих речовин та засобів;

– чи знайомі йому інші учасники злочинної групи, якщо так, то в чому полягала роль кожного з них;

– як утворилася група, хто її очолює, способи конспірації, сповіщення, зв'язки;

– як він увійшов до злочинної групи, які ролі виконували ті, кого він знає; чи намагався вийти з групи;

– окрім загальних відомостей про особу допитуваного необхідно також з'ясовувати, де він вчився, якими спеціальними знаннями володіє (для встановлення того, чи знає він про те, які лікарські засоби відносятьсяч до категорії отруйних та сильнодіючих, де вони застосовуються, правила поводження з ними); де працював раніше (чи не були пов'язані попередні місця роботи із законним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, чи не залишилися зв'язки в цій галузі й можливість вилучення таких засобів із законного обігу) тощо. Слід також мати на увазі, що будь-який збут отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів пов'язаний з їх незаконним придбанням (або виробництвом, виготовленням, що теж не виключається) та незаконним зберіганням. Під час допиту подібні факти вимагають з'ясування: способу, часу, конкретні місця кримінально-протиправних дій, а також характер і кількість лікарських засобів.

При виявленні та вилученні в затриманого отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; мету дій підозрюваного не встановлено (друга слідча ситуація) питання, які повинні бути з'ясовані у нього під час допиту, аналогічні попередній ситуації, проте особливу увагу слід звернути на встановлення:

– належності вилучених речовин;

– наявності умислу, мети, мотивів вчинюваного – відповіді не повинні бути односкладними, їх необхідно деталізувати: якщо хтось просив завезти, то хто, коли, куди, для чого, що обіцяв йому за послуги тощо;

– чи вживає сам наркотичні засоби, психотропні, отруйні, сильнодіючі речовини, отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, які, як давно, як часто, у якій кількості;

– чи перебуває на обліку в наркологічному диспансері, в інших лікувальних установах, де, у яких лікарів, як давно;

У випадку затримання особи, після того як спеціальною перевіркою було встановлено факти порушень правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами на підприємстві, установі, організації (шоста типова слідча ситуація), необхідно з'ясовувати:

– назву підприємства, установи, організації, де працює затриманий, характер її діяльності та як давно така діяльність здійснюється;

– з якого часу та на якій посаді працює затриманий, що входить у його функціональні обов'язки, та яким нормативно-правовим вони передбачені;

– наявність і термін дії спеціального дозволу на поводження з отруйними та сильнодіючими лікарськими засобами, на чиє ім'я виданий спеціальний дозвіл;

– чи є інші філії, представництва підприємства, установи, організації в інших містах, чи здійснюють вони аналогічну діяльність;

– який порядок проведення вказаної діяльності, хто організовує й несе відповідальність на підприємстві, установі, організації (у відділі, цеху, лабораторії) за придбання, зберігання, облік й інші дії з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, як давно і чим це закріплено (накази, розпорядження, інструкції тощо), зокрема й на різних виробничих ділянках;

– де утримуються для подальшої реалізації отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, як часто, у якій кількості, порядок та оформлення поставок, відповідальні особи;

– хто має доступ до отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, і проводить (раніше проводив) які-небудь дії з ними;

– детальний опис усього, що відбулося до, у час та після затримання (обов'язково відобразити в протоколі: чи знав підозрюваний, що порушує

правила поводження із зазначеними засобами, чи умисно він пішов на порушення, з якої причини; відобразив чи ні факт порушення у відповідній документації, якщо ні, то чому; як збирався оформляти надалі порушення встановлених правил тощо).

Особлива увага при проведенні допиту повинна звертатися на виявлення каналів придбання й каналів збуту (детальний опис збувальника, покупця, «виходу на зв'язок» з ним, порядку придбання, розрахунків, звідки знає збувальника або звідки відомі канали незаконного надходження отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів тощо), кримінально-протиправних зв'язків підозрюваного з іншими особами. Питання повинні бути направлені на максимальну деталізацію показань підозрюваного. Надалі його показання повинні бути ретельно перевірені шляхом проведення СРД.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що у більшості вивчених нами матеріалів кримінальних проваджень слідчі (оперативні працівники) недостатньо конкретизували показання надані підозрюваним стосовно джерел придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та каналів їх збуту, а також не вживали заходів щодо встановлення цих важливих обставин, обмежуючись, у кращому випадку, наданням окремого доручення щодо встановлення джерела й каналів збуту, на які, зазвичай, одержували стандартні відповіді про те, що вжитими заходами встановити осіб, що збули ті чи інші отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби підозрюваному, як і осіб, яким підозрюваний мав намір збути або збув, не представилося можливим. З вивчених кримінальних проваджень, які було розпочато на підставі вчинення кримінального правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 321 КК України, у 74 % випадків не було встановлено джерело придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (додаток Б).

Отже, запропоновані питання, які необхідно з'ясувати у тих чи інших допитуваних осіб (свідок, потерпілий, підозрюваний), мають орієнтовний характер та залежать від ситуації, що склалася в ході досудового розслідування конкретного кримінального правопорушення, пов'язаного із

незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів і відповідно підлягають індивідуальному корегуванню.

3.3. Обшук

Проведення обшуку під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів є одним із способів отримання доказів кримінально-протиправної діяльності підозрюваного. Обшук може проводитись за місцем проживання, місцем роботи підозрюваного, у транспортному засобі, гаражі, дачі, тощо. При цьому від своєчасності проведення та грамотної організації цієї СРД напряму залежить результат досудового розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії.

Однак, вивчення матеріалів кримінальних проваджень розпочатих за фактом незаконного поводження отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами показало, що значення цієї СРД на практиці недооцінюється. Підтверджується це тим, що зі всіх досліджуваних кримінальних проваджень, лише в 22 % випадків проводився обшук (тільки обшук житла), з них 12 % з метою виявлення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів і ще 10 % – з метою виявлення інших предметів та документів (додаток Б).

Зазначимо, що обшук – це СРД, змістом якої є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих громадян, їх одягу і речей з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [[195], с. 423].

Загальними завданнями обшуку є:

1) виявлення та вилучення: – знарядь кримінального правопорушення (наприклад, зброї, знарядь зламу та інших об'єктів);

[195] Криміналістика: підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В. В. Пясковського. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Харків: Право, 2020. – 752 с.

– предметів зі слідами кримінального правопорушення або тих, що є результатом кримінально-протиправної діяльності (наприклад, підроблені документи, фальшиві гроші);

– предметів та цінностей, здобутих (нажитих) кримінально-протиправним шляхом;

– документів, що мають значення для досудового розслідування або характеризують особу злочинця (фотознімки, аудіо- та відеозаписи, листи, щоденники, записники);

– об'єктів, що використовувалися для реалізації кримінально-протиправного задуму;

– об'єктів, що вилучені з цивільного обігу, заборонені для використання або потребують спеціального дозволу, незалежно від того, відносяться вони до кримінального провадження чи ні (вогнепальна та холодна зброя, наркотичні засоби, психотропні, вибухові або отруйні речовини, таємні документи);

– майна для забезпечення відшкодування заподіяних збитків (з метою забезпечення цивільного позову) або в цілях можливої конфіскації;

– інших об'єктів, що мають значення для досудового розслідування і виступають засобом встановлення об'єктивної істини;

2) виявлення: – осіб, які переховуються від слідства та суду або втекли з-під варти чи місць позбавлення волі та перебувають у розшуку;

– трупів та їх частин;

– тварин (тих, що використовувалися як засоби або знаряддя вчинення кримінального правопорушення);

3) перевірка зібраних за кримінальним провадженням доказів та одержання нових доказів й перевірка слідчих версій, що висунуті слідчим на початковому етапі досудового розслідування;

4) встановлення обставин, що сприяли або перешкоджали учиненню кримінального правопорушення, вжиття заходів профілактичного характеру та ін. [[196], с. 288–289].

Не будемо детально зупинятись на загальних аспектах проведення обшуку (організаційних, тактичних), оскільки вони вже неодноразово були висвітлені у юридичній літературі [[197]; [198]; [199]; [200]; [201]], а відразу перейдемо до предметного розгляду особливостей проведення обшуку досліджуваних кримінальних правопорушень. Від так специфікою проведення обшуку під час досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів є низка положень, знання та врахування яких дозволить повною мірою використовувати можливості цієї СРД. До таких положень слід віднести:

а) місця проведення обшуку на підставі даних криміналістичної характеристики про місце вчинення кримінально-протиправних діянь із отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами;

б) предмети, а також документи, на виявлення і вилучення яких слід звертати особливу увагу;

в) місця можливого виявлення предметів та документів;

г) порядок та особливості їх вилучення;

д) особливості фіксації в протоколі ходу та результатів проведення обшуку.

Обшук повинен бути проведений:

---

[196] Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. – 2-е вид, перероб. і доп. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. – 480 с.

[197] Денисюк С. Ф. Обыск в системе следственных действий (тактико-криминалистические проблемы): Науч.-практ. пособие / С. Ф. Денисюк, В. Ю. Шепитько. – Харьков: Консум, 1999. – 160 с.

[198] Комиссаров В. И. Обыск как сущность и явление в криминалистической тактике / Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Збірник наук.-практ. матеріалів – Вип. 4. – Харків: Право, 2004.– С. 103-109.

[199] Леви А. А. Обыск: справочник следователя / А. А. Леви, А. И. Михайлов.– М., 1983.– 95 с.

[200] Россинский С. Б. Обыск в форме специальной операции: Учеб. пособие для студ. вузов – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 199 с.

[201] Тертышник В. М. Обыск: Учеб. пособие. – Харьков: Гриф, 1997. – 36 с.

1) при затриманні особи та вилученні в неї отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (перша та друга слідчі ситуації) – за місцем проживання затриманої особи, а також у його близьких родичів (за наявності достатніх підстав вважати, що такі засоби можуть зберігатися в них). У таких випадках слід виявляти та вилучати як отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, так і елементи їх упаковки, зокрема, контейнери, або папір для згортків (газети, сторінки з книг або книги з частково вирваними сторінками), особливо якщо в затриманого або покупця було вилучено засоби упаковані в подібний матеріал, пристосування для фасування рідких, сипких отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (терези, ємності з градацією, воронки, використані шприци, особливо якщо на них залишилися мікрочастинки речовин, що фасувалися, порожні ампули, флакони, шприц-тюбики тощо).

Також під час проведення обшуку необхідно вилучити порошки, таблетки, ампули, що не мають відомостей про їх назву та призначення, а також всі знайдені хімічні речовини (особливо які знаходяться у великих кількостях, що може свідчити про зберігання їх з метою збуту, а не для особистого вживання) та обладнання, у тому числі сумки, портфелі, одяг, що належать затриманому і які, за показаннями свідків-очевидців події, раніше знаходилися при ньому (на ньому) під час збуту, або придбанні отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Водночас потрібно вилучати предмети, що свідчать про джерела придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (рецепти, накладні, перепустки на хімічні та інші підприємства, установи, організації, нотатки, візитні картки з номерами телефонів, адресами, іменами, прізвиськами ймовірних збувальників (покупців) чи інших співучасників, фотографії, записи автовідповідачів, відеокасети, за якими можливо встановити зв’язки підозрюваних з іншими особами та ідентифікувати їх за голосом тощо).

Зазвичай такі предмети підозрювані зберігають вдома, як на видному місці (у випадку заняття «сімейним бізнесом» та організацією тимчасового зберігання чи збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів) так і

можуть маскувати всередині інших предметів, зокрема, в холодильнику чи серед інструментів, господарських предметів у гаражі, коморі, сараї поблизу місця проживання тощо.

2) при встановленні джерела придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (особи яка незаконно виготовляє, зберігає та збуває такі матеріали) – за місцем проживання та місцем роботи вказаної особи.

Предметом обшуку в цьому випадку можуть бути отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, а також гроші, отримані від незаконного збуту таких засобів. Однак, окрім цих предметів, при перевірці версії про виготовлення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів: обладнання, що призначене для їх виготовлення, напівфабрикати, заготівки, відходи «виробництва» (відпрацьовані реагенти, тара, зіпсована упаковка тощо), спеціальна література (підручники з хімії, біології, статті, нотатки, листи зі схемами, формулами тощо), рукописні тексти аналогічного змісту; при перевірці версій про те, що особа є не виробником отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а одержує їх шляхом виведення із законного обігу: бланки рецептів, накладних-вимог (чистих або заповнених), печаток, фальшивих документів підприємств (установ, організацій), що здійснюють «псевдозаконну» діяльність із отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами тощо.

3) За наявності відомостей про розкрадання – виведенні отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів із законного обігу на підприємстві, установі, організації. Розкрадання може здійснюватися на будь-якому з етапів законного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, тому місця проведення обшуку повинні визначатися залежно від наявної інформації про джерело надходження цих засобів у незаконний обіг.

Слід мати на увазі, що розкрадання безпосередньо пов’язані з порушенням правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання, отруйних чи сильнодіючих

лікарських засобів, а від так обшуки можуть бути проведені з метою виявлення:

а) неврахованих отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також тих речовин, з яких складені фіктивні акти передачі для повернення виробникові;

б) неврахованих, неоприбуткованих грошових коштів;

в) паперів з будь-якими «обліковими записами», чернетками;

г) документів, що фіксують будь-які дії з хімічними речовинами, звертаючи особливу увагу на дублікати, документи з ознаками виправлень, акти про списання або знищення документів, особливо суворої звітності. Зазначені предмети та документи можуть знаходиться окремо від інших (офіційної документації, сировини, продукції) – серед особистих речей співробітників, або в підсобних приміщеннях, окремих ящиках, контейнерах тощо.

Крім того, може бути проведено вилучення документації, яка пов’язана із законним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів на підприємствах, установах, організаціях, що співпрацюють у відповідній галузі з установою, яка перевіряється. Зокрема, це можуть бути документи на відпуск чи повернення партій отруйних та сильнодіючих лікарських засобів на виробничих підприємствах, у постачальників зазначених речовин, документи на перевезення в транспортних підприємствах, облікова, статистична та інша документація в бухгалтерії, планових, статистичних або технологічних підрозділах, документація перевірочного характеру в різних контролюючих органах (контрольно-ревізійних, державних інспекціях, аудиторських фірмах тощо). Далі після встановлення підозрюваних осіб, які безпосередньо мали доступ до отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів і, ймовірно, вчинили розкрадання, обшук повинен бути проведений за місцем їх проживання.

Варто зауважити, що для досягнення поставлених завдань велике значення має підготовка до проведення обшуку. Так як у процесі підготовки

учасники цієї СРД повинні бути ознайомлені з метою обшуку, зовнішнім виглядом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, їх можливою упаковкою, специфічним запахом, а також повинні бути підготовлені відповідні технічні засоби (щуп, лабораторні терези, оптичні прилади, викрутки, вимірювальні кліщі, пакувальний матеріал тощо). Важливо до участі в проведенні обшуку під час досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів залучати відповідних фахівців: (хіміка, фармацевта, або біолога), які можуть надати істотну допомогу слідчому у виявленні, описі, упакуванні та вилученні небезпечних матеріалів, а також бухгалтера – досвідченого у фінансових операціях з оформлення дій з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами на підприємствах, установах, організаціях законного їх обігу, та за необхідності технолога відповідної галузі – для виявлення фактів порушень технологічних процесів вчинюваних з метою розкрадання таких лікарських засобів. У свою чергу, об'єкти, що вилучаються, під час проведення обшуку упаковуються та опечатуються бирками з відтисненням печатки (штампу) та нанесенням на них підписів слідчого, підозрюваного, понятих.

Водночас, при поводженні з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами необхідно дотримуватися певних правил техніки безпеки. Зокрема, під час вилучення, для пакування рідких хімічних речовин, доцільно використовувати скляний посуд, що герметично закривається, наповнюючи який потрібно пам'ятати про необхідність залишити всередині вільний простір. При цьому упаковка повинна виключати змішування вмісту різних ємностей та їх розгерметизацію. До того ж, скляний посуд з хімічними речовинами перед тим як помістити в коробку чи ящик, необхідно обернути м'яким матеріалом, для запобігання пошкодженню при подальшому зберіганні та транспортуванні.

Таким чином, як і у випадку проведення огляду місця події так і у разі проведення обшуку та інших СРД під час досудового розслідування

кримінальних правопорушень пов’язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів присутність відповідних спеціалістів повинна забезпечувати дотримання норм безпеки та відповідний порядок виявлення, фіксації, вилучення та транспортування речових доказів.

Завершуючи, необхідно додати, що за результатами проведення обшуку складається відповідний протокол, у якому детально описується хід і результати СРД. При складанні протоколу слід уникати необґрунтованих тверджень про характер та склад предметів, що вилучаються. Тобто слідчому необхідно лише обмежуватися описом їх загальних ознак. Наприклад, таке формулювання: «…вилучений поліетиленовий пакет з атропіном...» є неправильним та тягне за собою певні процесуальні наслідки. У цьому випадку рекомендуємо писати так: «…вилучений поліетиленовий пакет з сипкою речовиною білого кольору з написом «Атропін»...».

3.4. Призначення судових експертиз

Експертиза в кримінальному провадженні: призначається, коли для вирішення певних питань потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання; проводиться експертом – особою, досвідченою в певній спеціальній галузі (галузях) знань; має самостійний характер та особливу процесуальну форму оформлення результатів. Проведення експертизи включає в себе: залучення експерта; проведення експертних досліджень; підготовку висновку експертом з питань, які поставлені перед ним сторонами кримінального провадження, слідчим суддею чи судом. Зокрема, завдяки здобуткам науковців, станом на сьогодення, загальні питання призначення та

проведення судових експертиз досить повно регламентується нормативно-правовими актами [202; 203; 204; 205; 206; 207; 208].

Проте, варто зауважити, що практика досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, показує, що поруч із загальними правилами та прийомами, що поширюються на всі види судових експертиз, призначення та проведення експертиз у кримінальних провадженнях цієї категорії має свої особливості відповідно до характеру об'єктів та завдань дослідження, що в свою чергу додатково потребує деяких уточнень та розробки відповідних наукових рекомендацій.

Досудове розслідування незаконних діянь з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами вимагає залучення експертів з різних галузей знань. У такому аспекті особливостями цієї категорії кримінальних проваджень є:

а) самі отруйні та сильнодіючі лікарські засоби;

б) специфічна дія таких лікарських засобів і сліди, що залишаються ними під час потрапляння до організму людини;

в) процес їх виробництва (виготовлення), обладнання, що використовується в такому процесі;

г) галузь використання та особливі правила їх зберігання, обліку, перевезення, відпуску тощо.

---

[202] КПК

[203] Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII // *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text

[204] Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах. Постанова Пленуму Верховного суду України від 30 травня 1997 р. № 8 // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2002.– № 7: Судові експертизи в Україні. – С.23-29.

[205] Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз, та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text

[206] Про утворення експертної служби Міністерства внутрішніх справ: постанова КМУ від 20 червня 2000 р. № 988 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text

[207] Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень), у відділеннях судово-медичної імунології бюро судово-медичної експертизи: наказ МОЗ України від 17 січня 1995р. № 6 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text

[208] Положення про Експертну службу МВС України: наказ МВС України від 03.11.2015 р . № 1343. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text

Основним завданням таких досліджень є класифікація або ідентифікація наданих лікарських засобів. Так, поява великої кількості нових хімічних речовин, і відповідно нових отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, розширення їх асортименту на території нашої країни, а також ввезення їх з інших держав викликають труднощі, пов'язані зі встановленням їх групової належності та, відповідно, визначенням законності тих чи інших дій з ними. Навіть якщо отруйний чи сильнодіючий лікарський засіб промислового виробництва, має упаковку, етикетку, маркування, не завжди за наявними даними (зокрема за назвою) можна визначити його належність до категорії отруйних чи сильнодіючих відповідно до нормативно-правових документів, що регламентують законний обіг таких речовин.

Крім того, до цих досліджень слід віднести виявлення отруйних та сильнодіючих лікарських засобів у різних рідинах, харчових продуктах, інших середовищах, а також мікрочастинок або мікрослідів зазначених речовин на тілі та одязі людини, предметах обстановки. Однак, вважаємо, що деякі дослідження в межах криміналістичної експертизи матеріалів речовин та виробів, зокрема експертизу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, складно віднести до криміналістичних [209, с. 162], оскільки методи, що використовуються в них по суті не є криміналістичними, вони відносяться до методів предметних судових наук (хімії, фізики, біології, медицини тощо) і ніяких змін у зв'язку з використанням їх у практиці проведення експертиз у кримінальних провадженнях не зазнали [210, с. 52; 211, с. 24; 212, с. 170]. Основна частина експертиз, які проводяться щодо речовин, пов'язана з визначенням, чи є надана на дослідження речовина отруйною чи

---

209 Митричев В. С. К вопросу о содержании и видах судебной идентификации // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1973. – Вып. 10. – С. 157-164.

210 Експертизи у судовій практиці / За заг. ред. В. Г. Гончаренка. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 386 с.

211 Лифшиц Е. М. Назначение и производство экспертизы: Учеб. пособие / Е. М. Лифшиц, В. А. Михайлов; Под ред. И. М. Лузгина. – Волгоград, 1977.– 120 с.

212 Класифікація судових експертиз // Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі: Навчально-довідковий посібник.– Харків: ТОВ «Одіссей», 2004.– С. 170-173.

сильнодіючою, тобто зі встановленням їх загальної родової (групової) належності [213, с. 34].

Наприклад, щоб встановити родову (групову) належність вилученої речовини невідомого походження, необхідно, перш за все, з'ясувати її компоненти та їх зміст, а потім вже порівняти отримані відомості з наявною інформацією про характер дії цих речовин (засобів) на організм людини. Тому основна частина досліджень проводиться з використанням методів кількісного та якісного *хімічного* аналізу [214, с. 19]. При цьому не обійтися без хімії і у випадку виявлення слідів отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів на інших предметах. Тобто, виявлення компонентів отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також встановлення їх природи – це хіміко-аналітичне завдання, пов'язане з визначенням родової належності, яка може бути вирішена на основі знання хіміко-аналітичних прийомів, методів і відомостей, що містяться у роботах з судово-хімічних методів дослідження, посібниках з аналітичної хімії. До таких досліджень криміналістикою не було внесено жодних змін і, відповідно, немає підстав для механічного об'єднання «під прапором криміналістики» знань, які засновані на науках, що мають власний розвиток, а також розширювати межі криміналістичної експертизи шляхом включення в неї судових експертиз, що мають самостійне значення [215, с. 40]. Вважаємо, що такі експертизи повинні називатися залежно від галузі науки і техніки, до якої відносяться спеціальні знання, необхідні для відповіді на запитання, що виникають під час досудового розслідування: хімічна або фізико-хімічна, медична, біологічна, фармакологічна, фармацевтична тощо, оскільки, як справедливо зазначає В. Г. Гончаренко,

---

213 Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (методологические вопросы).– К.: Выща школа, 1980. – 160 с.

214 Лейстнер Л., Буйташ П. Химия в криминалистике / Пер. с венг.– М.: Мир, 1990. – 302 с.

215 Белкин Р. С. Криминалистика. Общетеоретические проблемы / Р. С. Белкин, А. И. Винберг. – М., 1973. – 264 с.

«вид експертизи визначається за галуззю тих знань, що використовуються як вихідні для проведення експертизи» [216, с. 36].

Таким чином, під час досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів можуть бути призначені:

– судово-хімічна або фізико-хімічна;

– фармацевтична;

– фармакологічна;

– судово-біологічна;

– судово-медична;

– технологічна;

– судово-бухгалтерська експертизи.

Судово-хімічна, фізико-хімічна експертиза: призначається для встановлення вмісту досліджуваної речовини, родової (групової) належності отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, їх назви, виявленні їх у різних середовищах, а також слідів їх на предметах обстановки із використанням методів хімічного аналізу. У спеціальній літературі наука про хімічне дослідження речових доказів називається судовою хімією, а використання знань у галузі судової хімії для вирішення питань, що поставлені слідчим суддею, судом чи органами досудового розслідування – судово-хімічною експертизою [217, с. 5–6; 218, с. 64–65; 219, с. 30–31; 220, с. 70–72]. Проте, деякі автори є противниками визначення судової хімії як науки та зазначають, що таке поняття характеризує лише розділ аналітики, а саме аналіз токсичних

---

216 Гончаренко В. Г. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (методологические вопросы).– К.: Выща школа, 1980. – 160 с.

217 Швайкова М. Д. Судебная химия (химико-токсикологический анализ). – 2-е изд., перераб.– М.: Медицина, 1965.– 293 с.

218 Винберг А., Малаховская Н. Разграничение предметов, методов и объектов судебных экспертиз // Соц. законность.– 1978.– № 8.– С. 63-65.

219 Виявлення та ліквідація підпільних лабораторій з виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин: Метод. рекомендації / МВС України; Г. В. Пасічник, М. С. Хруппа, В. М. Жмінько та ін.– К.: РВВ МВС України, 2000. – 35 с.

220 Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ / За ред. П. В. Коляди. – Київ: ГСУ МВС України, 2002.– 544 с.

речовин у трупному матеріалі [221, с. 16]. Дозволимо собі не погодитися з таким твердженням, оскільки зазначені дослідження є лише частиною судової хімії, що має дещо іншу назву [222] та характеризується специфічним об'єктом. Судова хімія і справді зароджувалася в межах судово-медичної експертизи, однак ця наука давно вже вийшла за медичні рамки, не стільки за рахунок нових методів дослідження, скільки за рахунок розширення кола досліджуваних об'єктів. На нашу думку можливості судово-хімічної експертизи не повинні обмежуватися пошуком отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів у трупному матеріалі та різних біологічних рідинах, адже нелогічно відмежовувати ці дослідження від подібних досліджень інших об'єктів, що не пов'язані з отруєннями людини.

Хімічна експертиза повинна призначатися в кожному кримінальному провадженні при вилученні будь-яких речовин (порошок, рідина, тверда маса тощо), походження яких при візуальному огляді встановити неможливо, але є підстави вважати, що вони можуть бути отруйними чи сильнодіючими. Основними завданнями, що вирішуються при проведенні цього виду експертизи є:

1) виділення отруйної (сильнодіючої) речовини з яких-небудь рідин, сумішей, нашарувань таких речовин на яких-небудь об'єктах;

2) дослідження знайдених речовин з метою з'ясування їх хімічного складу;

3) встановлення належності вилученої речовини до конкретної групи отруйних чи сильнодіючих;

4) визначення ваги отруйної чи сильнодіючої речовини, яка знайдена в чистому вигляді або у складі сумішей;

5) порівняльне дослідження різних об'єктів (речовин, вилучених в різних місцях, у різних людей тощо) на належність одному виробнику, одній партії;

---

[221] Гордон Б. Е. К вопросу о системе судебной экспертологии // Криминалистика и судебная экспертиза.– 1985.– Вып. 31.– С. 15-21.

[222] Швайкова М. Д. Токсикологическая химия.– 3-е изд.– М.: Медицина, 1975.– 376 с.

б) встановлення джерела походження, способу виготовлення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Об'єктами, що направляються на дослідження експерту, можуть бути:

а) речовини невідомого походження, які, зокрема, можуть бути отруйними чи сильнодіючими;

б) предмети, які були вилучені з огляду місця події, або під час проведення обшуку, на яких можуть бути залишені сліди отруйних чи сильнодіючих речовин (посуд, одяг, інші предмети підозрюваного, на яких ймовірно є мікрочастинки зазначених речовин; обладнання, яке можливо використовувалося для їх виготовлення та пакування тощо);

в) проби (змиви тощо) речовин, які вилучено з місця проживання підозрюваного та інших місць можливого незаконного виготовлення, зберігання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Таким чином, факт виявлення зазначених засобів, їх мікрочастинок у місцях, де знаходився підозрюваний до його затримання, ідентифікація цих засобів, або мікрочастинок з тими, що було вилучено при затриманні, вже виключатимуть версії підозрюваного про те, що йому при затриманні підкинули такі речовини, або версію про те, що вилучена речовина чи засіб йому не належить тощо [223];

г) змиви з рук підозрюваного для встановлення факту вчинення будь-яких його дій з вилученими в нього отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами;

Крім того, хімічна експертиза може бути призначена й у випадках успішного проведення оперативної закупки отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з використанням грошових купюр, що помічені спеціальною хімічною речовиною для виявлення та дослідження слідів такої речовини на грошових купюрах, змивах з пальців підозрюваного, його одязі

---

[223] Шаповалова В.О., Шаповалов В.В., Михайлов В.С., Кравчина Т.С. Лікарські засоби як об'єкти дослідження судової хіміко-фармацевтичної експертизи // *Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы*: Сб. науч.-практ. материалов.– Харьков: Право, 1998.– С. 156-158

та інших предметах (якими можуть бути гаманці, портмоне, внутрішні поверхні кишень одягу тощо) [224, с. 11].

На вирішення експерта-хіміка можуть виноситися такі питання:

1) чи є на досліджуваних предметах нашарування якої-небудь хімічної речовини?

2) чи однакові за своїм хімічним складом нашарування на грошових купюрах (указати яких), що вилучено в підозрюваного, з речовиною на тампонах із змивами з рук підозрюваного та з представленим контрольним зразком спеціальної хімічної речовини (вказати його вид та назву)?

Подібні експертизи (по суті хімічні, фізико-хімічні) призначаються в 63 % кримінальних проваджень (додаток Б), а оскільки в переважній більшості розслідування здійснюють слідчі органів Національної поліції України, то їх проведення доручається експертам ДНДЕКЦ МВС України. Такі експертизи проводяться в межах експертизи матеріалів, речовин та виробів [225, с. 177] відповідними відділеннями (групами) у складі НДЕКЦ МВС України в областях [226], до того ж дослідження, наприклад, сильнодіючих лікарських засобів, разом з дослідженнями інших матеріалів, речовин та виробів (фарб, полімерних матеріалів, паперу, тканин, волокон, скла, кераміки, металів тощо) віднесено до фізико-хімічних досліджень.

Фармацевтична та фармакологічна експертизи. Спочатку зазначимо, що не дивлячись на те, що «фармакологія» та «фармація», співзвучні за вимовою, мають загальні витоки [227, с. 1393], пов’язані з вивченням лікарських засобів, вони не є синонімами та не співвідносяться як загальне й особливе – це дві відособлені науки.

---

[224] Шаповалов В. В. Розробка науково-практичних основ в організації та проведенні судової хіміко-фармацевтичної експертизи лікарських засобів: автореф. дис. ... канд. фарм. н./ Харківський фармацевтичн. інститут.– Харків, 1997.– 24 с.

[225] Красюк І. П. Становлення і розвиток криміналістичних досліджень матеріалів, речовин та виробів в експертній службі МВС України // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2004. – № 2. – С.170-179.

[226] Положення про Експертну службу МВС України: наказ МВС України від 03.11.2015 р . № 1343. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text

[227] Советский энциклопедический словарь / Под ред. А. М. Прохорова.– 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1984.– 1600 с.

У спеціальній медичній літературі фармакологія визначається як наука, що вивчає дію лікарських засобів і біологічно активних речовин на організм людини, шляхи їх ведення в організм, розподіл у ньому, біохімічні перетворення та шляхи виведення, а також дозування лікарських засобів, показання і протипоказання для їх вживання, загальні закономірності побічного й токсичного впливу лікарських засобів.

Фармація ж складає систему наукових знань на основі практичної діяльності, яка спрямована на видобуток, виготовлення, стандартизацію, дослідження, зберігання та відпуск лікарських засобів, до якої відносяться:

а) рецептура (лікарська) – про правила виписування рецептів;

б) фармацевтична хімія – про фізичні та хімічні властивості лікарських засобів, умови їх зберігання, а також методи дослідження якісного та кількісного складу;

в) технологія лікарських засобів (фармацевтична рецептура) про виготовлення їх у заводських (промислових) умовах за затвердженою нормативно-технічною документацією та в аптечних умовах за індивідуальними прописами [[228], с. 26; [229], с. 157–160; [230], с. 43; [231], с. 58].

Тому, у віданні фармації можна виділити дві сфери діяльності, знання яких може бути використане при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень пов’язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів:

1) про самі лікарські засоби, їх склад, виробництво (технології, виробників) тощо.

2) про правила виписування рецептів, а також правила виготовлення, зберігання, відпуску лікарських форм.

---

[228] Синев Д. Н. Технология и анализ лекарств: Руководство для фармацевтов / Д. Н. Синев, И. Я. Гуревич.– Л.: Медицина, 1989.– 368 с.

[229] Термины в фармакологии и фармации: Словарь / И. С. Чекман, В. А. Туманов, Н. А. Горчакова и др.– К.: Выща школа, 1989.– 208 с.

[230] Фармакология / Под ред. И. Г. Арестова.– Ростов-н/Д: Феникс, 2001.– 320 с.

[231] Харкевич Д. А. Фармакология: Учебник для вузов.– 5-е изд. – М.: Медицина, 1996.– 544 с.

Таким чином, *фармацевтична експертиза* може бути призначена для дослідження речовин за наявності у них ознак, за якими можна припустити, що вони є отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами (при вилученні їх в упаковці, за маркуванням, яке є на ній тощо), а також при виявленні та вилученні лікарських засобів різних форм (таблетки, драже, капсули, ампули тощо) без пізнавальних позначень [232].

На вирішення фармацевтичної експертизи можуть бути поставлені наступні запитання:

1) чи є дана речовина лікарським засобом, якщо так, то яке його найменування, який його склад, назва (хімічна формула) діючих речовин?

2) чи є даний лікарський засіб отруйним чи сильнодіючим?

3) чи містить дана суміш отруйну чи сильнодіючу речовину, якщо так, то яку і в якій кількості?

4) чи відповідає склад лікарського засобу написам на упаковці?

5) за заводською, аптечною технологією чи кустарним способом виготовлено представлену речовину?

6) чи виготовлені надані на дослідження лікарські засоби одним виробником, чи належать вони одній партії?

При встановленні обставин порушення правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами на вирішення експертизи можуть бути поставлені питання:

1) який порядок відпуску представленого на дослідження лікарського засобу, чи може він відпускатися без рецепту, у яких формах і в якій кількості?

2) чи відповідають умови виготовлення (зберігання, відпуску) отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів в аптеці, лікарні тощо вимогам чинних нормативно-правових актів?

---

[232] Шаповалова В. О., Шаповалов В. В., Михайлов В. С., Васіна Ю. В. Фармацевтичний аналіз сильнодіючого лікарського засобу на основі пропранололу та ацетилсаліцилової кислоти // *Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы*: Сб. науч.-практ. материалов.– Харьков: Право, 1998.– С. 150-152.

3) чи є порушення правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, якщо так, то яких і в чому вони проявились?

3) хто в аптеці, лікарні тощо згідно з чинними нормативно-правовими актами (і якими) є відповідальним за дотримання правил виробництва виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів? Якими документами це регламентовано?

У свою чергу, під час досудового розслідування кримінальних правопорушень корисливо-насильницького характеру, з використанням отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів як способу приведення потерпілого у безпорадний стан, може бути призначено *фармакологічну експертизу*, зокрема, на вирішення якої виносяться такі питання:

1) чи міг бути викликаний стан потерпілого дією зазначеного лікарського засобу, зокрема в кількості, вказаній підозрюваним (свідками) тощо?

2) якою дозою лікарського засобу (зазначається якого) потерпілий міг бути приведений у безпорадний стан?

3) який період дії зазначеного лікарського засобу на організм потерпілого, чи могли вплинути на його тривалість які-небудь зовнішні чинники (стан здоров’я потерпілого, спожиті спиртні напої чи інші лікарські засоби тощо)? Відповідь на це питання необхідна для встановлення часу вживання потерпілим отруйного (сильнодіючого) лікарського засобу.

Крім того, фармаколог може бути залучений для дослідження речовин, що можуть бути отруйними чи сильнодіючими, якщо в ході судово-хімічної експертизи неможливо визначити природу цієї речовини або речовину знайдено в малих кількостях, не достатніх для проведення судово-хімічної експертизи, або коли є сумнів у правильності висновків судово-хімічної

експертизи. Такі дослідження можуть проводиться як у межах судово-медичної експертизи (у відділеннях токсикології) [233], так і окремо.

Проведення фармакологічної експертизи може бути доручено експертам науково-дослідних установ, що знаються на лабораторній та функціональній діагностиці, особливостях фармакокінетики та побічних ефектах лікарських препаратів, інших питаннях, що стосуються їх призначення та особливостей дії на організм людини. Додатково експерту для ознайомлення з обставинами вчинення кримінального правопорушення необхідно надати: протоколи допитів потерпілого, свідків, підозрюваного, про обставини, пов'язані з можливим вживанням потерпілим зазначених отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також медичну документацію (амбулаторну карту, історію хвороби при отриманні медичної допомоги після вживання таких лікарських засобів, акти медичного огляду).

Судово-біологічна експертиза: Необхідно приділити увагу особливостям об'єктів, які можуть бути направлені на біологічну експертизу, та питаннях, що вирішуються експертами-біологами в кримінальних провадженнях про незаконні діяння з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами. Об'єктами біологічної експертизи можуть бути:

а) рослини, що відносяться до отруйних чи сильнодіючих (або їх частини: листя, стебла, корені, плоди, насіння тощо), а також речовини тваринного походження, які візуально визначаються як біологічні об'єкти, або сполуки рослинного чи тваринного походження, здатні при потраплянні в організм людини спричиняти захворювання або смерть. Метою дослідження таких речовин є встановлення їх належності до конкретного роду (виду) отруйних чи сильнодіючих речовин, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів;

б) сліди, мікрочастинки отруйних чи сильнодіючих речовин рослинного або тваринного походження, біохімічні, мікробіологічні,

---

[233] Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України: наказ МОЗ України від 17.01.1995 року № 6. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95#Text

біологічні препарати, що знайдено на одязі, тілі, у приміщенні (вдома, на дачі, в гаражі тощо) підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення із зазначеними речовинами (наприклад, виготовлення таких речовин шляхом вирощування, збирання, висушування отруйних рослин тощо).

Відповідно на вирішення судово-біологічної експертизи можуть бути поставлені такі питання:

1) чи є знайдені речовини (частинки) речовинами (частинками) рослинного чи тваринного походження?

2) до якого виду (роду) рослин (тварин) вони належать?

3) чи є ця рослина (продукт тваринного походження) отруйним?

4) чи відносяться речовини (частинки), що вилучені в різних місцях (зазначається, де само), до одного джерела походження, чи виготовлені вони одночасно або в різні часові проміжки?

До речі, деякі науковці такі питання помилково відносять до кола завдань, що вирішуються судово-хімічною або хіміко-фармацевтичною експертизою [[234], с. 10-12], хоча, насправді, їх вирішення є винятково компетенцією експерта-біолога. На нашу думку до судово-хімічної експертизи можна й потрібно відносити, лише питання про встановлення процентного змісту алкалоїдів та канабіноїдів в об’єктах рослинного походження.

Судово-медична експертиза. Загальні питання підготовки, призначення та проведення судово-медичної експертизи, її методика, зокрема й при отруєннях, є найбільш розробленими й досить детально описуються в спеціальній літературі та нормативно-правових актах нашої держави [[235]; [236];

---

[234] Шаповалова В. А. Справочник по правовой и судебной фармации / В. А. Шаповалова, В. В. Шаповалов. – Харьков: Торсинг, 1997. – 656 с.

[235] Авдеев М. И. Судебно-медицинская экспертиза живых лиц (руководство для судебно-медицинских экспертов). – М.: Медицина, 1968. – 376 с.

[236] Барсегянц Л. О. Судебно-медицинское исследование вещественных доказательств (руководство для судебных медиков). – М.: Медицина, 1999.– 271 с.

[237; 238; 239; 240]. Зазвичай, при призначенні судово-медичної експертизи трупів чи живих осіб з ознаками отруєння ставляться питання, що мають значення для встановлення обставин вчинення насильницьких кримінальних правопорушень. Зокрема, про встановлення часу та причин смерті, наявності, характеру і механізму виникнення тілесних пошкоджень від внутрішньої або зовнішньої дії на організм людини отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, виявленні та визначенні хімічних речовин в об'єктах біологічного походження й інших речових доказах тощо. Однак, у зв'язку з досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачено ст. 321 КК України, певний інтерес становить використання спеціальних знань з галузі судової медицини для встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення за допомогою вивчення змін в організмі потерпілого та проведення «супутніх досліджень» (досліджень речових доказів): для визначення самих отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та доказування фактів незаконного збуту таких засобів, порушення правил поводження з ними (зокрема, правил виробництва, виготовлення, зберігання, наприклад, отруєння парами ртуті при порушенні правил її зберігання).

У таких випадках на вирішення судово-медичної експертизи повинні бути поставлені наступні питання:

1) чи є клінічні та морфологічні ознаки отруєння, і, зокрема, отруєння (вказуються які-небудь конкретні речовини) або іншою речовиною?

2) чи не є знайдена речовина лікарським засобом або іншою речовиною (якщо іншою, то яка її природа)?

3) яка кількість речовини, що потрапила в організм, її концентрація, наявність сторонніх домішок?

---

[237] Бережной Р. В. Судебно-медицинская экспертиза отравлений техническими жидкостями. – М.: Медицина, 1977. – 207 с.

[238] Гадаскина Г. Д. Превращения и определение промышленных органических ядов в организме / Г. Д. Гадаскина, В. А. Филов.– Л.: Медицина, 1971.– 303 с.

[239] Руководство по судебно-медицинской экспертизе отравлений / Под ред. Я. С. Смусина, Р. В. Бережного, В. В.Томилина и др.– М.: Медицина, 1980.– 424 с.

[240] Судебная медицина / Под ред. В. И. Прозоровского.– М.: Юрид. лит.,1968.– 368 с.

4) мав місце одноразовий прийом знайденої речовини або багаторазовий прийом з кумуляцією такої речовини в організмі потерпілого?

5) який шлях надходження речовини в організм?

6) в який період часу було вжито речовину?

7) чи є в представлених на дослідження предметах (одязі потерпілого, посуді, у залишках їжі, пиття тощо) сліди отруйної чи сильнодіючої речовини? Якщо так, то якої? Яка її концентрація?

8) чи є речовина, що знайдена в наданих на дослідження предметах, та речовина, що знайдена в біологічних рідинах (тканинах, органах) потерпілого, однією й тією ж речовиною?

Варто додати, що експертові в таких випадках теж необхідно надавати не тільки медичні документи (історії хвороби, амбулаторні карти, акти медичних оглядів тощо), але й обов'язково матеріали кримінального провадження, у яких містяться відомості про клінічний перебіг отруєння, про факти можливого попереднього вживання з метою лікування того чи іншого лікарського препарату, що цікавить слідство. Такі відомості повинні міститися в протоколах допиту потерпілого та інших осіб (родичів, сусідів, знайомих, медичних працівників тощо). При цьому зволікання з призначенням судово-медичної експертизи недопустимо, оскільки час перебування лікарських препаратів в організмі людини обмежений.

Технологічна експертиза. З'ясування обставин виробництва, виготовлення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, чи то незаконні дії без спеціального дозволу або ж порушення правил їх виробництва, виготовлення, вимагає залучення фахівців, досвідчених у технології цих процесів. На вирішення технологічної експертизи можуть бути винесені такі запитання:

1) чи дотримані технологічні вимоги (регламент) при виготовленні зазначеної партії отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів?

2) чи відповідає кількість і склад витраченої сировини кількості продукції, яку вироблено за вказаний період часу, щодо вказаної партії продукції?

3) який проміжок часу потрібен для виробництва, виготовлення, вказаного обсягу продукції з використанням наявних ресурсів (обладнання, сировини, працівників тощо)?

Крім того, у разі вилучення предметів, які схожі на інструменти та обладнання, що можуть використовуватися для виробництва, виготовлення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів перед експертами можна поставити такі запитання:

1) чи є представлені предмети обладнанням, що призначено для виробництва, виготовлення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів?

2) чи виготовлені вони (предмети) промисловим способом?

3) у якій галузі промисловості використовується таке обладнання?

4) для виробництва, виготовлення яких речовин та засобів може використовуватися надане на дослідження обладнання, та на якому етапі технологічного процесу?

5) чи використовувалося надане обладнання для виготовлення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів?

Судово-бухгалтерська експертиза. Багато науковців вже досліджували загальні питання призначення та проведення судово-бухгалтерських експертиз [241; 242; 243; 244; 245; 246]. Тому, вважаємо за доцільне відразу перейти до специфіки судово-бухгалтерської експертизи саме під час досудового

---

241 Аудит і судово-бухгалтерська експертиза / Б. Ф. Усач та ін. – Львів: Каменяр, 1998.– 134 с.

242 Білуха М. Т. Судово-бухгалтерська експертиза: Підручник. – К.: Вид. комп. «Воля», 2004.– 656 с.

243 Камлик М. І. Особливості обліку та використання обліково-бухгалтерських документів при виявленні та розслідуванні корисливих злочинів у галузях економіки. – К.: Синтез, 1995.– 256 с.

244 Камлик М. І. Судова бухгалтерія. – К.: Атіка, 2000.– 335 с.

245 Мумінова-Савіна Г. Г. Судово-бухгалтерська експертиза: Навч. посібник.– К.: КНЕУ, 2003.– 202 с.

246 Судебно-бухгалтерская экспертиза / В. Д. Поникаров, И. В. Ялдин, Н. В. Стаматина и др. – Харьков: РИФ «Арсис, ЛТД», 2002. – 239 с.

розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Так при досудовому розслідуванні порушень правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, залучення експерта-бухгалтера необхідне для встановлення обставин, що пов’язані з виведенням зазначених засобів, із законного обігу. Зокрема, такі діяння можуть здійснюватися при порушенні правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Особливістю кримінальних проваджень цієї категорії є різноманітність галузей, де в тій чи іншій мірі можуть бути задіяні отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби і, як наслідок, відсутність єдиних правил документального оформлення операцій з ними, які мають бути однакові для всіх форм облікових бухгалтерських документів (як первинних, так і зведених), регістрів, звітності тощо. У зв’язку з цим становить певну складність встановлення фактів порушень правил поводження з такими засобами, виявлення надлишків, які утворено з метою подальшого розкрадання, обсягів виробництва, виготовлення, неврахованої продукції, в тому числі це стосується і збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та отримання незаконного прибутку, нестач й іншого за документами бухгалтерського обліку. Судово-бухгалтерська експертиза призначається за підсумками проведеної ревізії, тому на її вирішення можна поставити такі питання:

1) чи підтверджується документально факт виявленої нестачі (надлишків)?

2) який період утворення нестачі (надлишків)?

3) хто, згідно з документами, є особою, яка відповідає за порушення, що виявлено? На якому етапі виробництва було допущено порушення?

4) чи обґрунтовано списання сировини на виробництво?

5) встановити, яким повинен бути вихід продукції з витраченої сировини за вказаний проміжок часу?

6) встановити співвідношення використаного пакувального матеріалу і виробленої продукції?

7) чи підтверджується документально кількість використаної та списаної тари (упаковки)? Хто є особою, відповідальною за її списання?

8) чи підтверджується документально факт приховування (неповного оприбутковування) отриманої сировини?

9) інші запитання, які ставляться залежно від результатів ревізії.

При цьому найбільш ефективно буде призначення цієї експертизи у комплексі з іншими експертизами, наприклад, технологічною.

Завершуючи, варто зазначити, що під час досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів можуть також проводитися:

– *почеркознавча експертиза* для дослідження текстів записок, які, як правило, вилучаються у підозрюваних, а також інших рукописів, що мають відношення до кримінального правопорушення, яке розслідується;

– *технічна експертиза документів* для дослідження на предмет встановлення ознак підробки як бланків документів, так і внесення будь-яких змін у зміст документів (рецептів на придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, документів первинного обліку на підприємствах, в установах, що задіяні в законному обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів тощо);

– *дактилоскопічна експертиза* з метою дослідження слідів пальців рук, які можуть бути знайдені на упаковках, посуді та інших предметах, яких могли торкатися підозрювані;

– *фоноскопічна експертиза* з дослідження магнітофонних записів телефонних переговорів збувальників отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з покупцями чи між собою учасників організованої групи, або аудіозаписів, здійснених при оперативній закупці, з метою встановлення дослівного змісту розмов та ідентифікації особи.

Проте, такі експертизи призначаються за необхідності та проводяться за загальними правилами і яких-небудь особливостей у кримінальних провадженнях саме цієї категорії не мають.

Отже, відсутність розроблених рекомендацій з проведення та використання результатів судових експертиз при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень пов’язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів призводить до того, що можливості цих експертиз на практиці використовуються не повною мірою або не використовуються взагалі. Зокрема, при вивченні матеріалів кримінальних проваджень було виявлено лише декілька випадків призначення фармацевтичної, технологічної, судово-бухгалтерської експертиз. До того ж це підтверджується й результатами опитування слідчих органів досудового розслідування. А це зрештою позначається на якості досудового слідства та ігноруванні правоохоронними органами деяких кримінальних правопорушень: адже набагато легше не починати досудове розслідування взагалі, ніж починати та мати надалі труднощі з доказуванням, зокрема з призначенням і проведенням судових експертиз.

Висновки до розділу 3

1. Узагальнено організацію і тактику проведення оглядів (місця події, речей, документів, у тому числі й електронних тощо) під час розслідування кримінальних правопорушень пов’язаних із незаконним обігом отруйних та сильнодіючих лікарських засобів. Доведено, що огляд місця події доцільно поділити на три етапи: підготовчий, робочий, заключний. Підготовчий (підготовка до огляду) етап складається з двох стадій: а) підготовка до виїзду на місце події; б) підготовка на місці події. Робочий етап окреслює проведення загального та детального огляду. На заключному етапі слідчий

складає протокол огляду місця події, необхідні плани, схеми, креслення, упаковує об’єкти, вилучені з місця події, в тому числі вживає заходи щодо збереження об’єктів, які мають доказове значення та які неможливо вилучити з місця події, а також вживає заходи щодо заяв, які надійшли від учасників огляду та інших осіб під час його проведення.

З аналізу емпіричного матеріалу було встановлено, що зазвичай місцем огляду є приміщення (квартири, будинку, офісу, гаражу тощо). Під час проведення зазначеного огляду необхідно з’ясувати: можливу інформацію про правопорушників: кількість, стать, вік, вид і кількість лікарських засобів; чи немає негативних обставин, що свідчать про можливе інсценування кримінального правопорушення з метою приховування факту розкрадання отруйних та сильнодіючих лікарських засобів.

Наголошено, що залучення спеціалістів (у контексті пошуку та фіксації джерел інформації про кримінальну подію) – це не лише доцільна форма застосування спеціальних знань і технічних засобів, але й гарантія якісного розслідування. В досліджених матеріалах кримінального провадження було виявлено значну кількість оглядів (36%), проведених без їх участі, що свідчить про недооцінку практичними працівниками важливості пошуку й належної фіксації слідів у цій категорії кримінальних проваджень.

2. З’ясовано, що повнота та правдивість показань свідків залежить від вирішення низки тактичних завдань, зокрема, правильного визначення кола осіб, які володіють інформацією, визначення можливої зацікавленості свідків у результатах провадження чи службової залежності від осіб, які можливо причетні до інсценування кримінального правопорушення; врахування соціальних і психологічних особливостей допитуваного для нейтралізації чинників, які негативно впливають (можуть впливати) на його поведінку під час допиту; ужиття заходів, спрямованих на упередження відмови від надання правдивих (повних) показань.

Для швидкого розслідування корисливо-насильницьких злочинів із застосуванням отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів за «гарячими

слідами» предметом допиту потерпілого має бути негайне встановлення таких обставин: імовірна особа злочинця; часовий проміжок за який було вчинено отруєння; обставини, за яких відбулося спілкування з майбутнім злочинцем (за умови, якщо потерпілий знайомий або тільки познайомився зі злочинцем).

Акцентовано увагу на особливостях організації і тактики проведення допиту підозрюваного, на яку значною мірою впливає ситуація, в умовах якої триває така СРД. Конфліктна ситуація виникає в разі, коли підозрюваний не має наміру сприяти стороні обвинувачення в отриманні повної та достовірної інформації (не визнає своєї участі; наполягає, що не усвідомлював протиправного характеру своїх дій; перекладає вину на співучасників; відмовляється від надання показань, або надає очевидно неправдиві (суперечливі) показання)). Для кожної категорії допитуваних осіб та відповідної слідчої ситуації було розроблено перелік орієнтовних запитань і тактичних рекомендацій, спрямованих на вирішення головних завдань досудового розслідування цієї категорії кримінальних проваджень.

3. Наголошено, що під час проведення обшуку слідчий має на меті виявити предмети кримінального правопорушення, серед яких: отруйні та сильнодіючі лікарські засоби, обладнання призначене для їх виробництва чи виготовлення, готівкові кошти, документи, а також інші сліди, речі та предмети (рецепти, накладні, перепустки на хімічні, фармацевтичні та інші підприємства, спеціальна література, виведені в нотатках формули тощо), пов’язані певним чином з подією кримінального правопорушення.

До специфічних об’єктів пошуку слідів порушень правил виробництва чи виготовлення отруйних та сильнодіючих лікарських засобів належать документи (дублікати, документи з ознаками виправлень, акти про списання, особливо суворої звітності).

Окреслено головні передумови ефективного проведення обшуку під час розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, зокрема: попереднє вивчення слідчим місця його проведення,

складання письмового плану, ознайомлення із зовнішнім виглядом отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, їх можливою упаковкою, специфічним запахом, оснащення відповідними технічними й захисними засобами (рукавички, маски, щуп, терези, оптичні прилади, викрутки, вимірювальні кліщі, пакувальний матеріал тощо), раптовість, забезпечення охорони входів/виходів з приміщення й залучення спеціалістів (з хімічної, фармацевтичної галузі, бухгалтерського обліку, й знавців технологій виробництва таких лікарських засобів).

4. З'ясовано, що під час розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих речовин виникає необхідність у залученні різних категорій спеціалістів (медичних працівників, представників хімічної науки, фармації, знавців бухгалтерського обліку, технологів з виробництва тощо), з метою використання їх пояснень і консультативної (технічної) допомоги при проведенні окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, фахового роз'яснення положень нормативно-правових актів, що визначають спеціальні правила поводження з отруйними та сильнодіючими лікарськими засобами, ознайомлення з особливостями бухгалтерського обліку та складанням фінансової звітності у відповідній установі, підприємстві, організації, а також оцінювання змісту актів ревізії або іншої перевірки. Ще однією обов'язковою формою застосування спеціальних знань є залучення експерта для проведення судової експертизи, зокрема, експертизи матеріалів, речовин та виробів, судово-хімічної, фізико-хімічної (для дослідження речових доказів, встановлення їх належності до конкретної групи отруйних чи сильнодіючих, визначення ваги, проведення порівняльного дослідження декількох предметів вилучених в різних місцях для підтвердження, або навпаки, спростування висунутих версій про можливу належність таких лікарських засобів одному виробнику чи одній партії, встановлення способу виготовлення тощо); фармацевтичної (для встановлення обставин порушення спеціальних правил поводження з отруйними та сильнодіючими лікарськими засобами на підприємствах, установах їх законного обігу); фармакологічної

(для дослідження призначення таких лікарських засобів і їх специфічної дії на живий організм, а також для дослідження таких лікарських засобів, якщо є сумнів в правильності висновків судово-хімічної експертизи), судово-медичної (для встановлення обставин та наслідків введення отруйних та сильнодіючих лікарських засобів в організм потерпілого; технологічної (для з'ясування процесу виробництва (виготовлення) отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, а також предметів, які схожі на обладнання, що могли використовуватися для виробництва чи виготовлення таких лікарських засобів); судово-бухгалтерської (для встановлення порушень спеціальних правил поводження з отруйними та сильнодіючими лікарськими засобами, обсягів виробництва (виготовлення) неврахованої продукції, отримання незаконного прибутку, нестач та іншого у документах бухгалтерського обліку).

Розглянуто методику їх проведення, можливості, діагностичні та ідентифікаційні завдання й для кожного виду судової експертизи сформовано перелік орієнтовних питань експертам.

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

Додаток А

Узагальнені дані опитування 176 слідчих, що спеціалізуються на розслідуванні незаконного обігу отруйних та сильнодіючих лікарських засобів

№ з/п	Питання анкети	Варіанти відповідей	Відповіді слідчих	
			К-ть	%
1	2	3	4	5
1.	Яка загальна кількість розслідуваних Вами кримінальних проваджень, розпочатих за ознаками ст. 321 КК України?	а) до 5 кримінальних проваджень	69	86,2
		б) більше 5 кримінальних проваджень	11	13,8
2.	Які були приводи для початку досудового розслідування? (можлива одна або кілька відповідей)	а) матеріали, зібрані оперативними співробітниками	76	95,0
		б) матеріали відомчих перевірок	5	6,3
		в) заяви чи повідомлення громадян	15	18,8
		г) виявлення під час досудового слідства	2	2,5
		д) інші	–	–
3.	Чи за всіма матеріалами, які надходили до слідчих органів було розпочато досудове розслідування?	а) за всіма	21	26,3
		б) майже за всіма	42	52,5
		в) за половиною	12	15,0
		г) за деякими	4	5,0
		е) жодної	1	1,2
4.	Як Ви вважаєте, через які причини не за всіма зібраними матеріалами за фактами незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів починалось розслідування кримінального провадження? (можлива одна або кілька відповідей)	а) наявність грубих помилок у матеріалах через відсутність досвіду та відповідних знань у оперативних працівників при документуванні таких кримінальних правопорушень	38	47,5
		б) відсутність у слідчих необхідних знань у сфері обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, що гальмує початок досудового розслідування	47	58,3
		в) відсутність слідчої та судової практики за ст. 321 КК України	30	37,5
		г) відсутність дієвих методик з розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень	62	77,5
		д) інше	6	7,5
5.	Які з перелічених документів зазвичай	а) протокол огляду місця події, який склав слідчий	12	15,0

	були у складі матеріалу, що передавався до слідчого підрозділу для прийняття рішення у порядку ст. 214 КПК України?	б) пояснення свідків		76	95,0
		в) пояснення правопорушників		75	93,7
		в) пояснення понятих		69	86,2
		г) пояснення спеціаліста для проведення огляду та довідка спеціаліста		61	76,3
		д) протоколи з додатками, складені за результатами оперативно-розшукових заходів		14	17,5
		е) документи, що підтверджують наявність дозволу на діяльність з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами		16	20,0
		є) посадові інструкції, накази, інша організаційно-розпорядча документація		15	18,8
		ж) документи, оформлені за результатами дій з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами		16	20,0
		з) акти перевірок		14	17,5
		и) інші		9	11,2
6.	Чи співпрацювали Ви з оперативними співробітниками після початку досудового розслідування?	а) так		76	95,0
		б) ні		4	5,0
7.	У якій формі, зазвичай, проводилася співпраця?	а) робота в складі слідчо-оперативної групи		11	13,8
		б) «Оперативне супроводження» провадження		7	8,7
		в) виконання доручень слідчого з проведення окремих слідчих (розшукових) дій		62	77,5
		г) виконання доручень слідчого з проведення оперативно-розшукових заходів		–	–
		д) інше		–	–
8.	Які слідчі (розшукові) дії, на Ваш погляд, є найбільш ефективними під час розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (можлива одна або кілька відповідей)	а)слідчий огляд:	місця події	8	10,0
			отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів	5	6,3
			предметів	14	17,5
			документів	12	15,0
			транспортних засобів	2	2,5
			інше	–	–
		б) обшук		24	30,0
		в)вилучення:	документів, які є речовими доказами	11	13,8
			інших предметів	3	3,8
		г) допит		78	97,5

		д) призначення судових експертиз	69	86,2
		е) слідчий експеримент	–	–
		є) інші	–	–
9.	Яка, на Ваш погляд, основна мета проведення слідчого огляду? (можлива одна або кілька відповідей)	а) детальна фіксація обстановки, опис об'єктів, які оглядаються	45	56,2
		б) пошук доказів	18	22,5
		в) у деяких випадках слідчий огляд є формальним	47	58,3
		г) інше	–	–
10.	Чи використовувались Вами дані, отримані при слідчому огляді, під час планування та проведення інших слідчих (розшукових) дій?	а) так	18	22,5
		б) ні	62	77,5
11.	Чи у всіх кримінальних провадженнях, які розслідувались Вами за ст. 321 КК України, проводились обшуки?	а) у всіх	7	8,7
		б) в деяких	61	76,3
		в) не проводились	12	15,0
12.	Чи у всіх обшуках була досягнута мета їх проведення?	а) у всіх	14	17,5
		б) в деяких	38	47,5
		в) обшуки не дали результатів	28	35,0
13.	Які труднощі виникали у Вас під час підготовки та проведення допитів щодо незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів? (можлива одна або кілька відповідей)	а) визначення кола осіб, яких потрібно допитати	24	30,0
		б) визначення предмета допиту	50	62,5
		в) визначення тактики проведення допиту	18	22,5
		г) інше	2	2,5
14.	Як Ви вважаєте, під час підготовки до допиту, необхідно: (можлива одна або кілька відповідей):	а) зібрати відомості щодо особи, яку потрібно допитати	29	36,2
		б) ознайомитися з методичними рекомендаціями щодо розслідування таких кримінальних правопорушень	17	21,3
		в) вивчити нормативно-правові документи, що регламентують діяльність з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами	12	15,0
		г) отримати консультацію спеціаліста відповідної галузі	26	32,5
		д) інше	–	–
15.	Чи залучалися до	а) так	61	76,3

	розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів спеціалісти якої-небудь галузі?	б) ні	19	23,7
16.	Якщо спеціаліст брав участь у розслідуванні, то з якої галузі: (можлива одна або кілька відповідей)	а) технік-криміналіст	19	23,7
		б) хімік	71	88,8
		в) біолог	–	–
		г) фармацевт	–	–
		д) бухгалтер	–	–
		е) інші	–	–
17.	Якщо спеціаліст брав участь у розслідуванні, то був задіяний у: (можлива одна або кілька відповідей)	а) проведенні досліджень	61	76,3
		б) консультуванні	50	62,5
		в) слідчих (розшукових) діях	30	37,5
		г) відібранні та вилученні зразків	5	6,3
		д) інше	4	5,0
18.	Якщо спеціаліст залучався до проведення слідчих (розшукових) дій, то для яких саме? (можлива одна або кілька відповідей)	а) огляд	22	27,5
		б) допит	–	–
		в) обшук	4	5,0
		г) вилучення речей і документів	9	11,2
19.	Як часто при розслідуванні кримінальних правопорушень цієї категорії Ви призначаєте такі судові експертизи:	а) експертиза матеріалів, речовин та виробів (дослідження небезпечних матеріалів)	в більшості випадків	
		б) біологічна експертиза	ніколи	
		в) дактилоскопічна експертиза	інколи	
		г) технологічна експертиза	ніколи	
		д) почеркознавча експертиза	інколи	
		е) технічна експертиза документів	інколи	
		є) економічна експертиза (дослідження документів бухгалтерського обліку і звітності)	ніколи	
		ж) інші	поодинокі випадки	
20.	Які процесуальні дії проводились під час розслідування щодо встановлення джерела придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів? (можлива одна або кілька відповідей)	а) огляд вилучених речових доказів	14	17,5
		б) допит підозрюваного, обвинуваченого	44	55,0
		в) допит свідків	14	17,5
		г) доручення на проведення слідчих (розшукових) заходів щодо встановлення збувальника	78	97,5
		д) призначення експертиз	–	–
		е) інше	4	5,0
21.	Ефективність	а) встановлено джерело	8	10,

	проведення дій щодо встановлення джерела придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів:	б) не встановлено джерело	72	90,0
22.	Під час розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів Ви використовували методику розслідування:	а) кримінальних правопорушень, пов’язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих речовин	–	–
		б) кримінальних правопорушень, пов’язаних із незаконним обігом наркотичних засобів	40	50,0
		в) загальні положення методики розслідування кримінальних правопорушень	29	36,2
		г) не використовував жодної методики, діяв «за інтуїцією»	11	13,8
		д) інше	–	–
23.	Чи зазнаєте Ви труднощів під час розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів?	а) так	49	61,3
		б) ні	24	30,0
		в) важко відповісти	7	8,7
24.	Якщо Ви зазнаєте труднощів під час розслідування, то чим вони зумовлені? (можлива одна або кілька відповідей)	а) відсутністю методики розслідування цього виду кримінальних правопорушень	30	37,5
		б) відсутністю методичної літератури з розслідування цього виду кримінальних правопорушень	30	37,5
		в) відсутністю роз’яснень кримінального законодавства щодо незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів	28	35,0
		г) недосконалістю законодавства, яке регламентує обіг отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів	19	23,7
		д) інше	4	5,0
		е) важко відповісти	4	5,0
25.	Які чинники, на Вашу думку, сприяють вчиненню кримінальних правопорушень пов’язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів?	а) неврегульованість законодавства у сфері обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів	15	18,8
		б) соціально-економічне становище в державі	22	27,5
		в) отримання великих прибутків від збуту отруйних та сильнодіючих лікарських засобів у незаконному обігу	25	31,2
		г) інше	8	10,0
		д) важко відповісти	10	12,5

Додаток Б

Зведені дані щодо обставин вчинення кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (за результатами вивчення 65 кримінальних проваджень)

Елемент	Його характе-ристики	Їх ознаки	Кіль-кість	%	Примітки
1	2	3	4	5	6
Особа правопорушник	кримінальні провадження за кількістю осіб, що вчинили кримінальне правопорушення	одна особа	56	18,2	відсотки від загальної кількості кримінальних проваджень – 62
		дві особи	4	34,3	
		три та більше осіб	2	56,2	
	стать	чоловіки	51	36,2	відсотки від загальної кількості осіб, яких було притягнуто до кримінальної відповідальності за ч.1 ст. 321 КК України – 80 осіб
		жінки	29	63,8	
	вік	16-21 рік	12	15,0	
		22-30 років	28	35,0	
		31-40 років	12	15,0	
		41-50 років	10	12,5	
		51 та більше	18	22,5	
	освіта	неповна середня	10	12,5	
		середня	34	42,5	
		середньо-спеціальна (фармацевтична)	25	31,3	
		неповна вища	–	–	
		вища	11	13,7	
	рід занять	працює	46	57,5	
		пенсіонер	12	15,0	
		студент	3	3,7	
		Не працює	19	23,8	
	сімейне становище	одружений	26	32,5	
		заміжня	54	67,5	
	одночасне вчинення інших крим.правопор.	відсутнє		67	83,7
		притягнуто до кримінальної відповідальності	за діяння з наркотиками	13	16,3
			за інші крим.правопор.	–	–
	характеристика за місцем проживання	позитивна		27	67,3
		негативна		53	33,7
Характер незаконних дій	виробництво або виготовлення			–	–
	придбання	купівля		59	95,2
		інший спосіб		2	3,2

	перевезення		21	33,9	
	пересилання		–	–	
	зберігання		59	95,2	
	збут	шляхом продажу	53	85,5	
		інше	1	1,6	
Джерело придбання	законний обіг		3	4,8	
	незаконний обіг		3	4,8	
	не встановлено		56	90,4	
Місце вчинення кримінального правопорушення	місце проживання	виготовлення	–	–	Відсотки нараховано від загальної кількості за
		придбання	5	8,2	
		зберігання	27	45,8	
	місце роботи	збут	14	25,9	кожним видом незаконних дій: придбання – 61; зберігання – 59; збут – 54
		виготовлення	–	–	
		придбання	2	3,3	
		зберігання	–	–	
		збут	2	3,8	
	ринок, біля нього	придбання	44	65,6	
		збут	22	40,7	
	аптека, лікарня та біля них	придбання	4	6,5	
		збут	3	5,5	
	навчальний заклад	придбання	–	–	
		збут	1	1,9	
	інші місця	виготовлення	–	–	
		придбання	10	16,4	
		зберігання	32	54,2	зокрема, зберігання при собі
		збут	12	22,2	
Час вчинення кримінального правопорушення	пора року	взимку	17	27,4	
		весною	17	27,4	
		влітку	14	22,6	
		восени	14	22,6	
	час доби (для збуту)	8-12 годин	21	38,9	відсотки від загальної кількості випадків збуту - 54
		12-18 годин	27	50,0	
		18-23 годин	6	11,1	
		23-8 годин	–	–	

Додаток В

Акти впровадження

Додаток Д

Список опублікованих праць